

Галина Гордасевич

Степан Бандера: людина і міф.

В ОДНІЙ ОСОБІ ОБРАЗ ПОКОЛІННЯ

З письменницею Галиною Гордасевич я познайомився давно, років 6 тому під час її роботи над документальною повістю, героями якої був я та Галина Дидик. Знаю багато творів як поетичних, так і прозових, отож коли мені до рук потрапила нова книга Галини Гордасевич «Степан Бандера: людина і міф», то з великою цікавістю прочитав її. А за короткий час п.Галина попросила мене написати передмову до наступного перевидання книги.

Я готувався до написання передмови, коли сталася трагічна подія: Галина Гордасевич несподівано померла. Відтоді я облишив працю над передмовою, оскільки був розгублений: кому її тепер передати? Але минув якийсь час, я зустрівся з сином письменниці - Богданом Гордасевичем. Він знав про прохання п.Галини, щоб я був автором передмови, і нагадав про дану мною обіцянку, яку я й виконую.

Відпочатку мене приємно вразило те, що Галина Гордасевич взялася за працю над постаттю Степана Бандери. Адже родом вона з Волині і походить з родини, яка мала прихильність до іншого відламу ОУН, що популярно називають «мельниківцями». Тому її праця над портретом Степана Бандери мене спочатку доволі здивувала. Я вчитувався в рядки книги і потім зрозумів, що врешті-решт всі ми, українці, пройшли за минулі 60 років одним і тим самим шляхом боротьби, крові, страждань, а також спільної радості відновлення 10 років тому нашої державної незалежності.

Яке значення зараз має те, що колись одні належали до революційної ОУН, а інші - до ОУН матірної? Адже вся боротьба між ними - це боротьба за тактику дій! І не було ніяких принципових ідеологічних розбіжностей!

Хто всерйоз цікавився подробицями розламу Організації Українських Націоналістів в 1940 році, той мусить визнати, що як з боку Мельника, так і з боку Бандери робилося все, щоб розлам не наступив. Лише втручання зовнішніх ворожих сил привело до того, що пізніше сталося в ОУН.

Згадаймо, що даючи завдання вбити полковника Євгена Коновальця, саме Сталін наказав закинути підозріння, що вбивство Вождя - це внутрішня справа ОУН, і, мовляв, нехай вони після того самі одне одному горло поперегризають.

Тоді так не сталося, але минуло 2 роки, і чиясь ворожа рука втілила наміри Сталіна. Було кинуте багато взаємних підозрінь і щодо смерті Омеляна Сеника та Миколи Сціборського в м.Житомирі у 1941 р., і щодо смерті полковника Романа Сушка в м.Львові у 1944 р.

Насправді то були одні й ті самі люди! Лише одні - молоді, запальні, готові у цю ж таки мить кинутись в полум'я революції і, як треба, - віддати своє життя. Без сподівань на заплату, чи навіть подяку. Вони хотіли здобути все негайно! А були й інші, які казали, що відразу всього бажаного не здобудеш, що потрібна довга копітка праця щодо виховання людей, піднесення рівня їх свідомості з тим, щоб колись, у більш сприятливих умовах, перемогти численних ворогів.

Результатом цього тактичного непорозуміння було те, що одні творили відділи Української Повстанської Армії, йшли в антинімецьке й антирадянське підпілля, де зчепилися не на життя, а на смерть у двобої з ворогом. Інші йшли в німецьку адміністрацію, в українську поліцію, засновували українські школи та гімназії, культурницькі і спортивні товариства. Адже, дійсно, чи можна було віддавати місцеву адміністрацію у руки ворогів, як це зачасту бувало на сході України, - і від того помножувати знущання над народом, щоб в

такий злісний спосіб посилити опір німцям? Чи можна було миритися з тим, що не українська, а польська або українська за назвою, але червона за суттю, поліція буде нищити кращих представників нашого народу? Чи можна було в чужі руки віддати виховання наших дітей?

В своїй книзі Галина Гордасевич свідомо наголошує на цьому моменті, і вона зовсім не бачить у цих людях прислужників окупаційної влади, чужинецьких наймитів та зрадників свого народу. Хіба ж не організовані німцями шуцбатальйони та поліція на Волині утворили основу УПА? Це було саме так. Хіба ж не вихована в українських гімназіях молодь пішла потім у підпілля? Пішла і там довела свій патріотизм.

А ще Галина Гордасевич, донька православного священика, говорить про роль Греко-Католицької церкви як у плані історичному, так і у плані того значення, яке вона мала у піднесенні нашої свідомості за останнє десятиріччя. І велика симпатія відчувається в словах письменниці про Церкву національну. Церкву-страдницю.

При написанні цієї книги авторка розраховувала на читача з Наддніпрянщини, який або нічого не знав про Організацію Українських Націоналістів та її провідників: Євгена Коновальця, Андрія Мельника і Степана Бандеру - або, навіть, гірше того, має абсолютно викривлене поняття про цих людей і тогочасні події. Ось чому проста, спокійна і ненав'язлива мова книги дуже легко і гарно сприймається. Також гарно сприймається і сама постать Степана Бандери: чи то ще молодого юнака, потім - революціонера, а згодом - зрілого політика. Немає тут, як це іноді буває, пустопорожніх патетичних фраз, творення ідола, якому всі мають поклонятися. Нам дається розповідь про тяжкий тернистий шлях людини, непохитної у переконаннях і боротьбі, вірної нації і Організації до останнього подиху.

Тому дуже важливо, що, читаючи цю книгу, ми бачимо ту національну атмосферу, у якій виховувався і формувався Степан Бандера. Тут, власне, і Греко-Католицька церква, і «Пласт», а згодом - ОУН. Стає зрозумілим, чому люди в Організації були саме такі, яким був Степан Бандера (а їх було тисячі й тисячі), а не інакші.

Письменниця Галина Гордасевич показує, на яких ідейно-моральних засадах виховувались молоді націоналісти, що утворили покоління, яким гордиться нація. На чолі цього покоління героїв стояли провідники, одним з яких був Степан Бандера. Ось в тому, на мій погляд, є найбільша заслуга письменниці Галини Гордасевич, що вона зуміла в одній особі змалювати образ цілого покоління.

*Юрій Шухевич,
політв'язень (31 рік ув'язнення і 10 років спецпоселення),
син Головнокомандуючого УПА генерал-хорунжого Романа Шухевича - Тараса
Чупринки*

ВСТУПНЕ СЛОВО АВТОРА

Коли 13 лютого 1989 р. в Києві в Будинку кінематографістів проходив установчий з'їзд Товариства української мови ім.Тараса Шевченка, в якийсь момент слово було надано делегатові від Луганщини. На сцену вийшов молодесенький хлопчина, судячи з усього, ще навіть не студент, а школяр, і почав виступ дуже незвичним на той час звертанням: «Шановні добродії і добродійки!» Потім він розповів про ситуацію на Луганщині, і ситуація ця була невтішною. «Коли на вулиці розмовляєш українською мовою, на тебе озираються, можуть бандерівцем обізвати», - поскаржився хлопець.

Звичайно ж, ті, хто обзивав його бандерівцем, зовсім не вважали при тому, що цей народжений на Луганщині десь у першій половині 1970-х рр. хлопець є членом Організації Українських Націоналістів, яку в 1940-1950-х роках очолював Степан Бандера. Так уже повелося, що людей, які насмільювалися демонструвати свою належність до української нації, називали бандерівцями, і це мало означати щось дуже погане, гірше як «ворог народу». Ще

живі люди, які можуть підтвердити, що від початку 1920-х років і до початку Другої світової війни таких людей у Радянському Союзі обзивали петлюрівцями. А ті, хто цікавився історією як не України, то бодай Росії, напевно, знають, що від часу Полтавської битви і до Лютневої революції людей, які хоч трохи усвідомлювали себе українцями, називали мазепинцями. І, мабуть, лише одиниці, спеціалісти-історики, знають, що після розгрому російського царського війська під Конотопом у 1659 р. козаками під проводом Івана Виговського з'явився вираз «виговці». Не доводиться сумніватися, що якби не нагла і, певною мірою, загадкова смерть Богдана Хмельницького і якби він спробував розірвати стосунки з Московією (вона тоді так офіційно називалася, назву «Россія» ввів лише Петро I), то називали б нас «хмелями», або «хмельничанами», або ще якимось у тому дусі, і це теж було б чимось на зразок тавра, яке в той час випалювали на лобі злочинців.

Як бачимо, мінялися лише назви поняття, але зміст його не мінявся. Москві, - я маю на увазі не саме місто, а уряд, який у ньому перебував, - був необхідний отакий залякуючий символ - символ зрадництва, нечесності, жорстокості, продажності та всяких інших мислимих і немислимих гріхів.

Але повертаюсь до того хлопчини з Луганщини: я певна, що ані він, ані той, хто його обзивав бандерівцем, нічогосінько про Бандеру не знали, окрім того, що він «родіну продал». А де і коли народився Степан Бандера, хто були його батьки, чи мав братів і сестер, чи був одружений і мав дітей, як він прийшов до українського націоналізму і яку роль відігравав в організації, відомій під аббревіатурою ОУН, нарешті, де, коли і як він помер, - про це дуже мало хто знає навіть зараз, у незалежній українській державі, коли можна читати які завгодно книжки, від «Майн кампф» Гітлера до «Основ лєнінізму» Сталіна, і нічого за те не буде. Справа в тому, що такої змістовної біографії Степана Бандери просто не існує. Щоправда, у Львові недавно вийшов двотомник Петра Дужого «Степан Бандера - символ нації», але навіть у цій об'ємній, ґрунтовній і солідній за обсягом інформації праці в основному йдеться про ідеологію українського націоналізму і про роль Степана Бандери в цьому русі і значно менше про Степана Бандеру як людину.

Отож я поставила перед собою завдання: написати біографію Степана Бандери, книгу, де б він зображався, в першу чергу, як людина, а не прославлявся як вождь українського народу чи, навпаки, «гнівно таврувався» (широковживаний штамп у радянській публіцистиці) як ворог народу й іноземний наймит.

Я ніколи не бачила живого Степана Бандеру і не належала до ОУН. Іноді думаю, якби була старшою років на 10, то, напевно, б до неї належала і при так званому «першому розколі ОУН» пішла б за Бандерою, бо його програма виглядала значно романтичнішою. А якби була старшою на 20 років, то залишилася б у тій частині, яку очолював Андрій Мельник. В усякому разі, люди, які мені зараз найбільше імпонують, - Олег Кандиба-Ольжич, Олена Теліга, мій земляк з Кременця, провідник молодіжної організації ОУН на Волині Ігор Шубський, і взагалі, більша частина наукової і творчої інтелігенції залишилася з Андрієм Мельником.

Отож написати біографію Степана Бандери я могла лише на основі доступних мені публікацій і розмов з тими, зрештою, вже нечисленними, людьми, які хоч трохи спілкувалися з Бандерою. В процесі роботи я уважно, з олівцем у руках, простудіювала біля сотні книжок, щоб переконатися, що корисними мені можуть бути лише половина, а ще різні публікації в періодиці. Найбільше - це книжки, видані у радянські часи в СРСР; трохи книг, виданих уже в роки незалежності України, причому не лише в західних областях, а й у Києві, Харкові, Чернігові, на Хмельниччині; решта - діаспорні видання. Написані ці книги різними авторами і з різних позицій: комуністичних, націоналістичних, поміркованих, прихильниками Степана Бандери, прихильниками Андрія Мельника, так званими «двійкарями», нарешті, колишніми членами ОУН, які, потрапивши до рук радянського правосуддя, виступили з покаянними писаннями. Навіть трапилися мені три книги польських авторів, видані у Кракові, Парижі і Лондоні, отже, як можна думати, людьми різних політичних поглядів.

Читаючи їх, я намагалася бути якнайприскіпливішою до кожного автора, незалежно від

його політичних позицій. Так, коли в книжці Олега Багана «Націоналізм і націоналістичний рух» натрапляю на фразу: «Очоливши Крайову Екзекутиву ОУН на західноукраїнських землях, С.Бандера відразу взявся за зміцнення організаційної мережі ОУН, посилення її бойової діяльності, піднесення рівня пропаганди і загального духу боротьби», - я вже розумію, що в цього автора не знайду нічого про недоліки Бандери, які в нього, безсумнівно, були, про помилки, які він, напевно, робив. Отже, я нашвидку пробігаю абзаци з дифірамами Бандері і зупиняю свою увагу на фактах: де, коли, яка конференція проходила, прізвища тих, хто був обраний до Проводу, і т.д.

Коли у Володимира Беляєва, одного з основних свого часу борців з націоналістичною ідеологією, я читаю, що в 1930 р. у Львові за наказом Бандери в приміщення антифашистської газети «Праця» була кинута бомба, я розумію, що це неправда. В 1930 р. Степан Бандера, хоч уже і був членом ОУН, але займався лише поширенням націоналістичної преси, а не віддавав такі накази. Інша річ, що вже через три роки Бандера очолив так званий Крайовий Провід (тоді це називалося Крайова Екзекутива, слово «екзекутива» походить від латинського «executio» і означає «виконавчий»). Тоді він віддавав подібні накази, але про це йтиметься в іншому місці книжки.

Коли в книжці Миколи Руцького «Коли ви вмирили, вам дзвони не грали» автор, судячи з усього, прихильник націоналістичного руху, вкладає в уста свого героя, вояка УПА, фразу: «...сьогодні-завтра емгебісти завітають, сто чортів їм у печінку» - я розумію, що в цього автора навіть до фактів треба ставитися обережно і перепроверити їх за іншими джерелами. Бо перша фраза повісті: «Стояла рання весна 1944 року», а міністерства в Радянському Союзі були створені лише на початку 1946 р.

Але найбільшої втіхи, - якщо тільки можна тішитися, коли ловиш автора на помилках, - мені завдала книжка Андрія Мазанька «Шлях шпигунства і зради». На стор.55 автор пише, що керівник референтури служби безпеки ОУН Мирон Матвієйко, за завданням Степана Бандери в 1957 р. нелегально пробирається на Україну, а сам Мирон Матвієйко у книзі «Чорні справи ЗЧ ОУН», виданій у Львові 1962 р., пише, що прибув в Україну 1951 р. Ту ж саму дату вказує в своїх мемуарах «Спецоперації» генерал МДБ Павло Судоплатов, який займався цією справою. Гарзд, думаю, це могла бути механічна описка автора, або помилка друкарки, або недогляд коректора.

Далі в того ж Мазанька на стор.33 читаю, що Андрій Мельник оголосив себе у 1939 р. головою військового штабу в уряді Августина Волошина, але вже з інших джерел знаю, що Андрій Мельник був проти того, щоб члени ОУН їхали на Закарпаття і воювали з мадярами, захищаючи самопроголошену державу Карпатську Україну. Очолюваний ним Провід ОУН прийняв навіть постанову з цього приводу. Інша річ, що чимало членів ОУН не підкорилися цій постанові, пробралися через кордони і взяли участь у боях. Багато хто з них там загинув, зокрема такі видатні постаті в ОУН, як автор воєнної доктрини Михайло Колодзінський або Зенон Коссак.

Нарешті, на стор.38 написано: «Ще задовго до початку війни... гестапо створило шпигунсько-диверсійну організацію. Очолили її Коновалець і Бандера». Це написано в ті роки, коли люди нічого не знали про Коновальця, про Бандеру та ОУН і не могли б перевірити правдивості того твердження. Але зараз я беру спочатку «Энциклопедический словарь», виданий у Москві ще в 1953 р. (але вже по смерті Сталіна, бо хоч він ще там є, але Берії вже немає), і там написано: «Гестапо - тайная гос. полиция в гитлеровской Германии. Создана нацистами в 1933 г.» Після того я беру «Енциклопедію українознавства», том 5, і там читаю: «Організація Українських Націоналістів (ОУН) була формально утворена на I Конгресі укр. націоналістів у Відні 28.01 - 3.02.1929.» Яким же чином гестапо, яке буде створене лише через 4 роки, могло створити ОУН? І це ще не все! Коновалець, дійсно, очолив ОУН з моменту її створення, а Степан Бандера в той час ще навіть не міг вважатися її членом, бо згідно зі статутом в ОУН приймали лише з 21 року, а стільки Бандері виповнялося аж через рік.

Щоправда, в незакінченій автобіографії «Мої життєписні дані» сам Степан Бандера

пише: «Коли на початку 1929 р. постала ОУН - Організація Українських Націоналістів, я став одразу її членом. Того ж року я був учасником 1-ої конференції ОУН Стрийської округи». Що ж, у книгах про війну часто пишеться про підлітків, які прибавляли собі літ, щоб потрапити на фронт. Пробачмо ж Бандері, що він прибавив собі рік, тим більше, що він уже був членом УВО.

І взагалі, що б не робили націоналісти, все викликає в Андрія Мазанька категоричне несприйняття. Наприклад, на стор.19 він пише про львівського економіста і кооперативного організатора Євгена Храпливого, який вимагав «створення сильних селянських господарств, що мали б поважну кількість землі і творили б ядро нашого здорового селянського землеволодіння». Виявляється, це теж погано, і за це Євген Храпливий отримує звання «націоналістичного лакузи». Невже було б краще, якби селяни були бідними?

Але найбільший «шедевр» чекав мене на стор.60, де чорним по білому надруковано: «Світогляд Шевченка сформувався в значній мірі під впливом видатних російських революційних демократів - Герцена, Чернишевського, Добролюбова». Я знову звертаюся до «Советского энциклопедического словаря» (вже трохи новішого, бо з 1990 р., але то не має принципового значення) і з'ясовую, що Герцен народився в 1812 р., Шевченко - в 1814 р., Чернишевський - в 1828 р., а Добролюбов - аж у 1836 р. Який вплив на сімнадцятилітнього Шевченка, який жив у Петербурзі, міг мати студент Московського університету Герцен? Тим більше, який вплив на формування світогляду Шевченка міг мати Чернишевський, якому в 1847 р., коли Шевченко був арештований, було аж... 19 років! І вже зовсім смішно говорити щось про Добролюбова, якому було 11 років.

Я так довго зупинилась на невеликій, - усього 77 сторінок, - книжці Андрія Мазанька, бо вона, мабуть, рекордсмен по числу помічених мною помилок (а ще ж могли бути й такі, що я їх не помітила). Так само, мабуть, можна було б проаналізувати видану в 1949 р. брошуру С.М.Білоусова «Возз'єднання українського народу в єдиній українській державі», але я зупинюся лише на одній її особливості. В ній розповідається про створення радянського уряду в 1917 р. на Україні, створення Угорської Радянської Республіки в 1919 р., про боротьбу західноукраїнських і буковинських комуністів за приєднання цих земель до УРСР, але... Але не називається жодного прізвища, окрім Леніна і Сталіна (зрештою, ще згадуються Молотов і Хрущов). Ще б пак! Адже всі керівники революційних виступів були потім розстріляні за наказом Сталіна.

І я думаю: радянські автори дозволяли собі бути такими неточними, коли йдеться про справи, які легко перевірити за радянськими ж виданнями, то як їм можна повністю довіряти в таких випадках, які неможливо перевірити?

Не менш прискіпливою я намагалася бути і до авторів з протилежного табору. Наприклад, книжку Ігоря Царя «За що ми любимо Бандеру» я не сприйняла від назви, - Бандера - не естрадна поп-зірка, щоб його любити, - до бібліографії, - бо яке відношення до Степана Бандери має книжка Богдана Завадки «Серце чистеє подай», присвячена аналізу творчості Тараса Шевченка, а тим більше «Катехизм Католицької Церкви»? І коли автор пише, що сестри Бандери «... розповіли мені, що Степан Бандера мав за дружину Ярославу», то як він міг написати: «У ті самі дні, коли гестапо вивезло Степана до Берліна, у Києві КГБ розстріляло батька і вивезло до Сибіру трьох сестер Марту, Володимиру і Оксану»? По-перше, Володимира була арештована лише в 1946 році, а, по-друге, КГБ був створений лише в 1953 році після арешту Берії.

Повторюю: до жодного з авторів я не підходила з безоглядною довірою, і якщо в різних джерелах про одні і ті ж події з життя Бандери розповідається по-різному, я далі буду наводити всі ті розповіді з тим, щоб читач зміг робити сам свої висновки.

Хочу ще зазначити, що мені дуже не до душі, коли замість аргументованої полеміки з політичним противником автори починають обігрувати ім'я чи зовнішність свого опонента або переходять на відверте зубоскальство. Ну, що це таке: «Першу премію дістав сам фюрер самостійної дірки Степан Бандера. Текст він подав справді знаменитий. Ось його текст:

Ой, гакнемо з гаківниць

Та й блиснемо п'ятами».

Що це таке? Це гумореска «Дуже самостійний гімн», написана Остапом Вишнею в 1944 р. Що ж, пробачимо Остапові Вишні це злослів'я - йому дуже не хотілося повертатися в Комі, де він уже провів в ув'язненні 10 років. Адже він, напевно, навіть не знав, що Степан Бандера одночасно з ним відбував ті ж 10 років, спочатку в польській тюрмі, а потім у німецькій.

Або читаю у вже згаданого Беляєва в памфлеті «Останнє сальто «Сірого», як Степан Бандера, навчаючись у Львові, по міжміському телефону дзвонив батькові, і коли телефоністка не могла зрозуміти його прізвища, то він кричав: «Пані не розуміє? Бан-де-ра! Ну, як банда!» Цікаво, звідки Беляєв чув, як Бандера дзвонив додому, він що - у той час стояв за плечима? Ні, це так званий «художній домисел», який має засвідчити, що вже від самого народження Степан мав прізвище, яке в подальшому визначило його долю - бандит. Але тут автор допускає великий «ляп». Польській телефоністці не треба було перепитувати прізвище, бо слово «бандера» існує в польській мові і воно означає... прапор. Ось так!

Так само мені не подобається, коли, начебто, прихильники Мельника обзивали Бандеру «карликом з червоними очима». Пишу «начебто», оскільки безпосередньо в мельниківських виданнях я цього не читала, а цитата наводилася в радянських виданнях без посилання на джерело. Дійсно, Степан Бандера був дуже невисокий зростом, це добре видно на фотографії, де він стоїть у групі біля могили Коновальця в Роттердамі: він там найнижчий. Ну й що? Перший з королівської династії Каролінгів, засновник давньої франкської держави, ввійшов в історію під іменем Пипін Короткий. Один з найславніших королів давньої Польщі отримав ім'я Владислав Локітек, мабуть же, не за високий зріст. Дуже невисоким був, як відомо, Наполеон. Та й творець першої у світі держави робітників і селян Володимир Ленін не відзначався високим зростом, і тому художникові, який малював популярну картину «Ленін і Горький в Горках», було над чим поморочити голову, щоб не принизити вождя світової революції. Зрештою, він знайшов вихід, розташував їх на східцях, причому Леніна поставив вище. Одне слово, роль людини в історії не визначається сантиметрами її зросту чи кілограмами ваги, погодьмося з тим. А якщо у Бандери були червоні очі, то хіба що від недосипання і перевтоми, бо він не пив і не палив.

Так само неприємно мені було, коли в мемуарах уже згаданого Судоплатова я читаю розповідь про те, як вони висліджували Головнокомандувача УПА Романа Шухевича, і натрапляю на фразу: «Нам удалось установити личность четырех его телохранителей-женщин, которые одновременно были и его любовницами». Тут, по-перше, відразу згадується російське прислів'я: кожен на свій аршин міряє. А по-друге, це мимохідь вихлюпнуте відро помий на людей, які вже не можуть себе захистити.

І останнє, що я хотіла б сказати у своїй передмові від себе особисто, бо далі вже будуть говорити лише факти. Є така чи то байка чи дійсна історія. Одна жінка чомусь дуже не любила свого сусіда і все обзивала його злодієм. Нарешті це сусідові набридло, і він подав на сусідку в суд за клевету. Суддя питає жінку: «Які у вас є конкретні докази, що ваш сусід - злодій?» Жінка наводить якийсь приклад, сусід доводить, що він до того не має ніякого відношення. Жінка наводить інший приклад, сусід і його спростовує. Більше аргументів у жінки немає, і вона вигукує: «Все одно він злодій!»

Отже, якщо ви, подібно до тієї жінки, ладні повторити: «Все одно він злодій!» - можете відкласти мою книжку, не читаючи її далі. А якщо ви просто хочете знати біографію Степана Бандери, то я запрошую вас до читання і до розмірковування над прочитаним.

А висновки робіть самі.

ПОХОДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Перш ніж почати розповідь про життя Степана Бандери коротко, - буквально телеграфним стилем, - подамо історію виникнення ідеології українського націоналізму (в радянських джерелах обов'язково додається «буржуазного»), а також історію виникнення

організації, яка відома як ОУН (Організація Українських Націоналістів).

Микола Міхновський, основоположник і перший ідеолог українського націоналізму.

Але перед тим необхідно домовитися, що слід розуміти під словами «націоналізм», «інтернаціоналізм», «фашизм» і «буржуазний», без чого автор і читач можуть не зрозуміти один одного. Адже в мові одні і ті ж слова вживаються нерідко в цілком різних випадках. «Крило птаха» і «крило будинку» - це різні речі, «я люблю матір» і «я люблю вареники» - це різні почуття, «іде дощ» і «йде людина» - це різні дії.

Почнемо зі слова «буржуазія», яке в свідомості радянських людей нерозривно пов'язане з частівкою Маяковського: «Ешь ананасы, рябчики жуй. День твой последний приходит, буржуй!» - і має означати «глитая, або ж павука». В дослівному перекладі з французької «bourgeois» означає «городянин» або ще «господар». Цим словом називають людей, які не належать до мільйонерів або мільярдерів, а, проте, мають якесь майно. Тобто належать до того самого «середнього стану», про необхідність створення якого в Україні зараз говорять усі економісти й політики і саме від якого залежать стабільність і заможність країни. Отож, як бачимо, за цим словом не криється нічого поганого.

Тепер про слово «фашизм». Передусім зазначимо, що послідовники Гітлера ніколи не називали себе фашистами. Фашистами називали себе в Італії прибічники Муссоліні, і назва ця походить від латинського слова «fascio». Так у Древньому Римі називали в'язку прутів, яку носили перед вищими посадовими особами (тут, мабуть, буде доречно пригадати, що опричники Івана Лютого мали прив'язані до сідла собачі голови і віники, тобто ті ж в'язки прутів). Відносно фашизму видатний націоналістичний діяч Євген Онацький, який чи не більшу частину життя провів в Італії, писав, що фашизм - це ідеологія нації, яка має свою державу, і тому він не має нічого спільного з українським націоналізмом, який лише бореться за створення незалежної держави.

Д-р Дмитро Донцов, ідеолог українського націоналізму.

Що ж до партії, яку очолював Гітлер, то вона називалася націонал-соціалістичною, скорочено «наці» або «нацисти», але ніяк не фашисти. Цілком можливо, що вперше термін «фашисти» ужив великий вождь усіх часів і народів Йосиф Сталін, а на це вже не було ради. Адже історичний факт, що коли він так званого «знатного гірника» Ничипора Ізотова назвав Нікітою, то тому переробили всі документи на нове ім'я.

І останнє: що означає слово «націоналізм»? В «Українському Радянському Енциклопедичному Словнику» націоналізм визначається як «бурж. ідеологія, політика і психологія, яка розглядає націю як позаіст. категорію, вищу форму сусп. єдності, проповідує зверхність нац. інтересів над класовими. Протилежний інтернаціоналізмові». Далі націоналізм змішується з шовінізмом, тим же фашизмом, расизмом і навіть геноцидом.

Полковник Євген Коновалець, основоположник і довголітній провідник УВО і ОУН.

Дійсно, послідовники ідеології націоналізму вважають, що нація - це основна єдність людей, обумовлена спільністю мови, території, історії (і тому вона не може бути позаісторичною), способом життя, ментальністю.

Так звані «інтернаціоналісти» твердять, що поділ людей на класи, який визначається відношенням до знарядь виробництва, є важливішим від поділу на національності. Образно кажучи, французький таксист, який працює по найму, має більше спільного з японським кулі, ніж з французьким власником бодай маленької кав'ярні, бо це вже інший суспільний клас.

А ось що говорить про націоналізм видатний націоналістичний ідеолог Володимир Янів: «Термін «націоналізм» походить від латинського слова «natio», тобто нарід... В понятті націоналізму маємо як основний чинник - любов... І то любов у рівній мірі проявляється в

малих гуртах (родина), що й у середніх (громада) і великих (нарід). За прикладами не приходиться довго шукати. Любов матері до своєї дитини є рівно добре відома, як, наприклад, на любові пов'язана солідарність односельчан чи глибоке прив'язання до батьківщини, до її землі й краси природи, до земляків, до передаваної традиції. Але любов викликає завжди чинну поставу. Мати не тільки любить дитину, вона опікується нею. Односельчани допомагають одне одному. Члени національної спільноти боронять своєї вітчизни. Націоналізм, як рух, побудований на глибокій любові, вимагає від своїх послідовників відданої служби Батьківщині, активності.

Сотник Юліян Головінський, Крайовий Командант УВО в 1926-27 і 1930 роках та Край-овий Провідник ОУН у 1930.

З другого боку, нарід - це та спільнота, для якої і за посередництвом якої постали всі великі речі у світі... Світова культура - це багата мозаїка того, що створили національні культури».

На завершення теми цитата мовою оригіналу з брошури В.Русина «Что следует знать о нациях и национализме», виданої в Харкові у 1993 р.: «Человек не может быть без национальности, так как в мире нет и не будет ничейных территорий и безнациональных государств. Безусловно, всегда были, есть и будут люди, которым не нравится многообразие живой природы... Когда-то многим не нравилось, что Земля вращается вокруг Солнца, а не наоборот. Но потом выяснилось, что это не была ошибка природы в строении вселенной, а проявление ограниченности мышления людей, низкий уровень познания мира».

Звідки походять витoki українського націоналізму? Як би не намагались радянські історики довести, що український націоналізм - це вигадка німців або ще навіть австро-угорців, підтримана певними колами Галичини і спрямована на те, щоб відірвати український народ від братнього російського народу,

але насправді це не так. Якщо не виходити за межі ХХ століття, то родоначальником українського націоналізму вважають Миколу Махновського, який народився неподалік Прилук на Чернігівщині і в 1900 р. видав книжку під назвою «Самостійна Україна». Хоча історик Іван Лисяк-Рудницький не погоджується з цим і вважає, що виникнення українського націоналізму було спричинене поразкою національно-визвольних змагань у 1917-1920 рр.

Полковник Андрій Мельник, Крайовий Командант УВО в 1923-1924 роках.

Українськими буржуазними націоналістами в усіх радянських виданнях обзивали керівників Української Народної Республіки Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Симона Петлюру (незважаючи на те, що перші два самі себе вважали соціалістами). Отже, Грушевський народився в Холмі, вчився в гімназії в Тифлісі (суч. - Тбілісі), закінчив Київський університет. Володимир Винниченко народився в селі на Херсонщині, а Петлюра - в Полтаві. В 1930-х роках в радянській пресі «гнівno таврувалися» як «запеклі фашисти» Дмитро Донцов і Євген Маланюк. Дмитро Донцов народився в Мелітополі і, дійсно, за своїми переконаннями належав до того типу людей, яких ми зараз називаємо екстремістами, але він ніколи не був членом ОУН, хоч деякий вплив на ідеологію українського націоналізму його ідеї таки мали. А Євген Маланюк був родом з Архангороду на тій же Херсонщині. Ще слід би згадати Івана Липу і Юрія Липу, батька й сина. Іван Липа разом з Миколою Міхновським і ще кількома молодими людьми в 1891 р. створили підпільну (в царській Росії інакше не можна було) організацію,

яка називалася «Братство тарасівців», і склали присягу на могилі Шевченка в Каневі. А його син Юрій народився в Одесі і написав ряд публіцистичних праць, поміж них «Призначення України».

Отже, як бачимо, першими творцями ідеології українського націоналізму були, згідно з сучасною термінологією, «східняки». Це вже наступне покоління: Степан Охримович, Зенон Коссак, Осип Мащак, Степан Бандера, Олекса Гасин, Петро Полтава, Дмитро Маївський - були уродженцями західних областей.

Полковник Роман Сушко, Крайовий Комендант УВО в 1927-1929 роках

Так само емігрантами з тих земель України, які потрапили під радянську владу, була створена основа УВО (Української Військової Організації), а потім і ОУН. От лише очолював ці обидві організації уродженець Галичини Євген Коновалець.

Коли велика кількість, - точної цифри ніде не вказано, але йшлося про десятки тисяч, - звиклих до військової організації і дисципліни людей опинилася за кордоном, то вони намагалися якось відновити звичні структури. Так липнем 1920 р. датується створення УВО. Але УВО займалася чисто військовими акціями, а були ж іще інші галузі роботи. Підросло нове покоління, яке треба було належним чином виховувати і залучати до визвольної діяльності. Виникає ряд окремих, незалежних одна від одної, організацій у Галичині, а також у Чехословаччині, де осіло найбільше українських емігрантів. Назвемо бодай кілька з них: «Група Української Державницької Молоді», «Організація Вищих Кляс Українських Гімназій», «Союз Української Націоналістичної Молоді» та ін.

Великі організаторські здібності Євгена Коновальця проявилися в тому, що він зумів об'єднати всі ці організації в одну з чітко визначеною структурою, єдиною програмою та єдиним Проводом, що було дуже нелегко.

Перший конгрес українських націоналістів відбувся 28 січня - 3 лютого 1929 р. в умовах суворої конспірації. Вкажемо бодай на те, що делегати прибували в Прагу, а потім їх переправляли у Відень, де і відбувся конгрес. На конгресі було прийнято програму й устрій ОУН, обрано Провід, який очолив, ясна річ, Євген Коновалець. На подальшій історії ОУН тут зупинятися не будемо, оскільки про це буде йти мова в окремих розділах книжки.

ДЕСЯТЬ, ДВАНADЦЯТЬ І СОРОК ЧОТИРИ

Покоління, до якого належав Степан Бандера, формувало свій політичний світогляд під великим, - навіть вирішальним, - впливом документів, які наводяться в цьому розділі: «Декалог», «12 прикмет характеру українського націоналіста», «44 правила життя українського націоналіста».

Але спочатку коротенькі довідки про їхніх авторів.

«Декалог» («дека» - древньогрецьке слово, що означає «десять», «логос» - «слово») і досі вважається націоналістами, принаймні, тими, хто вважає себе послідовниками Степана Бандери, чимось на зразок «символу віри». Його склав Степан Ленкавський, один із тих членів ОУН, який у 1940 р. підтримав Степана Бандеру, а після його загибелі очолив ОУН. Опублікований вперше «Декалог» у 1929 р. Пізніше в ньому були зроблені правки, і тут подається остаточна редакція.

«12 прикмет характеру українського націоналіста» уклали видатний діяч ОУН Осип Мащак.

«44 правила життя українського націоналіста» написав, перебуваючи в тюрмі, - ясна річ, у польській, бо у радянській не написав би ні слова, - Зенон Коссак, одна з найромантичніших постатей в українському націоналістичному русі 1930-х рр. Цілком можливо, що з часом саме він очолив би ОУН або УПА, але Коссак загинув, захищаючи новопроголошену державу Карпатська Україна від мадярських загарбників у березні 1939 р.

Ще раз підкреслюю, що всі ці правила сприймалися молоддю всією душею і послідовно проводилися в життя.

ДЕКАЛОГ («Десять заповідей українського націоналіста»)

«Я - дух одвічної стихії, що зберіг Тебе від татарської потопа й поставив на грані двох світів творити нове життя:

1. Здобудеш Українську державу або загинеш у боротьбі за неї.
2. Не дозволиш нікому плямити слави, ані чести Твоєї Нації.

3. Пам'ятай про великі дні наших Визвольних змагань.
4. Будь гордий з того, що Ти є спадкоємцем боротьби за славу Володимирового Тризуба.
5. Пімстиш смерть Великих Лицарів.
6. Про справу не говори, з ким можна, а з тим, з ким треба.
7. Не завагаєшся виконати найнебезпечнішого чину, якщо цього вимагатиме добро справи.
8. Ненавистю і безоглядною боротьбою сприйматимеш ворогів Твоєї Нації.
9. Ні просьби, ні грозьби, ні тортури, ані смерть не приневолять Тебе виявити тайни.
10. Змагатимеш до поширення сили, слави, багатства й простору Української держави».

12 ПРИКМЕТ ХАРАКТЕРУ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТА

«Український націоналіст є:

1. Все готовий, це значить, що він є вояком Української Революційної Армії. Він бореться на великому всеобіймаючому фронті Української Національної Революції, віддаючи всі свої сили, готовий кожної хвилини віддати і своє життя. Український націоналіст є завжди в повній бойовій готовності.

2. Безкорисливий, це значить, що Ідею Українського Націоналізму й службу для неї він ставить вище всіх скарбів світу цього. Для неї він проміняє з радістю можливість теплого та вигідного життя на тверду долю жовніра-борця, теплу хату - на окопи чи тюрму. Щастя знаходить і шукає він у радості з боротьби й перемоги на службі Великій Святій Справі. Лише в щасті Української Нації щастя українського націоналіста. Її воля, слава й могутність - його найбільше бажання.

3. Чесний, це значить, що він ім'я націоналіста носить гідно й ніколи не сплямить ніяким нечесним вчинком. Він завжди придержується високих вимог націоналістичної моралі. Мораль опортуністичного світу родить і плекає безділля, фарисейство і угоди. Мораль націоналістична - це мораль нового світу, чину й боротьби, її засади взнеслі й тверді. Вона є основою чинного і чистого, мов хрусталь, характеру українського націоналіста, Лицаря-Революціонера.

4. Карний, це значить, що він безоглядно підпорядкований і вірний аж до смерти ідеї Українського Націоналізму, Організації Українських Націоналістів і своїм провідникам. Кожний наказ для нього святий. Він знає, що карність - це основа організації й сили, а анархія - це руїна. Тому він завжди підтримує авторитет Проводу Української Нації в Організації.

5. Активний і підприємчивий, це значить, що він бореться всіма силами, використовуючи всі можливості, кожну хвилину для добра Великої Справи - Української Національної Революції. Він не знає безділля. В нього за думкою і словом іде чин, мов за блискавкою грім. Бо життя - це рух, боротьба; спокій - це застій і холодна смерть. Кожну ідею, організацію чи людину він оцінює по ділах, а не по словах. Пасивність - це прикмета раба. Пасивності раба протиставляє він творчу ініціативу й напружену активність борця-провідника.

6. Відважний, це значить, що він завжди відважно й невстрашно протиставиться всім перешкодам і небезпекам. Він не знає, що то є страх. Заяча вдача боягуза-труса йому чужа й гидка.

7. Рішучий, це значить, що він кожний наказ і кожну свою постанову виконує рішучо, без вагань. Постановив - зробив.

8. Витривалий, це значить, що він завжди бореться, завзято й витривало. Він знає, що без витривалости, доведеної аж до впертости, немає перемоги.

9. Зрівноважений, це значить, що він у всіх випадках життя задержує повну рівновагу духа. Життя українського націоналіста повне трудів, перешкод і небезпек. Щоб їх перебороти, щоб опанувати положення і зібрати всі сили до удару в відповідне місце, треба

насамперед опанувати себе. Тому український націоналіст у підпіллі й у твердому бою, в окопах і в тюрмі, в тріумфах чи на ступнях шибениці, завжди зрівноважений, завжди однаково спокійний, гордий і усміхнений. Вміє по-лицарськи перемагати і по-геройськи вмирати.

10. Точний, це значить, що він завжди придержується точности в житті аж до подробиць.

11. Здоровий, це значить, що він хоче бути здоровим. Він хоче, щоб ціле молоде українське покоління було здорове. Україна потребує сильних і здорових тілом і духом синів. Тому він в міру можливості вправляє та поширює руханку й спорт, не нищить свого здоров'я вживанням отрут, - не п'є, не курить, - ні гулящим життям. В українського націоналіста Велика Ідея в серці, вогонь революційного духу в грудях, міцні і гнучкі м'язи, сталеві нерви, бистрий соколиний зір і слух та твердий п'ястук.

12. Обережний, це значить, що він завжди придержується усіх засад конспірації».

44 ПРАВИЛА ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТА

«Невмируща владарна воля Української Нації, що казала Твоїм предкам завойовувати світ, водила їх під мури Царгороду, поза Каспій та Вислу, здвинула могутню Українську Державу, мечем і плугом зазначувала границі своєї владарности, в боротьбі проти орд сповняла історичну місію України, що проявлялася в державницьких чинах і творчих замірах Великих Гетьманів і Геніїв, що піднялися з руїни до нового революційного чину й державного будівництва, що посягає тепер владно по нове життя і творить могутню епоху Українського Націоналізму й наказує Тобі: Встань і борись! Слухай і вір, здобувай і перемагай, щоб Україна була знов могутня, як колись, і творила нове життя по власній уподобі і по власній волі.

1. Приймай життя як героїчний подвиг і здобувчий чин незламної волі та творчої ідеї.

2. Найвищим Твоїм законом і Твоїм бажанням є воля й ідея Нації.

3. Будь гідним виконавцем заповітів великих синів Твоєї Нації і борись та працюй для великого майбутнього.

4. Твоїм найбільшим добром і твоєю честю є сила і велич Твоєї Нації.

5. Залізна дисципліна супроти Ідеї і Проводу й обов'язок праці є Твоєю чеснотою.

6. Пам'ятай, що Україна покликана до творення нового життя і тому працюй для її могутности й розвитку.

7. Плекай духа волі і творчости, неси всюди ідею Правди України і закріплюй в життя її історичну місію.

8. Твоєю найбільшою любов'ю є Українська Нація, а Твоїми братами - всі члени української національної спільноти.

9. Будь вірний ідеї Нації на життя і смерть і не здавайся, хоч би проти Тебе був увесь світ.

10. Красу і радість життя вбачай у невинному стремлінні на вершини духу, ідей і чину.

11. Могутній Бог княгині Ольги і Володимира Великого жадає від Тебе не сліз, ані милосердя чи пасивного роздумування, але мужности й активного життя.

12. Знай, що найкраще віддаси Богові почесність через Націю та в ім'я Нації чинною любов'ю до України, суворою мораллю борця та творця вільного державного життя.

13. Здобувай знання, що допоможе Тобі опанувати світ і життя, піднести Україну й перемогти ворогів.

14. Будь свідомий того, що Ти є співвідповідальний за долю цілої Нації.

15. Пам'ятай, що найбільшим злочином є шкодити своїй Нації.

16. Твоїми ворогами є тільки вороги Твоєї Нації.

17. З ворогами поступай так, як цього вимагає добро і велич Твоєї Нації.

18. Знай, що найкращою ознакою українця є мужній характер і вояцька честь, а

охороною - меч.

19. Постійно пізнавай, удосконалюй себе, а здобудеш життя і світ.

20. Знай, що світ і життя - це боротьба, а в боротьбі перемагає той, хто має силу.

21. Тоді Ти повна людина, - коли перемагаєш себе і світ і постійно стремиш на вершини.

22. Знай, що в боротьбі перемагає той, хто не заламлюється невдачами, але має відвагу піднятися з упадку й завзято змагає до цілі.

23. До перемоги треба витривалости й постійного зусилля в діянні й боротьбі.

24. Кожночасно будь готов на найбільший чин, але при тому не занедбуй щоденної праці.

25. Будь перший в боротьбі й перемогах життя, щоб здобути для Нації вінець перемоги.

26. Живи ризиком, небезпеками і постійним змагом, а погорджуй всякою вигодою та спокійним життям філістра.

27. Радо й без нарікань виконуй покладені на Тебе обов'язки, щоб власною працею й наявними вартостями здобути собі право на провідництво.

28. Пам'ятай, що провідництво вимагає постійних трудів і великих зусиль.

29. Будь сильний і незламний навіть в обличчі смерті й всяких терпінь.

30. Став гордо чоло небезпекам, а на удари життя відповідай збільшеним зусиллям праці й боротьби.

31. Пам'ятай, що милостиню приймає тільки немичний прошак, що не може власною працею і власними вартостями здобути право на життя.

32. Не покладайся ні на кого. Будь сам творцем свого життя.

33. Будь скромний і шляхетний, але знай, що значить слабкість і покір.

34. Співчуття з велетнями духу Тебе підносить, а співчуття з підлими і безхарактерними людьми ослаблює. Подай братню руку тим, що хочуть, як і Ти, йти на верхів'я.

35. Не завидуй нікому. Приймай те, що здобудеш власною працею й вартістю.

36. Будь товариський. Зав'яжуй побратимство духу, ідеї і зброї в житті, праці й боротьбі.

37. Зв'яжуй тісно своє життя з життям Нації. Віддай Україні свою працю, майно, кров.

38. Гидувай всякою лицемірною облудою і хитрим фальшем, але перед ворогом укривай таємні справи і не дайся заманути в наставлені сіті, для здобуття ж тайни від ворога вживай навіть підступу.

39. Шануй жінок, що мають стати Тобі товаришками духу, ідеї і чину, але гидувай розгнужданими.

40. Цінувай високо материнство, як джерело продовження життя. З Твоєї родини зроби кивот чистоти Твоєї Раси і Нації.

41. Люби й опікуйся дітворою, як молодістю майбутнього Нації.

42. Плекай фізичні сили, щоб тим видатніше працювати для своєї Нації.

43. Будь точний. Вважай за втрачену частину життя кожен хвилину, що пройшла без діла.

44. Що робиш, роби совісно й так, якби воно мало остатися вічно й мало стати останнім і найкращим свідоцтвом про Тебе.

На кров і славу пам'ять Великих лицарів, в ім'я майбутніх поколінь все і всюди засвідчуй чином вірність і любов Україні. Неси гордо й непохитно прапор Українського Націоналізму, високо цінувай і шануй честь та ім'я Українського Націоналіста».

ДИТИНСТВО СТЕПАНА БАНДЕРИ

Степан Бандера народився 1 січня 1909 р. в селі Старий Угринів (тепер Калуський район Івано-Франківської області) в сім'ї греко-католицького священика. В книжках радянського видання писалося «попа», крім того, нерідко підкреслювалося, що більшість провідних членів ОУН були такого ж походження, і при тому робився вигляд, що само

собою зрозуміло - люди такого походження не можуть не бути зрадниками свого народу.

У більшості українців східної і центральної України традиційно сформувалося негативне ставлення до церковної унії та її творців. Значною мірою цьому сприяли і Тарас Шевченко, і поемою «Іван Вишенський» Іван Франко (який, зрештою, сам був греко-католиком). Ми, - в тому числі й авторка цієї книги, яка є донькою православного священика, - звикли вірити, що ті ієрархи, які стояли біля витоків церковної унії, «продали Україну» з метою її ополячення й окатоличення «задня панства великого, задня лакомства нещасного», кажучи словами народних дум.

Батько Степана Бандери - о. Андрій Бандера, парох с. Старий Угринів

Але у 1990 р. в Лондоні вийшла книжка Олександра Кормана «Непокарані злочини», де про греко-католицьку церкву говориться, як про одного з ворогів, винних у численних злочинах проти польського народу.

Тож як воно було насправді? Тут не місце вдаватися в детальну історію української греко-католицької церкви, але бодай у кількох абзацах про це просто необхідно розповісти, інакше не буде зрозуміло, чому саме діти греко-католицького духовенства масово пішли в ОУН і досягли там високих становищ.

Про те, що в 988 р. з повеління князя Володимира відбулося хрещення киян, а далі поступово всієї держави і що християнство на Русь прийшло з Візантії, зараз знає кожен школяр. Проте в одному романі про Анну Ярославівну було сказано, що коли вона вийшла заміж за французького короля Анрі I, то мусила перейти в католицизм. Так писати міг лише радянський автор, зовсім незнайомий, - хоча начебто історик, - з історією християнської церкви. Поділ єдиної християнської церкви на дві - східного і західного обряду (популярно - на православних і католиків) відбувся на Вселенському соборі в 1054 р., тобто в рік смерті Ярослава Мудрого.

Тепер треба згадати історію України. Удільне роздрібнення Русі призвело до того, що вона майже вся опинилася під владою Литовського князівства, а після Люблінської унії 1569 р. перейшла під владу Польщі. Якщо литовські князі правили під лозунгом: «Старого не рушимо, нового не вводимо», то польські королі і церква відразу повели активну роботу по «наверненню схизматиків в істинну віру». Інакше кажучи, це означало, що українці повинні перейти в католицизм і пополячитися. Хто їх міг захистити? Главою православної церкви вважався константинопольський патріарх (він зараз теж називається вселенським), але він у той час вже ніякої влади фактично не мав. Адже у 1453 р. Візантія була завойована турками, тож становище константинопольського патріарха було приблизно таке, як становище російського патріарха після того, як Сталін у 1945 р. дозволив його обрати. Інша справа - римський папа. В його руках була цілком реальна влада, всі європейські королі вважалися його васалами. Коли германський імператор Генріх IV спробував конфліктувати з папою, то це скінчилося тим, що імператор у волосяниці, з непокритою головою, босоніж три дні стояв у дворі папського палацу в Каноссі, благаючи прощення.

Отже, деякі українські ієрархи: Терлецький, Рагоза, Іпатій Потій, прийшли до висновку: а чому не визнати зверхність римського папи, але навпростець, не через посередництво польської церкви? Папа підтримав цю ідею, і в 1596 р. у Бересті (тепер Білорусь) було проголошено унію, яка викликала неоднозначне ставлення і духовенства, і мирян. Щодо польської сторони, то король і вище духовенство спочатку дуже підтримували унію і лише згодом переконалися, що їх обхитрили. Тепер уже не можна було вимагати від українців переходу в католицизм і взагалі стало важче їх переслідувати, бо вони були під безпосереднім захистом Риму. Тому греко-католицькі священики були у значно меншій залежності від держави, ніж православні священики на тих землях, які після так званої Переяславської ради, а потім після Андрусівського миру ввійшли до складу Московії, де церква була в повній залежності від царя.

Щоб людина почала цікавитися якимись іншими питаннями, крім шматка хліба для сім'ї, вона повинна отримати певну освіту, до того ж у дитинстві жити у відповідній

атмосфері. Ясна річ, що таку атмосферу й освіту мали, в першу чергу, діти духовенства. Тому, коли в ХІХ столітті починається відродження національної самосвідомості в Галичині, очолили цей процес саме священики. Відомими письменниками стали священики Маркіян Шашкевич, Олександр Духнович, Сидір Воробкевич та ін.

Із такого середовища вийшов і Степан Бандера. Батько його, Андрій Бандера, був одружений з Мирославою Глодзінською, батько якої, Володимир Глодзінський, був священиком у вже згаданому Старому Угринові, де потім його змінив зять. Сім'я Бандерів була багатодітною: в 1907 р. народилася Марта-Марія, в 1909 р. - Степан, в 1911 р. - Олександр, в 1913 р. - Володимира, в 1915 р. - Василь, в 1917 р. - Оксана, в 1921 р. - Богдан. Була ще маленька Мирослава, яка померла немовлям, і того ж 1922 року померла від туберкульозу горла мати цих сімох дітей. Оскільки в різних, - історичних, публіцистичних, художніх, - книжках радянського видання постійно підкреслювалося, що туберкульоз - це хвороба бідних у капіталістичних країнах, результат важкої праці, поганих побутових умов і недоїдання, то можна зробити висновок, що сім'я Бандерів не жила в розкошах.

Зрештою, Ярослав Рак, який знав Бандеру, ще коли вони навчалися в стрийській гімназії, в своїх спогадах зазначав: «Він був низького росту, шатен, дуже бідно одягнений».

Щоб надалі не відвертати увагу від головної особи, - Степана Бандери, - дуже коротко про його сестер і братів.

Після смерті матері двох дівчаток, Володимирі й Оксані, забрали родичі, і вони виховувалися на Тернопіллі: Володимира - у дядька в селі Ягольниця-Нагорянка, а Оксана - у тітки в селі Кобиволоки. В 1933 р. Оксана повернулася до батька, а 22 травня 1941 р. Андрій Бандера з двома доньками були арештовані і вивезені до Києва. Там 8 липня 1941 р. священика Андрія Бандеру судили і через три дні розстріляли, (хоча у вирокі було сказано, що його можна оскаржити впродовж 5-ти днів; заслуговує на увагу також фраза: «... без конфіскації майна за відсутністю такого»), а доньок Марту і Оксану без суду вивезли на вічне поселення в Красноярський край.

У процесі роботи над книгою авторка побувала в Стрию, де ще живуть дві сестри Бандери - Володимира й Оксана. Дві невисокі, тихі, зовсім сиві бабусі, до яких найкраще підходить визначення «голубоньки сивенькі». За що було змарновано їхнє життя? Адже Оксані було всього 5 років, як її забрали з дому, вона брата могла й не пам'ятати. Як, зрештою, перераховуючи авторці своїх братів і сестер, вона забула назвати Богдана.

І тим не менше, Марта-Марія й Оксана все своє життя провели в Красноярському краї, працювали в колгоспах на важких роботах, не вийшли заміж, не мали дітей. Єдине, може, щастя, що сестер не розлучали. Зате дуже часто перевозили з місця на місце. На питання, як їм там жилося, Оксана Бандера відповіла: «Та можна було б жити, якби нас так часто не перевозили. Тільки обживешся, познайомишся з людьми - а тебе вже знову везуть в інше місце». В 1953 р. обох сестер доставили в Москву на Луб'янку і там вимагали від них, щоб вони виступили з публічним засудженням свого брата, але вони твердо відмовилися. Їх протримали два місяці і знову відправили в це безстрокове заслання. В 1960 р. їм видали паспорти, і вони могли б звідти поїхати, але куди їм було їхати? Тим більше, їх попередили, що на Україні їх не пропишуть. До того ж Марта-Марія хворіла. То вже залишилися там, де прожили 20 років. Минуло ще 20 років, Марта-Марія померла, а Оксана лише в 1989 р. зважилася повернутися на рідну землю, відбувши 49 років заслання. Та й то не сама зважилася, - приїхала за нею з Галичини така дуже енергійна жінка на ім'я Марія Вульчин і забрала з собою. Оксана довго вагалася: побоювалася, що це може бути провокація, і не могла могилу сестри залишити. Зрештою, п.Марія Вульчин через рік перевезла прах найстаршої з сестер Бандер, і тепер вона похована в Старому Угринові поруч з матір'ю.

Трохи ласкавішою була доля до їхньої третьої сестри, Володимири. Вона вийшла заміж за Теодора Давидюка, теж священика. Дітей у них було багато: першою народилася донька Мирослава, а потім п'ять синів. Отця Теодора не раз арештовували: то поляки, то німці, то в 1945 р. енкаведисти, так що «певний досвід» у нього в цій справі був. Тому, мабуть, він не дуже злякався, коли 23 березня 1946 р. його черговий раз арештовують. Але на цей раз

арештовують і його дружину, а 7 вересня суд у Дрогобичі засудив їх обох на 10 років таборів. Їхніх шістьох маленьких дітей (найменшому, Миколці, ще не виповнилося року) відправили в дитячий будинок, але родичам, на щастя, вдалося їх звідти розібрати. Через 3 роки о.Теодор Давидюк помер у Мордовії, а Володимира Давидюк відбула свій строк повністю, - до речі, їй в документах до прізвища Давидюк додали ще й Бандера, щоб начальство відразу бачило, з ким має справу. В 1953 р. її також привозили до Москви, але вона теж відмовилася купувати собі волю ціною паплюження брата. Не зламало її навіть те, що десь без неї росли її шестеро дітей. Вочевидь, всі Бандери відзначалися великою силою волі. Повезло їй лише в одному: коли вона звільнилася в 1956 р., їй вдалося повернутися на Західну Україну, де вона жила при доньці.

Що ж до синів о. Андрія Бандери, то вони, дійсно, всі займалися політичною діяльністю і всі загинули.

Про Степана Бандеру відомо дуже багато, але невідомо, чому з того можна вірити, оскільки навіть найбільш ґрунтовний історик Петро Мірчук пише: «По закінченні народної школи в рідному селі, Степан Бандера продовжував освіту в українській гімназії в Стрию», - в той час як сам Степан Бандера в незакінченій автобіографії «Мої життєписні дані» писав, що у зв'язку з воєнними лихоліттями він до народної школи не ходив взагалі.

Ще менше даних про братів Степана. Так, Василь і Олександр вчилися в тій же стрийській гімназії. Потім Василь вчився на агрономічних курсах Львівської Політехніки, одружився з Марією Возняк (її сестра була дружиною Миколи Лемика, про якого мова буде далі). Василь Бандера був активним діячем ОУН, відправлений поляками в концтабір Березу Картузьку, звідки вийшов лише після розгрому Польщі в 1939 р. Олександр, як відомо з тієї ж автобіографії Бандери, захистив дисертацію з економіки в Італії, в той же час він працював в місцевій станиці ОУН, одружився з донькою італійського міністра закордонних справ Чіано.

В 1942 р. обидва братів були арештовані німцями і ув'язнені в концтаборі Аушвіц (польська назва Освенцім), де закатовані 21 липня 1942 р. Існують свідчення, що їх убили не німці, а поляки з обслуги табору в помсту за вбивство в 1934 р. міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького. Проте однозначно, що зробили це поляки з дозволу німців, про що мова теж буде далі.

Степан Бандера (крайній зліва) разом з братами: Василем (стоїть) та Олександром, також членами ОУН, які були замордовані 1942 р. в Освенцімі.

Невідома доля наймолодшого з братів, Богдана Бандери. Видатний діяч ОУН Степан Мудрик-Мечник написав у своїх спогадах, що востаннє він зустрічався з Богданом Бандерою в половині червня 1942 р. в Білій Церкві, коли Богдан з так званою похідною групою прямував для підпільної роботи в Херсон. Звідси, мабуть, і виникла версія, що їх у Херсоні розстріляли німці. Але п.Петро Лаврів, колишній вишкільник куща УПА і низових проводів Долинського району (підпільне псевдо «Добромир»), розповідав авторці, що він ще перед війною вчився в Стрию разом з Богданом, добре знав його в обличчя і зустрічав у поїздах «Станіславів - Стрий» ще в 1943 році. Так само донька Володимири Бандери - Давидюк Мирослава заповнювала, що вуйко Богдан відвідував їх ще у 1943 році. Пані Марія Скрентович-Лаврів, обласна референтка Юнацтва Станіславівщини, потім - окружна жіночої мережі (підпільне псевдо «Звенислава»), розповідала, що вона виконувала обов'язки зв'язкової обласного провідника «Роберта» і обласного референта СБ «Митаря» з тодішнім крайовим проводом у Львові. Згадує, що коли Роберт був дуже запальний, то Митар був цілковитою йому протилежністю - завжди дуже спокійний (саме цю рису постійно згадують ті, хто спілкувався з Богданом Бандерою). «Я не можу сказати, звідки я то знала, - говорить п.Марія, - бо то ж була конспірація, але хтось мені сказав, що Митар - брат Степана Бандери. І я його бачила в Чорному лісі на Станіславівщині ще на початку 1944 року». Ця розповідь цілком узгоджується зі спогадами колишнього вояка УПА Василя Яцишина. За деякими даними. Митар зі своєю дружиною Дарою і ще кілька повстанців загинули в бункері аж 19

грудня 1949 року в с.Старичеві Рожнятинського району.

Все це ще вимагає скрупульозного дослідження. Звернімося ще до глави сім'ї - о.Андрія Бандери. Він належав до тих українських священиків, які не відділяли церкву від національних справ. У Старому Угринові була читальня «Просвіти», гурток «Рідна школа», сільськогосподарські установи, які значною мірою були створені зусиллями о.Андрія Бандери. Коли ж у 1918 р. Австро-Угорська імперія розвалилася, але почала відновлюватися розділена ще при Катерині II між Росією, Пруссією і Австрією Польща, українське населення Галичини піднялося на боротьбу за свою власну державу.

1 листопада 1918 р. у Львові відбулося повстання, яке увійшло в історію під назвою Листопадового зриву, і створена незалежна держава - Західно-Українська Народна Республіка. Ця назва для більшості українців старшого і середнього покоління невідома, бо навіть у підручниках з історії Української РСР для вузів цей історичний факт не згадується зовсім.

Для захисту держави була необхідна армія, і о.Андрій Бандера пішов добровольцем до Української Галицької Армії польовим капеланом. Після поразки визвольних змагань він повернувся до Старого Угринова для виконання своїх священицьких обов'язків і до сім'ї.

Коли почалася Перша світова війна, Степанові Бандері було всього п'ять років, але ж загальновідомо: люди, які дожили навіть до дуже похилого віку, своє дитинство пам'ятають краще, ніж те, що було з ними недавно. Сам Бандера писав так: «Під час Першої світової війни я пережив дитиною-юнаком чотирикратне пересування воєнних фронтів через рідне село в 1914-1915 і 1917 роках, а в 1917 р. важкі двотижневі бої. Через Угринів переходив австро-російський фронт, і наш дім був частково знищений гарматними стрільнями». Ті, кому в дитинстві довелося пережити Другу світову війну, можуть собі це уявити. Слово «стрільна» - не помилка, так називали в той час артилерійські снаряди.

У книзі «Степан Бандера - символ нації» Петро Дужий писав: «Треба ще й погодитися з думкою, що те, що дорослі люди сприймають розумом, то діти, як звичайно, в особливо важкій ситуації здатні «схоплювати» серцем і всіма фібрами душі. І схоплене в дитячому віці залишається на все життя людини й ніколи не вивітряється». Що це дійсно так, може підтвердити випадок, який мав місце у серпні 1990 р. під Нікополем у дні святкування козацької слави. До групи професійних співаків, - серед них були Галина Менкуш і Анатолій Мокренко, - які стояли край дороги і неголосно співали популярні народні пісні: «Ой, хмелю мій, хмелю», «Там під лужком зелененьким» та ін., підійшла дуже старенька, бідно зодягнена жінка й несміливо попросила: «Дітоньки, заспівайте мені «Ще не вмерла Україна». «Дітоньки» переглянулися, бо це ж ще був час, коли ця пісня публічно не виконувалася, але заспівали. Старенька заплакала, а потім сказала: «Дякую, я оце ніби в раю побувала». Оскільки вона була родом з Кривого Рогу, то слід думати, що спомин про український гімн «Ще не вмерла Україна» зберігся у неї в пам'яті з часів Української Народної Республіки, коли ця бабуся була ще дитиною.

Отже, Степан Бандера у своєму дитинстві бачив не лише жахи війни, а й хвилю патріотичного і національного піднесення, потім період гіркої поразки, коли Галичина потрапила в залежність до новоутвореної польської держави, і ця залежність була значно важчою, ніж попереднє входження до складу Австро-Угорщини. Все це не могло не позначитися на формуванні внутрішнього світу підлітка.

Якими хворобами хворів Степан Бандера в дитинстві? Володимир Беляєв в одному зі своїх памфлетів назвав його золотушним поповичем. Беляєв не вказав, звідки в нього такі дані (золотухою в ті часи називалася хвороба, що тепер носить більш наукову назву діатез). А от про те, що він у дитинстві хворів ревматизмом, сам Бандера згадує в автобіографії, зазначаючи, що це завадило йому вступити до учнівської організації «Пласт», яка мала спортивний ухил. Мабуть, усі медики погодяться, що в результаті ревматизму, про який існує примовка, що він «лиже суглоби, але кусає серце», у Степана Бандери на все життя мало лишитися хворе серце. Зрештою, потім юнак таки переміг свої недуги і займався спортом.

Мабуть, слід вважати, що дитинство Степана Бандери закінчилося у 1919 р., коли йому довелося полишити сім'ю в зв'язку з навчанням в українській гімназії в м.Стрий.

СТРИЙСЬКА ГІМНАЗІЯ

Уявіть собі десятилітнього хлопчика, маленького зростом, хворобливого, який з рідного села потрапляє в місто. Це ми зараз знаємо, що Стрий - таке собі невелике містечко, а малому Степанові воно мало видаватися величезним. Жити в чужих людей, правда, йому не довелося, бо в Стрию жив його дід, але все одно це не рідна сім'я, в якій ти виріс. А незабаром померла мати - отже, напівсирота. Найголовнішу ж зміну в житті, мабуть, внесло навчання в українській гімназії. Адже це вперше, у віці десяти років, Степан Бандера пішов до школи, опинився серед великої кількості своїх однолітків, з якими

треба було налагоджувати стосунки, звикати до того, щоб кожного ранку йти в гімназію і кілька годин висиджувати на уроках, а потім ще вдома виконувати домашні завдання.

Степан Бандера в пластовому однострої, курінь «Загін Червона калина», 1925 р.

Як тоді взагалі було поставлене навчання? В архіві авторки є спогади чоловіка, який у тих же 1920-х роках навчався в Кременецькій духовній семінарії, побудованій на зразок класичних гімназій. Ось що він писав: «Утримання в цій школі було дороге. Тільки за навчання треба було щорічно платити 240 злотих. На той час це треба було дві гарні корови продати, щоб заплатити за один рік навчання. Харчування в місті також дорого коштувало - 40-50 злотих в місяць. Книжки також дуже дорого коштували. Такий словник латинський 10 злотих, а грецький 15. А якщо в родині треба було вчитись двом-трьом, тоді батьки виходили з себе, або діти впроголодь вчилися. А яка учоба, коли ти голодний та ще в холодній кімнаті? Отож вчитися було дуже тяжко і одиницям вдавалося скінчити школу без повтору на другий рік. Половина предметів викладалась на українській мові, а половина на польській».

Таким було навчання і Степана Бандери в Стрийській гімназії. За тим, хіба, винятком, що жив він, як уже зазначалося, не на квартирі у чужих людей і, слід думати, не сидів голодний. Зате тут були інші труднощі, про що він пише в автобіографії: «Матеріальну спроможність вчитися в гімназії я мав завдяки тому, що мешкання і утримування забезпечували батьки мого батька, які мали своє господарство в тому ж місті. Там ще жили мої брати і сестри під час шкільної науки... Як у батька під час ферій, так і в діда під час шкільного року я працював у господарстві у вільному від науки часі».

Які були успіхи в навчанні юного гімназиста? В автобіографії він зазначає, що, почавши з 4-го класу, давав лекції іншим учням і таким чином заробляв якісь гроші. В архівах збереглися шкільні документи Степана Бандери, які свідчать, що вчився він успішно.

Яка була атмосфера в гімназії?

У 1923 р. Рада Послів, яка вирішувала справи в повоєнній Європі, визнала, що новостворена польська держава має право на західноукраїнські землі за умови надання культурної автономії українському населенню. Але польський уряд повів активну політику колонізації цих земель. Офіційно ще в березні 1920 р. було заборонено вживати назву «Західна Україна», а вводилася назва «Малопольська Вхудня». Переселялися з центральних районів Польщі і наділялися на пільгових умовах землею осадники. На державну службу приймалися тільки поляки і католики. Масово закривалися українські школи, а ті, які наразі залишалися, ставали «утраквістичними»: тобто половина предметів викладалась українською, а половина польською мовами. За українськими викладачами вівся пильний нагляд, щоб вони не відходили від затвердженої програми.

І все ж якраз ці переслідування викликали спротив національне свідомих учителів (гімназійні вчителі називалися професорами) і учнів. Тим більше, що гімназія в Стрию, яка розташовувалася в окремому будинку «Руська Бурса», залишалася за своїм національним складом майже виключно українською. Не лише поляки, а й ренегати-українці сюди своїх

дітей не посилали. Зате, як не дивно, ходили кілька учнів німецької і єврейської національності, батьки яких таким чином хотіли виразити свою солідарність з українським народом.

Богдан Кравців, Крайовий Провідник ОУН у 1929 році.

Про гімназистів, які фактично ще були дітьми, мабуть, не можна сказати, що вони цілком свідомо включалися в національну боротьбу. Тут було чимало юнацького потягу до романтики і чисто школярської пустотливості. Наприклад, проводиться якийсь урочистий державний захід, у залі збирається публіка, на трибуну виходить промовець, щоб прославляти польську державу, а в цей час вибухає бомба зі смердючим газом, і всім доводиться спішно полишати зал. Або зі сцени непомітно зникає польський герб «паньствови», і, коли присутніх закликають вставанням вшанувати державний символ, замість білого орла всі бачать золотий тризуб. Або під час параду урочистий марш перетворюється на топтання і метушню, бо хтось збився з кроку, хтось комусь підставив ногу і тому подібне.

Членами підпільних гімназійних гуртків звичайно були учні 7-го і 8-го класів, але Степан Бандера бере в них участь з 5-го класу. Цей маленький жвавий підліток, який ніби не був у дуже добрих стосунках зі своїми однокласниками, виявився незамінним у тих випадках, коли треба було підкинути «смердючки», порушити лад у колоні чи передати кому потрібно таємну інформацію.

Володимир Беляєв, згадуючи про цей період життя Степана Бандери, писав, що той, б'ючись об заклад, на очах у ровесників однією рукою душив котів «для зміцнення волі». Ці два останні слова в Беляєва взято в «лапки», що, як відомо, робиться, коли слова вживаються в іронічному тоні або в протилежному значенні.

Що ж, Беляєв перебував у Західній Україні в ті роки, коли були живими ще багато людей, які добре знали сім'ю Бандерів, і хтось із них міг розповісти таку історію радянському журналістові (бо якби розказав щось добре, то де він був би вже на другий день «за антисоветскую агітацію»).

А ось збереглася розповідь про дещо інший випадок.

У 1924 р. українському суспільству стало відомо про трагічну долю зв'язкової УВО Ольги Басараб. Її арештували поляки і протягом однієї ночі закатували до смерті. Одного разу сестра Бандери Володимира, зайшовши зненацька до кімнати, застала свого брата блілого, з міцно зціпленими зубами, а з кінців його пальців капала кров. Придивившись ближче, Володимира побачила, що під нігті Степана загнано голки. «Ти збожеволів!» - вигукнула вона. «Та ні, - з трудом розціплюючи зуби, відповів брат. - Просто я хотів перевірити, чи зміг би перенести, якби мене схопили вороги і почали заганяти голки під нігті».

Тож якщо епізод з котами справді мав місце, то не від вродженої схильності до садизму, а від хлоп'яцького, може, й нерозумного бажання перевірити себе: чи зможеш ти позбавити життя іншу істоту? Адже в революційній боротьбі, яку вже остаточно обрав для себе Степан Бандера, напевно, доведеться позбавляти ворогів і зрадників життя або й посилати на вірну смерть друзів. Що відчував при цьому в останньому випадку Степан Бандера, дізнається, коли прочитаєте його виступ на Львівському процесі 1936 р.

Степан Охримович, Крайовий Провідник ОУН у 1930 році.

Якщо вірити радянському публіцистові Полікарпові Шафеті, вперше Степан Бандера був арештований у 13 років. Зауваження «якщо вірити» необхідне, бо хоч у своєму політичному детективі «Убивство міністра Перацького» автор зазначає, що був у Варшаві і знайомився з архівом цієї справи, а проте допускає ряд недомовок і неточностей. Так Полікарп Шафета ні словом не згадає про ту фатальну роль, яку відіграв у процесі так званий архів Сеника (детальніше про це буде далі). А коли цитує автобіографію Бандери, то робить це не за оригіналом, а перекладаючи з якоїсь іншої мови, тобто подає навіть не подвійний переклад, а приблизний переказ. Наприклад, Степан Бандера писав: «Цей період

моєї діяльності закінчився моїм ув'язненням у червні 1934 р. Передше я був кількакратно арештований польською поліцією у зв'язку з різними акціями УВО й ОУН, наприклад, при кінці 1928 р. в Калуші й Станіславові за організування у Калуші листопадових свят - маніфестацій в честь 10-річчя 1-го Листопада і створення ЗУНР в 1918 р.» А ось як подає це Шафета: «Під час цієї діяльності багато разів був ув'язнений і покараний: за підготовку маніфестації у десяту річницю виникнення Західно-Української республіки, за нелегальний перехід польсько-чехословацького кордону, а також з приводу замаху на польського комісара Чеховського, в участі в якому мене підозрівали».

Як бачимо, тут є одне-єдине спільне слово - «діяльності».

І все ж, якщо вірити Полікарпові Шафеті, серед документів процесу в справі вбивства Перацького є свідчення на суді агента поліції Кароля Сікори, котрий пред'явив протокол, складений на Бандеру ще 1922 р. Ось як подає показання Кароля Сікори Полікарп Шафета: «Я тоді затримав цього, перепрошую високий суд, шмаркача за нелегальний перехід кордону. Бандера сказав мені, як зараз пам'ятаю, що він чех, живе в Цешині, а до нас приїхав подивитися Польщу і вертається назад. «Де ж твоя перепустка? - питаю. - Хто живе близько кордону, має постійний документ». Бандера одказує: «Я свій документ удома забув, якщо треба, покажу іншим разом». Взяли його на постерунок і при обшукові знайшли посвідчення учня стрийської гімназії. От який він чех. То, прошу високий суд, шпигун з малолітства».

Зараз, коли минуло вже стільки літ, неможливо з'ясувати, чи підліток мав завдання від дорослих перебратися через кордон і передати якісь відомості, чи це була просто хлоп'яцька витівка.

Минали рік за роком, хлопець переходив із класу в клас. І все ж уже в гімназії Степана Бандеру більше цікавила громадська і політична діяльність. Готуючи себе до подальшого життя професійного революціонера, він дбав про свій фізичний стан і виховання сили характеру. В Стрию існували легальні юнацькі спортивні організації «Пласт» і «Сокіл». До «Пласту» Степана Бандеру прийняли лише в 3-му класі (Петро Мірчук знову допускає неточність, пишучи, що Бандера став пластуном відразу після вступу в Стрийську гімназію). Сучасному читачеві не дуже відомо, що це за організація - «Пласт», але тут немає можливості детальніше про неї розповідати. Досить лише сказати, що з цієї організації, зокрема з куреня «Червона калина», до якого вже в старших класах належав Степан Бандера, вийшло чимало видатних діячів ОУН, а пізніше УПА: Степан Охримович (помер в 1931 р. після побоїв у польській тюрмі), Олекса Гасин (загинув у бою в 1949 р.) та ряд інших (з них 18 осіб загинули за різних обставин).

Окрім легальних молодіжних організацій почали виникати нелегальні, в тому числі «Група Української Державницької Молоді», до якої належали Степан Охримович, Юліян Вассиян, Іван Габрусевич, Богдан Кравців; «Організація Вищих Кляс Українських Гімназій», з якої вийшли такі відомі потім діячі, як Роман Шухевич, Володимир Янів, Богдан Кордюк, Зенон Коссака, Степан Ленкавський. Після злиття деяких окремих організацій у 1926 р. виник «Союз Націоналістичної Української Молоді» (СНУМ), який очолив Осип Боднарівич, а до Проводу входили Степан Охримович, Богдан Кравців, Степан Ленкавський, Іван Габрусевич.

Однією з найвидатніших постатей молодіжного руху в 1920-х роках в Галичині був Степан Охримович, який, власне, і ввів у політичну діяльність свого молодшого колегу по Стрийській гімназії Степана Бандеру. Знайшовши в бібліотеці місцевої «Просвіти» праці Миколи Міхновського, зокрема його «Самостійну Україну», Охримович захопився ними, дав їх читати своїм друзям, зокрема й Степанові Бандері. В результаті виникла вже згадана «Організація Вищих Кляс Українських Гімназій».

Степан Бандера по закінченні Стрийської гімназії, 1926 рік.

В 1927 р. Степан Бандера закінчив навчання в гімназії, склав так звану матуру і хотів поступити в Українську Господарську Академію в Подебрадах, біля Праги, але у польської поліції цей невисокий юнак вже був «на замітці», і закордонного паспорта він не отримав. Степан їде в село до батька, допомагає йому по господарству (адже в сільського священика

була земля, яку треба було обробляти, і помиляється той, хто вважає, що все це робилося винятково руками наймитів). У вільний час він проводить культурно-освітню роботу в «Просвіті», керує хором і самодіяльним театром, започатковує спортивне товариство «Луг». Був одним із засновників у селі кооперації. Разом з тим вів у довколишніх селах підпільну роботу по лінії УВО.

В наступному році Степан Бандера їде до Львова, щоб продовжити навчання в закладі, який популярно називався Львівська Політехніка.

СТУДЕНТСЬКІ ЛІТА

Цей розділ буде вимушено коротким, бо хоча життя Степана Бандери протягом шести років перебування у Львові насичене подіями, але про них залишилося дуже мало документальних даних. Тим більше, що його життя в цей період складається з двох цілком різних частин: перша, офіційна, - навчання в Політехніці; друга, утаємничена, - підпільна робота в ОУН, яку він почав рядовим членом, а вже через три роки став першою особою в ОУН на українських землях під владою Польщі (ЗУЗ). Про першу частину мало відомостей, бо що там може бути цікавого: звичайне життя звичайного студента, яких у Львові було дуже багато (ого лише українців серед них було не так уже й багато. Наприклад, такому Кирилові Коцюкові, який вже у зрілому віці став одним з найвидатніших українських поетів у повоєнній Румунії, щоб поступити в Політехніку, довелося поміняти прізвище на Кочинський. Мабуть, Бандері теж якоюсь мірою допомогло його польське прізвище).

Степан Бандера, студент агрономічного відділу Львівської Політехніки, м.Дубляни, 1928 рік.

Чому молодий Бандера вибрав для себе рільничу професію? Адже він уже включився в політичну діяльність і навіть, як значно пізніше докоряв йому визначний член ОУН, але не прихильник Бандери, Петро Балеї, «на порозі двадцятого року життя він уголос мріяв стати «гетьманом». Але ж чи це так погано, що двадцятилітній юнак мріє про великі справи? З історії відомо, що один із творців так званого утопічного соціалізму Анрі Сен-Сімон велів слугі будити себе щодня словами: «Вставайте, графе, вас чекають великі справи!» А народне прислів'я говорить: поганий той солдат, який не мріє стати генералом. Про те, яким солдатом був Степан Бандера, яким він став «генералом», поговоримо дещо далі, а спочатку спробуємо розгадати питання: чому ж усе-таки агрономія?

Відповідей може бути багато.

Найперша: робота на землі подобалася хлопцеві, він до неї звик з найменших років, адже працював у господарстві і діда, і батька і хотів, може, за прикладом одного з давньоримських імператорів Цінціната, коли Україна стане незалежною державою, жити в селі і вирощувати як не капусту, то інші овочі. Але, мабуть, більш вірогідною буде версія, що навчання на агрономічному факультеті давало Степанові Бандері більше вільного часу, щоб займатися тією другою, нікому, окрім дуже вузького кола довірених людей, не відомою частиною своєї діяльності: підпільною працею в ОУН.

Зрештою, надамо слово самому Степанові Бандері. Ось як він зображає цей період свого життя у вже згадуваній автобіографії: «У вересні 1928 р. я переїхав до Львова і тут записався на агрономічний відділ Високої Політехнічної Школи. Студії на цьому відділі тривали вісім семестрів, перші два роки у Львові, а в двох останніх роках більшість викладів, семінарійних і лабораторних праць відбувалися в Дублянах коло Львова, де містилися агрономічні заклади Львівської Політехніки. Абсольвенти складали, крім поточних іспитів під час студій, дипломний іспит й отримували диплом інженера-агронома. Згідно з пляном студій, я пройшов 8 семестрів 1928-29 - 1931-32, доповнивши останні два семестри в 1932-33 роках. Мої студії закінчилися абсолюторією приписних 8 семестрів, а дипломного іспиту я вже не встиг зробити через політичну діяльність і ув'язнення. Від осені 1928 р. до половини 1930 р. я мешкав у Львові, а потім ще два роки в Дублянах і знову у Львові 1932-34. Під час

ферій перебував на селі у батька.

Ярослава Опарівська, майбутня дружина Степана Бандери (світлина 1938 року).

У своїх студентських роках я брав активну участь в організованому українському національному житті. Був членом українського товариства студентів Політехніки «Основа» та членом управи кружка студентів-рільників. Деякий час працював у бюро товариства «Сільський господар», що займався піднесенням агрокультури на Західних Українських Землях. У ділянці культурно-освітньої праці з рамени товариства «Просвіта» я відбував у неділі й свята поїздки в доколишні села Львівщини з доповідями та на допомогу в організуванні інших імпрез. У ділянці молодечих і спортивно-руханкових організацій я був активним передовсім у «Пласті» як член 2-го куреня старших пластунів «Загін Червона Калина», в Українському Студентському Спортивному Клубі (УССК), а деякий час у товаристві «Сокіл-Батько» і «Луг» у Львові. До моїх спортових занять належали біги, плавання, лещетарство, кошиківка і передусім мандрівництво. У вільний час я залюбки грав у шахи, крім того, співав у хорі і грав на мандоліні. Не курих і не пив алкоголь».

Тут, мабуть, відразу слід пояснити кілька слів, які зараз вийшли з ужитку (і про деякі з них можна пожалкувати). Отже, абсолюторія - випускник, абсолюторія - підтвердження, ферії - канікули, лещетарство - ходіння на лижах, кошиківка - український переклад англійського слова «баскетбол». Дивно, що Бандера захоплювався баскетболом, адже це, як відомо, спорт для високих юнаків. Можливо, тут йому сприяло те, що він був лівшею.

Чи залицявся молодий студент до дівчат? Ніде в літературі авторці не трапилося згадки про те, де і як Степан Бандера познайомився зі своєю майбутньою дружиною. Ото лише Роман Малащук у своїх мемуарах згадує, що він познайомився з Ярославом Опарівською в другій половині 1930-х рр., коли вона вчилася у Львівській Політехніці на тому ж агрономічному відділі, але Бандера в цей час перебував у тюрмі. Відомо також, що 20 березня 1939 р. Ярослава Опарівська разом з великою групою студентів була арештована поляками. Після розпаду Польщі Опарівська опинилась у Кракові, там вона і познайомилась, очевидно, зі Степаном Бандерою, коли він прибув туди, і незабаром вони одружилися.

Степан Бандера в гурті студентів, 1931 р.

Слід зазначити, що такі подружжя - серед молоді «свого кола» - були дуже частими. Наприклад, Микола Лебедь і Дарія Гнатківська спочатку разом висліджували Перацького, потім разом були суджені і нарешті одружилися. В польській тюрмі познайомилися Михайло Сорока і Катерина Зарицька (всі, хто її знали особисто, називали лише пестливо - Катруся). Сорока і Зарицька, вийшовши в 1939 р. з польської тюрми, лише встигли одружитися, як знову потрапили в іншу тюрму - радянську, де Катруся народила сина, тепер відомого художника Богдана Сороку. Михайло Сорока помер у Мордовії в таборі в 1972 р., а Катерина Зарицька відбула повністю строк - 25 років. Коли помирав її чоловік, вона знаходилася поруч, в жіночій зоні, але бодай попроситися їм перед смертю не дозволили.

Та повертаємося до свого головного героя - до Степана Бандери.

Як бачимо з його автобіографії, тих справ, якими він займався, вистачило б на кількох студентів. Але ж це була тільки «верхівка айсберга». А була ще «підводна частина», значно більша.

Про це ми поговоримо в наступному розділі.

АКЦІЇ І АТЕНТАТИ

Отже, як ми вже знаємо, займатися підпільною роботою Степан Бандера розпочав ще у Стрийській гімназії, але ця робота значно розгорнулася під час проживання у Львові. Тому було багато причин: і остаточне створення в 1929 р. ОУН, і статус студента - людини вже дорослої, незалежної, яка не змушена звітувати перед батьком чи дідом, де вона буває в позалекційний час чи чому не ночувала вдома.

Першим серйозним і постійним завданням Степана Бандери, коли він став членом ОУН, було розповсюдження підпільної націоналістичної літератури, і вже тут проявилися його видатні організаційні здібності. Частина преси видавалася за кордоном - місячники «Сурма», «Розбудова нації», «Український націоналіст» - і треба було налагодити нелегальну доставку її через кордон і таємне поширення серед населення (вже сам факт виявлення під час обшуку «Сурми» був достатньою причиною для арешту і віддачі під суд). Друга частина - «Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ» і «Юнак» - виходили нелегально в самій Польщі. Цей процес відбувався так: у Львові під наглядом редакційної колеги виготовлялися матриці, потім вони перевозилися до законспірованої криївки, де вже друкувався тираж. Спочатку ця підпільна друкарня містилася в с. Завалів, біля Стрия, під наглядом Степана Охримовича, потім у с.Конюхові, під наглядом Олекси Гасина, а після її викриття друкування організував Петро Мірчук у с.Добрівляни.

Перша обгортка місячника Проводу Українських Націоналістів 1929-31; друга - 1932-34 років.

Доставка літератури з-за кордону була організована наступним чином. Було три пункти на кордоні, через які переправлялися пачки з нелегальною літературою: на Гуцульщині, на Бойківщині й у Тешині на Шльонську. Були ще запасні лінії зв'язку: через морський порт Данціг, який мав статус вільного міста, і через Литву, в якій були свої територіальні рахунки з Польщею (зокрема, Польща захопила древню литовську столицю Вільнюс). В умовленому місці і часі з'являлися окружні кур'єри, які займалися винятково цією справою,

забирали літературу і передавали її повітовим кур'єрам. Знаючи, який вплив має на людей слово, польська поліція збилася з ніг, щоб викрити мережу розповсюджувачів. Проводилися численні арешти «всліпу», зокрема кілька разів був арештований і Степан Бандера, але у невисокого худорлявого студентика був такий невинний вигляд, він не нервував, як це буває з людиною, що відчуває за собою «грішок», і його по кількох днях арешту відпустили.

Перший націоналістичний журнал у Львові. Виходив 2 рази на місяць у 1923-24 роках.

У книгах радянського видання можна прочитати, що ОУН від самого свого створення була під протекторатом абверу (німецької розвідки) і навіть особисто Гітлера, і тому польський уряд боявся застосовувати якісь репресивні санкції супроти членів ОУН. Облишимо для майбутніх істориків першу половину цього твердження, оскільки досі не були опубліковані якісь автентичні документи з цього питання. Та й Гітлер прийшов до влади лише через чотири роки після створення ОУН. А от відносно польських репресій супроти ОУН існує дуже багато різних матеріалів. Збереглися в архівах судові справи, збереглися газети, в яких опубліковані журналістські звіти «із зали суду». Щоб не вдаватися в деталі, зазначимо лише, що перший провідник Крайової Екзекутиви Богдан Кравців був арештований уже через кілька місяців після обрання. Другий, Юліан Головінський, теж арештований через кілька місяців свого «провідництва» і 30 жовтня 1930 р. застрелений польською поліцією начебто при спробі втечі. Через кілька місяців був арештований третій по черзі провідник, Степан Охримович, і так побитий у тюрмі, що помер 10 квітня 1931 р. у батьківському домі через кілька днів після звільнення. Лише четвертому провідникові, Івану Габрусевичу, вдалося уникнути арешту завдяки тому, що він виїхав за кордон і був залишений Проводом там для праці, а п'ятому, Богдану Кордюку, через те, що його звільнили з цієї посади після невдалої акції в Городку, про що мова йтиме далі. Шостим, протягом чотирьох років, провідником став Степан Бандера, його арештували 14 червня 1934 р. - отже, як бачимо, він протримався на цій «посаді» найдовше. А всього лише протягом 1929-1934 рр. було арештовано більше тисячі членів ОУН, з них 4 засуджено до страти, 16 - на довічне ув'язнення і останні - на 2000 років ув'язнення в сумі.

Журнал «УН» виходив за кордоном у 1934 році і нелегально розповсюджувався в Західній Україні.

Як уже згадувалося, в революційну діяльність молодого Степана Бандеру ввів його старший товариш по Стрийській гімназії Степан Охримович. Але у Провід Крайової Екзекутиви Степан Бандера ввійшов, коли її очолив Іван Габрусевич, який, враховуючи успіхи Бандери в розповсюдженні преси, призначив його референтом відділу пропаганди. Очолювати цей відділ зовсім молодому юнакові було почесне, але разом з тим нелегко, передусім тому, що з відділом пропаганди було пов'язано багато освічених і здібних людей, які стали згодом видатними публіцистами:

Іван Габрусевич, Степан Ленкавський, Зенон Коссак, Богдан Кравців, Володимир Янів, Ярослав Стецько. Отже, ця робота вимагала такту і вміння налагоджувати стосунки з людьми, які в певних відношеннях стоять вище тебе: за віком, життєвим та підпільним досвідом, навіть за інтелектом.

Степан Бандера добре заявив себе на цьому місці, і вже на початку 1933р. Євген Коновалець розглядав можливість призначити його на посаду провідника. Але Бандера в цей час знову був арештований, вийшов на волю лише влітку і тоді ж почав виконувати обов'язки провідника Крайової Екзекутиви на ЗУЗ, а у грудні того ж року був затверджений офіційно.

У деяких книгах прихильників Бандери зазначається, що саме за його провідництва ОУН у Галичині зміцніла, організувалася, а її активність досягла найвищої точки. Це не зовсім так. Звичайно, часті зміни провідників були значною перешкодою у створенні міцної організації, але вже за Габрусевича було закладено тривкі її основи.

А проте саме Степан Бандера зініціював проти-монопольну акцію, шкільну акцію, а також за його наказом відбулися два найголосніші замаху 1930-х рр.: убивство працівника радянського консульства у Львові А.Майлова і міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького. Перш ніж детально розглянути ці акції, вернімося трохи назад і розглянемо так звану справу Біласа і Данилишина, щоб сучасний читач зрозумів, як вони сприймалися українським населенням Галичини того часу.

Іван Габрусевич, Крайовий Провідник ОУН у 1931-32 рр.

Один із радянських публіцистів писав, що в 1930-х роках ОУН стала на шлях терору. Це не зовсім так, оскільки ОУН утворилася на базі об'єднання кількох націоналістичних організацій, головно УВО, про що ми вже говорили, а УВО замаху на тих, кого вважала ворогами України, мала за головний метод своєї діяльності. Вбивали поляків, які особливо переслідували українців, а також українців, які погоджувалися на співпрацю з поляками. Тепер ми можемо засуджувати ці вчинки з моральної точки зору, але так було, а історію не можна змінювати ні в кращий, ні в гірший бік. Український поет і журналіст Сидір Твердохліб був убитий бойовиками УВО в Кам'янці-Струмиловій 1922 р., після чого Євген Коновалець, який видав наказ про цей замах, змушений був виїхати з Галичини за кордон.

Революційна діяльність, як і будь-яка інша, вимагає коштів. Як відомо, в Росії революційний рух підтримував своїми грошми мільйонер Савва Морозов (потім наклав на себе руки), а легендарний Камо і тоді ще нікому не відомий Коба (він же Сталін) на Кавказі добували гроші для партії більшовиків пограбуванням банків. Не доводиться дивуватися, що тим же шляхом пішли націоналісти в Галичині, тільки вони переважно нападали на пошти чи поштові підводи, коли ті перевозили гроші. Кілька таких акцій пройшли успішно: учасники нападу забирали гроші і зникали безслідно. Польська поліція збилася з ніг, але не змогла знайти жодних слідів. І от трапилась невдача в невеличкому містечку Городок, що переросла в національну трагедію.

Напад на пошту в Городку старанно готувався на протязі кількох місяців, займалися цим провідник КЕ ОУН Богдан Кордюк, бойовий референт Роман Шухевич і його новий помічник Микола Лебедь. Для участі в операції підібрали 12 бойовиків, з них Дмитро Данилишин і Василь Білас повинні були зайти на пошту і забрати гроші, а інші мали

забезпечити відступ. Стріляти дозволялось лише за крайньої необхідності.

Операція почалася з невдачі: невчасно були доставлені запасні набої до револьверів, і бойовикам довелося провести добу у випадковій клуні, а був кінець листопада. Далі невдачі продовжувалися: судячи з усього, поліція була попереджена. Пізніше стало відомо, що в рядах ОУН діяв польський агент Роман Барановський, якого, зрештою, наступного року самі поляки запідозрили у «подвійній грі», і на суді виявилася його провокаційна роль. В усякому разі, всупереч відомостям, що на пошті немає озброєної охорони, тільки бойовики зайшли туди і наказали присутнім підвести руки вгору, як пролунали постріли. Гроші все-таки вдалося взяти, але коли бойовики вийшли з пошти, пролунали постріли з прилеглого будинку. Один з бойовиків, Володимир Старик, був убитий, другий, Юрій Березинський, брат дружини Романа Шухевича, майбутнього головнокомандувача УПА, поранений застрелився, іншим вдалося втекти. Проте коли Білас і Данилишин пробралися на станцію Наварія Глинна, щоб сісти на поїзд, вони натрапили на поліціантів, які вже знали про напад в Городку і перевіряли документи у всіх пасажирів. Замість документів, Данилишин вихопив з кишені револьвер, застрелив одного поліціанта, поранив іншого, і вони кинулися тікати. Їх схопили тільки наступного дня в селі Розвадів самі ж українські селяни, яким було сказано, що поліція розшукує двох розбійників.

Володимир Старик, згинув у бойовій акції ОУН в Городку 30 листопада 1932 р. на 22році свого життя

Зараз, мабуть, найдоцільніше буде навести свідчення на суді священника с.Розвадів о.Киндія: «Першого грудня, десь коло години одинадцятої, я побачив, як багато людей, одні в сорочках, інші одягнені, з дрючками й колами бігли полем у напрямі лісу. Заінтригований цим, я пішов за ними і почув крики: «Розбійники! Лапайте!» Зразу я подумав, що це напали на дика, бо в тих сторонах їх багато. Але за якийсь час я почув крики: «Бий! Забий!» На гостинці я почув постріли. Після того рознеслися голоси: «Він уже не має набоїв, приступай безпечно!» Зі зворушення я не міг бігти і пристав. З горбка я побачив чоловіка, що лежав на гостинці, а над ним стояли люди. Я прибіг і просив, щоб люди не били. У віддалі якихось 30 кроків я побачив другого, що лежав у житі. І його били. Я не знав, котрого рятувати. Було чути голоси, що суд їх звільнить і вони потім спалять село, тому їх треба убити. Я, як священник, не хотів до того допустити. Пробував відібрати від людей дрючки, але люди були такі роз'юшені, що й на мене готові були кинутися. Нагло один з лежачих очунав і встав. Це був молодий, високий мужчина. Я крикнув, щоб і другого перестали бити. По якомусь часі і другий очунав і встав. Обидва вони були побиті, з голів їм текла кров. Вони зблизилися до себе, а люди їх оточили. І сталося таке, чого я ще в житті не бачив: один одного взяв за руку. Вони стояли на горбочку так, що їх було видно понад людьми. Тоді той вищий промовив: «Ми є члени української організації. Ми вмираємо за Україну. Як ви будете так воювати, то України ніколи не будете мати». Тому, що вони стояли близько мене, я чув, як один до одного шепнув: «Тепер поцілуймося на прощання!» Обидва поцілувалися. Я не є неспокійної вдачі, вмію панувати над собою. Але та хвилинка, коли стояли люди з дрючками, а вони на горбу, пригадала мені, що так мусіло бути, як на Голготі розпинали Христа. Люди похилили голови і не знали, що робити. А тим часом надійшла поліція й їх забрала».

22 грудня у Львові засуджено до страти Дмитра Данилишина, Василя Біласа і Маріяна Жураківського, причетність Зенона Коссака не була доведена. Маріяну Жураківському президент Польщі змінив кару смерті на 15 років ув'язнення. Білас і Данилишин були повішені наступного дня о 6 годині 30 хвилин у дворі львівської тюрми «Бригідки». Перед смертю матері Біласа, яка була рідною

сестрою Данилишина, дали дозвіл побачитися з кожним окремо по 5 хвилин (пригадаймо долю Сороки і Зарицької). Останніми словами Данилишина на ешафоті були: «Мені тільки дуже жаль, що я не можу ще раз умерти за Україну». Білас вигукнув: «Хай живе Укр...» - далі не встиг. Свідчення про таку їх поведінку зберегли адвокати, які були присутні на страті. В цей момент по всіх львівських церквах та й по всій Галичині

здзвонили дзвони, правилися поминальні служби. Польська поліція не втручалася, побоюючися спонтанних масових бунтів.

Ю. М. Березинський, поранений у бойовій акції ОУН в Городку, застрілювався, щоб не потрапити в руки ворога

Автором задуму перетворити фактичний провал акції в високу національну трагедію був саме Степан Бандера, і, мабуть, саме це зупинило вибір Євгена Коновальця на ньому.

У такій ситуації до Проводу прийшов Степан Бандера, і слід визнати, що при ньому діяльність ОУН стала різноманітнішою і захопила ширші кола людей. Продовжувалися замаху на окремих осіб, поширювалась націоналістична література, але й розпочалися інші акції, які виходили за межі суто підпільної роботи.

Найперше слід назвати культ стрілецьких могил. Щоб сучасний читач міг повною мірою зрозуміти, чим були. для галичан того часу полегли січові стрільці (їх чомусь називали «усусусами» - через три «с»), треба було б написати окрему книгу. Зрештою, такі книги вже написані, хто зацікавиться, може спробувати їх розшукати, а тут зазначимо лише, що для мешканців кожного населеного пункту на Західній Україні могили січових стрільців на місцевому кладовищі нагадували про їхніх чоловіків, батьків, синів, братів, які полягли за незалежну Україну, а могили їх невідомі.

Отже, ті стрілецькі могили почали впорядковувати: ставили на них пам'ятники або хрести, обсаджували квітами, відправляли поминальні служби, влаштовували віча. У селах, де не було таких могил, насипали символічну і встановлювали на ній хреста.

Польська влада швидко зорієнтувалася, чим це їй загрожує, і повела боротьбу: поліція і шовіністичні елементи нищили могили, скидали пам'ятники, зрубували хрести. Не раз це робилося вночі (згадайте, як у 1990 р. в с. Старий Угринів «спеціалісти підривної справи» за наказом військового міністра СРСР Язова вночі двічі знищували пам'ятник Степанові Бандері).

Наступною за важливістю була антиалкогольна акція. Потребуючи грошей для зміцнення державності, польська влада оголосила державну монополію на тютюнові вироби й алкоголь. У відповідь ОУН закликала всіх свідомих українців кинути палити і не вживати алкоголю, щоб, по-перше, не руйнувати свого здоров'я, а по-друге, не підтримувати своїми грішми ворожу владу.

Третьою була шкільна акція, неоднозначно сприйнята навіть щирими патріотами-українцями.

Василь Білас, 21-річний бойовик ОУН, повішений поляками у львівській в'язниці «Бригідки».

Наново створеній після двохсотлітнього небуття польській державі, якщо дивитися з точки зору її інтересів, зовсім ні до чого були якісь українці, які пам'ятали, що колись Україна була незалежною державою. І в першу чергу треба було виховати молоде покоління в дусі відданості Польщі, її державним символам, її вождям. З цією метою скорочувалася кількість українських шкіл (чи ж не так було в повоєнні роки по всій Україні, понадто після того, як Микита Сергійович Хрущов сказав, що чим швидше ми всі перейдемо на російську мову, тим швидше збудуємо комунізм). В інших школах вводилося викладання двома мовами: українською і польською (знову таки дуже схоже на намагання деяких сучасних сил влаштовувати в одній школі російські й українські класи). А ще у школи присилалися вчителі-поляки, заборонялося учням спілкуватися межи собою українською мовою, влаштовувалися урочисті відзначення польських державних свят.

Провід ОУН зрозумів небезпеку такої ситуації і влаштував шкільну акцію протесту, яка справила тим більше враження, що відбулася в один день у всіх українських землях під владою Польщі. Звичайно, це вимагало великої попередньої організаційної роботи, і слід сказати, що вона була проведена блискуче, польська поліція до останньої миті ні про що не знала. Акція була така: у школах понищено державні емблеми, діти з синьо-жовтими

прапорцями марширували вулицями, скандуючи: «Вимагаємо українських шкіл! Геть польських учителів!» Одночасно поширювалась велика кількість раніше видрукованих листівок і брошур. За даними «архіву Сеника», брошур було виготовлено 6 тисяч, а листівок - аж 92 тисячі. Польська газета «Ілюстровани Кур'єр Цодзенни» визнала, що у шкільній акції взяли участь десятки тисяч дітей.

Звичайно, діти з захопленням брали участь у цій акції, чого не можна сказати про деяких батьків і українських політиків поміркованого напрямку, які вважали боротьбу за незалежну Україну безнадійною і бачили сенс своєї діяльності у захисті національно-культурних прав українців під владою Польщі. Все ж ця акція підтвердила організаційні здібності Степана Бандери, а діти, підростаючи, поповнювали ряди ОУН, а потім і УПА.

Дмитро Данилишин, 24-річний бойовик ОУН, повішений поляками у Львові 23 грудня 1932 р.

Не маючи змоги детально розповідати про всі події 1933-1934 рр., зупинимося лише на двох так званих атентатах: убивстві радянського консула у Львові і вбивстві міністра Перацького, причому цю другу акцію буде винесено в окремий розділ.

Вже загальновідомо, що в Україні у 1932-1933 рр. панував жахливий, свідомо спланований Сталіним і його оточенням, голод. Доходило навіть до непоодиноких випадків канібальства, від голоду померла велика кількість людей (орієнтовно називається цифра 8 мільйонів). Це не заперечують навіть комуністи. Більше того, поет-комуніст Борис Олійник став ініціатором спорудження пам'ятника жертвам великого голодомору. Але в той час радянська влада офіційно категорично заперечувала будь-який голод в Україні і відмовлялася від гуманітарної допомоги світовій громадськості.

Провід ОУН вирішив на знак протесту вбити радянського консула у Львові. Ця акція була дуже старанно і продумано організована. Спочатку дівчата з розвідувального відділу провели обстеження зовнішнього вигляду консульства, а один член ОУН, Роман Сеньків, пішов на прийом до консула під приводом, що хоче виїхати до Радянського Союзу. Він подав опис внутрішнього приміщення та зовнішності консула. Оголошений заклик до добровольців. З тих, що зголосилися, вибрали селянського хлопця Миколу Лемика. Володимир Беляєв назвав його куркульським сином, але дивний то був батько-куркуль, що рідного сина не хотів, - чи не міг? - належним чином одягнути. Лемикові зібрали грошей, щоб він міг належно одягнутися, йдучи в консульство. В парку на Личакові з Лемиком зустрілися Бандера і Шухевич. Він не знав ні їхніх справжніх прізвищ, ні посад, але розумів, що з ним ведуть розмову керівники ОУН. Вони дали йому інструкції, як він повинен діяти. Лемик мав піти на прийом до консула, застрелити його, а потім здатися польській поліції з тим, щоб було влаштовано суд, на якому він оголосить, що вчинив цей акт за завданням ОУН на знак протесту проти масового голодомору на Україні. Звичайно, Лемик міг чекати смертного вироку - перед ним був приклад Біласа і Данилишина, - але він не відмовився від завдання. Ярослав Галан у написаному в 1942 р. памфлеті «Люди без батьківщини» подає це так: «Було літо 1933 року. В двері вілли, де містилося львівське радянське консульство, подзвонила молода людина. Увійшовши, вона висловила бажання поговорити з консулом. Коли відвідувачеві сказали, що консул його прийняти не зможе, і він швидким рухом вийняв з кишені револьвер німецької марки «Парабелум» і кількома пострілами вбив першу людину, що потрапила йому на очі. Жертвою вбивці став працівник консульства Майлов». Не зовсім звичайне прізвище призвело до ряду помилок у публікаціях. Так, у тижневику Українського фонду культури «Заповіт» у 1990 р. воно подано як «Манайлов», а в журналі «Дзвін» у 1992 р. як «Михайлов».

Далі автор розповідає, як переляканий жалюгідний вбивця метався по консульству, намагаючись утекти, але не зміг цього зробити через ґрати на вікнах.

Насправді все було трохи не так. Дійсно, Лемика прийняв чоловік, зовнішність якого не відповідала отриманому описові, але чи напружені нерви юнака не витримали, чи він

вирішив, - і небезпідставно, - що це не обов'язково мусить бути сам консул, досить якогось працівника консульства, бо ж головним у цій операції був подальший судовий процес. Отже, він швидко оголосив своєму співрозмовнику, що має його вбити за завданням ОУН, і тут же вистрелив. Дійсно, після того він кинувся тікати, щоб його не застрелили охоронці консульства. Про грати на вікнах він не міг не знати, бо зіркі дівочі очі їх, напевно, помітили. Тому Лемик замкнувся в одній із кімнат консульства і кинув револьвер лише після того, як прибула польська поліція.

На суді з'ясувалося, що Лемик вбив не простого працівника консульства, як про це писав Ярослав Галан, а спеціального представника Москви, який із інспекційною метою об'їжджав радянські посольства в Європі. Все той же Володимир Беляєв у памфлеті «Останне сальто «Сірого» прохопився, що Андрій Майлов був другом родини Держинських, отже, можна собі уявити, яка була його справжня місія.

Далі все пішло за передбаченим планом: Лемика судили, на суді він тримався гідно, сказав усе, що слід було сказати, присутні на суді журналісти рознесли його слова по всьому світу. Леміку загрожувала кара смерті, але він за тодішніми мірками був неповнолітній, - повноліття наступало з 21 року, - тому його засудили на довічне ув'язнення. Багатолітній член ОУН, в'язень польських, німецьких і радянських тюрем, двічі засуджений до смерті Петро Дужий деякий час перебував разом з Миколою Лемиком у тюрмі і пізніше згадував, що Лемик був дуже життєрадісною людиною. На питання: «Коли, Миколо, йдеш на волю?» - відповідав з усмішкою: «З неділі, Щоправда, ще невідомо, з якої неділі, але це таки буде з неділі...» І дійсно, він вийшов на волю в неділю, лише в 1939 р., коли Польща зазнала поразки у війні з гітлерівською Німеччиною. Подальша доля цього хлопця така: з початком війни в 1941. він вирушив у складі похідної групи ОУН «на Велику Україну» і був розстріляний у Миргороді Полтавської області німцями.

Тут доречно навести такий документ в перекладі з німецької мови:

Наказ СД про страту членів ОУН Бандери

Місце постою, 25 листопада 1941 р. Айнзацкоманда Ц/5 Поліції Безпеки і СД П.Н. в щоденнику Команди: 12432/41

До зовнішніх постів: Київ Дніпропетровськ Миколаїв Рівне Житомир Вінниця

Справа: ОУН (Рух Бандери)

Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання у Райхскомісаріаті (Україна), мета якого - створення незалежної України. Всі активісти руху Бандери повинні бути негайно арештовані і після ґрунтового допиту таємно знищені як грабіжники.

Протоколи допитів мають бути переслані айнзац-команді Ц/5. Цей лист має бути знищений командофюрером негайно після прочитання.

Підпис (нечіткий) СС-оберштурмбанфюрер

Документ був використаний на Нюрнберзькому процесі.

ВАРШАВСЬКИЙ І ЛЬВІВСЬКИЙ ПРОЦЕСИ

Якщо вірити історикам, 14 червня 1934 р. у двох різних містах відбулись дві начебто зовсім не пов'язані між собою події, ниточки від яких, проте, привели до одного клубка. Доводиться підкреслювати: якщо вірити історикам, оскільки трапляється, що навіть один історик у різних своїх книгах про одну і ту ж подію пише по-різному. Наприклад, Петро Мірчук подає, що Степана Бандеру з Богданом Підгайним арештували 14 червня 1934 р., але одного разу твердить, що це відбулося в Академічному Домі у Львові, не вказуючи причин арешту, а в іншій своїй книзі пише, що це відбулося на польсько-чехословацькому кордоні, поблизу Тешина, де їх запідозрили в намаганні нелегально перейти кордон. За Мірчуком, у той же день у Кракові польська поліція зробила обшук у квартирі Миколи Климишина за підозрою, що він займається пересиланням нелегальних видань ОУН, і виявила лабораторію

по виготовленню вибухових снарядів.

А наступного дня, 15 червня 1934 р., весь світ облетіла сенсаційна звістка: у Варшаві, серед білого дня, при вході до кав'ярні, де він збирався пообідати, пострілом з Револьвера був убитий міністр внутрішніх справ Польщі Броніслав Перацький. Вбивцю затримати не вдалося.

Степан Бандера, Крайовий Провідник ОУН на ЗУЗ у 1933 році.

Дещо іншу версію подає вже згадуваний Полікарп Шафета. Він відносить зацікавлення поліції особою Миколи Климишина на кілька місяців назад, коли начебто Климишина спіймав контролер у поїзді з фальшивим посвідченням на пільговий квиток. От, мовляв, з того часу поліція почала стежити за Климишином і помітила дещо підозріле в його поведінці та контактах. Тому, коли після вбивства Перацького був по всій Польщі відданий наказ перевіряти всіх підозрілих осіб, поліція прийшла до Климишина з обшуком і виявила таємну лабораторію. В цю версію можна було б повірити, якби... якби вона не була аж надто схожа на історію, яка відбудеться лише через півтора десятки років. Зрештою, про випадок зі студентом Богданом Сташинським, який їхав у Львові без квитка, і до чого він призвів, ми поговоримо в кінці книжки. Можливо, всі спецслужби у всі часи використовують однакові прийоми.

Отже, Перацького вбито, вбивця, молодий високий чоловік у зеленому плащі, втік, кинувши плащ у під'їзді одного з навколишніх будинків. А ще він загубив загорнутий у газету пакунок. Коли той пакунок з належною обережністю розгорнули, в ньому виявилася саморобна бомба. І ось від цієї бомби у Варшаві простягнулася ниточка до квартири Климишина в Кракові. Знайшлася навіть бляха, від якої був відрізаний шматок для виготовлення корпусу бомби. Не будемо в подробицях розповідати, як були арештовані 12 учасників замаху (точніше, 10, бо ж Бандера і Підгайний уже були арештовані).

Таким чином, перед судом постали:

1. Степан Бандера, 26 років, студент Львівської Політехніки;
2. Микола Лебедь, 25 років, абсолювент гімназії;
3. Дарія Гнатківська, 23 роки, абсолювентка гімназії;
4. Ярослав Карпинець, 30 років, студент Краківського університету;
5. Микола Климишин, 26 років, студент Краківського університету;
6. Богдан Підгайний, 31 рік, інженер;
7. Іван Малюца, 25 років, студент Львівської Політехніки;
8. Яків Чорній, 28 років, студент Люблинського університету;
9. Євген Качмарський, 25 років, незакінчена гімназична освіта;
10. Роман Мигаль, 24 роки, студент Львівського університету;
11. Катерина Зарицька, 21 рік, студентка Львівської Політехніки;
12. Ярослав Рак, 27 років, юрист.

Але між арештом і судом пролягли півтора (!) роки слідства. Хочеться провести аналогію з відомим замахом народовольців на Олександра II. Чи не правда, що Микола Климишин з його саморобними бомбами нагадує Миколу Кибальчича? А також напрошується паралель між арештами Андрія Желябова і Степана Бандери якраз напередодні замаху. В них начебто було стовідсоткове алібі - вони ніяк не могли брати участь у вбивстві. Як відомо, Андрій Желябов, дізнавшись про арешт своїх товаришів, сам зізнався в своїй участі і домігся, щоб його судили разом з безпосередніми учасниками замаху, і був повішений разом з ними.

Чи вчинив би так Степан Бандера? Мабуть, ні. І не тому, що боявся відповідальності. Коли дійшло до суду, він тримався там цілком мужньо і спокійно вислухав вирок смерті. Була ця мужність показною? Хто це міг би сказати з цілковитою певністю? Тільки той, хто це пережив, тобто сам Бандера. Але він уже не скаже. А чому б він не вчинив так, як свого часу Желябов? Справа в тому, що між становищем Желябова і Бандери була велика різниця. І Желябов очолював невелике коло змовників, які ставили своєю метою вбивство царя.

Вбили, сподіваного всенародного повстання не вийшло - і їхня подальша діяльність втрачала всякий зміст, лишалося лише героїчно померти. А Степан Бандера очолював велику організацію (за деякими даними, до початку Другої світової війни кількість членів ОУН досягла 20 тисяч осіб), яка своєю метою ставила побудову незалежної держави, отож убивство Перацького було лише одним невеликим епізодом у тій боротьбі, і накладати голову провідникові за такий епізод було б украй нерозумним, навіть якщо при цьому загинуть твої друзі. Як стало відомо в процесі слідства, атентат було сплановано так, що той, хто його виконував, - а був це Григорій Мацейко, - теж мав загинути. Він повинен був підійти якнайближче до Перацького і підірвати бомбу, яка мала убити їх обох. Але саморобна бомба не спрацювала, і тоді бойовик використав револьвер.

І тут виникає загадкова справа так званого «архіву Сеніка».

Осип Мащак, Крайовий Провідник ОУН на ЗУЗ у 1934 році.

Як відомо, полковник Євген Коновалець, один із засновників і голова УВО, а потім ОУН, після поразки визвольних змагань 1917-1920 рр. спочатку жив у Польщі, потім виїхав до Швейцарії, одвічного притулку політичних емігрантів (згадаймо Георгія Плеханова і Володимира Ульянова). В 1935 р. за наполяганням уряду Польщі уряд Швейцарії приймає постанову про депортацію Коновальця, який на той час мав литовське громадянство, але навряд чи уряд Литви зрадив би його приїздові, та й близькість Радянського Союзу створювала небезпеку (вже було відомо про спроби замаху на провідника ОУН). Також керувати роботою організації звідти було б надто незручно. Отже, Євген Коновалець живе переважно в Італії, буває в Голландії і Франції (про що згадує у своїх мемуарах Павло Судоплатов). Але, так би мовити, штаб-квартира Проводу ОУН була у Празі. Там під наглядом Ярослава Барановського і Омеляна Сеніка знаходився весь архів. І раптом чеська поліція робить обшук, конфіскує цей архів, а потім його фотокопії потрапляють до рук польської поліції. Радянський публіцист Полікарп Шафета чомусь про цей архів не згадує й словом. Можливо, для того, щоб кинути тінь на учасників процесу, які, мовляв, налякалися, заплуталися в своїх показаннях і «сипали» один одного. Після розколу ОУН на так званих «бандерівців» і «мельниківців» перші звинувачували Барановського і Сеніка в тому, що вони були агентами поляків. Деякі підстави для цього в них були. Так Ярослав Барановський був рідним братом вже відомого як польський агент Романа Барановського. Існує переказ, що під час побачення в тюрмі з братом Степан Бандера встиг йому сказати, що польська поліція знає про такі справи, які були відомі лише двом особам: самому Бандері і Ярославу Барановському. «Мельниківці» захищалися аргументом, що Сенік сам був арештований і просидів три місяці в тюрмі. Але лишається незрозумілим, чому про вилучення архіву не були відразу повідомлені всі загрожені особи і чому не було вжито заходів для попередження можливих провалів? Надіялися, що чеські органи не сконтактують з польськими? Надмірна наївність і безпечність! Тут, мабуть, буде доречно пригадати, що саме президент Чехословаччини Бенеш кількома роками пізніше передав Сталінові документи, які начебто свідчили про зрадницькі зв'язки маршала Тухачевського та інших вищих командирів із військовими колами Німеччини, після чого було арештовано і розстріляно близько 40 тисяч вищих і середніх командирів Червоної Армії.

Але повертаймося до Варшави, де у приміщенні на вулиці Медовій 18 листопада 1935 р. почався суд над уже названими дванадцятьма учасниками замаху. Півтора роки ув'язнення, - і то не просто ув'язнення, а слідства, коли катують і фізично, і психічно, - це не так легко перенести. А до того ж слідчий показує протокол, з якого випливає, що твій товариш уже у всьому зізнався, слідству все відомо, і твої заперечення не мають ніякого сенсу. Не всі винесли такі провокації. Малюца, Підгайний, Качмарський, Мигаль дали свідчення, необхідні суду, хоч потім, з'ясувавши, як їх обдурено, відмовились від сказаного.

Процес тривав майже два місяці і широко висвітлювався не лише польською, а й світовою пресою. Ось кілька відгуків польських журналістів. Анонімний журналіст «Газети польскей» дав не лише список усіх підсудних, а й опис їх зовнішності. Але обмежимося тим,

що він написав про Бандеру: «Має вигляд досить непоказний: низького зросту, щуплий, мізерний, виглядає на 20-22 роки. Впадає насамперед в око, коли дивишся на нього, висунуте підборіддя. Гострі риси обличчя надають йому неприємного вигляду. Це враження посилюють чіпкі, трохи скошені очі, замкнені, вузькі, нерівні зуби, розмовляє зі своїм адвокатом із жвавою жестикуляцією». (Цитату подано за політичним детективом Полікарпа Шафети «Убивство міністра Перацького»). Журналіст Ксавери Грушинські в «Відомостях літературних» пише дещо інакше: «...бачимо двох дівчат і кількох хлопців, молодих, а навіть молоденьких, що дивляться нам у вічі сміло й ясно. «З-під лоба», як писала преса, не дивиться ані Гнатківська, ані Лебедь, ані той 26-літній провідник революційної езекутиви і її трибуналу, звихнений студент політехніки Бандера, якому хіба повіримо на слово, що за ним шукали під чотирьма псевдонімами бойовика». (Цитату подано за книжкою Петра Мірчука «Степан Бандера - символ революційної безкомпромісовости»). Варто ще навести вислів одного польського прокурора, який сказав, що поведінка підсудних нагадує йому, як у 1863 р., після придушення чергового польського повстання, високий російський достойник запитав графа Вельопольського, що має зробити Росія, щоб поляки були задоволені. На що граф відповів одним словом: «Відійдіть».

Сама постать міністра Перацького і його вбивство по-різному оцінювались різними силами. Наприклад, у виданій у 1983 р., в Києві книжці В.Чередниченка «Анатомія зради» пишеться, що в 1934 р. намітилося покращання стосунків між гітлерівською Німеччиною і Польщею, але мілітаристські кола Німеччини того собі не бажали і тому доручили «українським буржуазним націоналістам» вчинити замах на Геббельса під час його перебування у Варшаві. Але замах чомусь не вдався, було вбито лише міністра Перацького. Відкинемо цю версію, як абсолютно невірогідну, оскільки слідство було дуже ґрунтовне, суд широко висвітлювався, і було цілком ясно, що Перацький не був випадковою жертвою, а замах на нього було зарані сплановано і старанно підготовано.

Лев Ребет, Крайовий Провідник ОУН на ЗУЗ у 1935 році.

Організація Українських Націоналістів у своєму зверненні заявила, що міністра Перацького було вбито як україножера і на помсту за криваву пацифікацію 1930 р., бо хоч Перацький тоді ще не був міністром, але він теж був до того причетний.

Польські кола, навпаки, доводили, що Перацький був непричетним до пацифікації, що він дуже, - може, навіть занадто, - прихильно ставився до українців і прагнув налагодити українсько-польські стосунки. Все той же Шафета наводить одну з таких перших промов Перацького на посаді міністра: «Для того, щоб не було непорозумінь, мушу заявити, що з мого боку не буде підтримки будь-якому проявові расової чи національної боротьби. Наша сила великої держави в минулому була в нашій здатності до співжиття і залучення у коло ідеї державності представників інших рас і національностей».

Що ж, цілком можливо, що Перацький був противником насильницьких методів полонізації, бо добре розумів, що кожна дія викликає протидію. Але не доводиться сумніватися, що чинив він так не з особливої любові до українців, а винятково з точки зору державних і національних інтересів Польщі. І не виключено, що саме тому його і вбили українські націоналісти, що відчували з його боку особливу небезпеку, бо ж вони, коли говорити відверто, ніяк не прагнули покращання стосунків між українцями і поляками. Їх метою було довести до того, що Ленін називав «революційною ситуацією», і до постання незалежної України. Наскільки реальні були їх плани і надії - це легше судити нам зараз, із відстані у півстоліття.

З категоричним засудженням убивства як методу політичної боротьби у пастирському листі, передрукованому всіма українськими часописами, виступив глава греко-католицької церкви митрополит Андрей Шептицький.

Помірковані українські політичні діячі усвідомлювали, що головою муру не проб'єш, що реальної можливості відновити українську державу, бодай у межах УНР, у найближчому майбутньому немає, тому треба пристосовуватися до існуючих обставин (мовою

революціонерів-радикалів це називається опортунізмом), треба зберегти в українців національну свідомість, не наражаючи їх на криваві жертви. Саме ці політики, - вони належали до так званого УНДО (Українське Національно-демократичне Об'єднання), - коли ще велося слідство над учасниками вбивства Перацького, розпочали заходи по налагодженню стосунків між поляками й українцями. Перед широким загалом вони пояснювали це необхідністю «рятувати хлопців від шибениці». Польські урядові кола пішли назустріч - одного з провідних членів УНДО, Василя Мудрого, було обрано віце-маршалком польського сейму. Якраз під час процесу прийнято постанову про амністію, що потім була застосована до підсудних, завдяки їй Степан Бандера, Микола Лебедь і Ярослав Карпинець уникли шибениці.

Але «хлопці» не хотіли ніяких поступок у ставленні до себе і поводитися не просто відважно, а визивно. Відмовилися відповідати на суді польською мовою. Вітали один одного вигуком: «Слава Україні!» Їхній приклад наслідували деякі свідки, за що їх карано штрафом у 200 злотих або 10 днями тюрми. Оборонці підсудних, їх було чотири - Володимир Горбовий, Олександр Павенцький, Лев Ганкевич, Ярослав Шлапак, - постійно зверталися до суду з різними поданнями і запитами, які судом незмінно відхилялися. Зрештою, запити були сформульовані так, що в них уже була готова відповідь. Зате всі газети повідомляли, що не було ще такого процесу, на якому стільки адвокатських запитів було б відхилено і стільки свідків покарано. Самого Степана Бандеру силою виводили з залу суду, коли судді приходили до висновку, що його поведінка виходить за межі допустимого. Польський журналіст вважав це комічним. Що ж, можливо, це справді комічно, коли непоказного юнака витягнуть за руки і за ноги кілька дебелих поліціантів.

Ярослав Стецько, ідеологічний референт Крайової Екзекутиви ОУН

А от вирок прозвучав доволі трагічно: Бандера, Лебедь і Карпинець - до смертної кари, Климишин і Підгайний - довічне ув'язнення, Гнатківська - 15 років тюрми, Малюца, Мигаль, Качмарський - 12 років тюрми, Зарицька - вісім років тюрми, Рак і Чорній - 7 років тюрми. Але згідно з амністією смертну кару замінено на довічне ув'язнення, тюремні строки до 15 років зменшено наполовину, а більше 15 - на одну третину (от лише незрозуміле, як можна було визначити ту «одну третину» для тих, хто був засуджений довічно?). Підсудні вислухали вирок спокійно, а Бандера і Лебедь вигукнули: «Хай живе Україна!» З цього приводу Петро Балеї пізніше напише: «...одне є певне: щоб увійти в історію національним героєм, реалізатором «величної ідеї» - батьком української державності, Бандера був готовий прийняти тричі смерть на ешафоті. Ту саму готовність він хотів бачити в кожній українській людині».

Що ж, про людину можна судити тільки по справах, бо їх видно. А ось про мотиви дуже рідко залишаються якісь беззаперечні свідчення. Бо так будь-яку людину, яка вчинила щось велике і прославилася, можна звинуватити, що вона це зробила винятково заради слави.

А тепер переходимо до Львівського процесу, який розпочався 25 травня 1936 р.

Так от, поки у Варшаві йшло слідство над Степаном Бандерою і його співниками, у Львові були вбиті директор української гімназії Іван Бабій і студент Яків Бачинський. Звичайно, це не було такою сенсацією, як убивство Перацького, сенсацією було інше: експертиза встановила, що їх убито з одного револьвера. А справа була так: Григорій Мацейко, щасливо вислизнувши з рук варшавської поліції, прибув до Львова, кілька днів переховувався на конспіративній квартирі, а потім так само щасливо перейшов кордон з Чехословаччиною. Револьвер же він віддав: у військової референтури ОУН не було надто багато зброї.

На цей раз перед судом постало аж 27 осіб: половина з тих, що були засуджені на Варшавському процесі на чолі зі Степаном Бандерою, навіть деякі свідки Варшавського процесу (наприклад, Віра Свенціцька) та нові люди. Власне, цей процес слід було б розділити на кілька, оскільки до різних підсудних пред'являлися різні звинувачення. Об'єднувало всіх лише одне: звинувачення у приналежності до ОУН. Сам хід процесу був

спокійнішим, оскільки підсудним було дозволено відповідати українською мовою, не було вже ніякої несподіванки у вигляді ще якогось «архіву», не було такого ажіотажу преси. Зате достеменно відомо, що на суді був присутній працівник радянського консульства. Очевидно, саме з цього часу радянські «органи» почали приділяти особливу увагу Степанові Бандері.

На процесі виникло питання про вбивство Майлова. Бандера визнав, що це він надав наказ про атентат, але заперечив прокуророві на звинувачення, що цим убивством ОУН хотіла привести до зірвання стосунків між Польщею та СРСР. Бандера сказав, що такий мотив зовсім не брався до уваги, бо ОУН у своїй діяльності не орієнтується на треті сторони. Тут можна зробити зауваження, що це була помилка молодих діячів ОУН, бо робити велику політику, не враховуючи третіх, п'ятих, десятих і т.д. сторін, ніяк не можна: адже не на безлюдному острові вона робиться. Але сприймаймо минуле таким, яким воно було, а не таким, яким його нам хотілося б бачити.

Про нездійснений замах на підкомісара львівської тюрми Владислава Кособудзького Степан Бандера пояснив, що підкомісар створив у тюрмі атмосферу знущання над в'язнями, і проти цього необхідно було якимсь чином протестувати. Спочатку розглядалася пропозиція, щоб політв'язні оголосили голодівку протесту, але потім прийшли до висновку, що захист повинен прийти зі сторони. Було вирішено вбити Кособудзького, і це мав зробити той самий Гриць Мацейко, якого потім відкликали до Варшави.

Про Бабія і Бачинського Степан Бандера сказав, що їх було вбито тому, що Бабій намовляв своїх учнів до співпраці з польською поліцією, а Бачинський, як це було беззаперечно доказано, був агентом поліції. На вимогу подати докази Бандера відповів відмовою, бо це могло б розконспірувати методи роботи ОУН.

У своєму останньому слові на суді Степан Бандера зазначив: «Прокурор сказав, що на лаві підсудних засідає гурт терористів і їх штаб. Хочу, сказати, що ми, члени ОУН, не є терористами. ОУН огортає своєю акцією всі ділянки національного життя. Про ці акції мені не дали говорити, навіть про мою власну діяльність... З розправи виходило б, що ОУН зводить свою діяльність головно до бойової акції. Заявляю, що бойова акція не є єдиною і не є найпершою, але рівнорядною з іншими ділянками. Тому, що в цій залі розглядали атентати, які виконувала Організація, міг би хтось думати, що Організація не рахується з людським життям взагалі і навіть з життям своїх членів. Коротко скажу: люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної миті можуть самі втратити життя, такі люди більше, ніж хто-будь інший, уміють цінити життя. Вони знають його вартість, ОУН цінить дуже високо життя своїх членів, але наша ідея є в нашому понятті така велична, що коли йде про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, але й тисячі жертв треба посвятити, щоб її зреалізувати. Вам найкраще відомо, що я знаю, що наложу головою, і відомо вам, що мені давали змогу моє життя рятувати. Жиючи рік з певністю, що я втрачу життя, я знаю, що переживає людина, яка має перед собою перспективу в найближчому часі життя втратити. Але впродовж всього часу я не переживав того, що переживав тоді, коли вислав двох членів на певну смерть - Лемика і того, хто вбив Перацького...»

Тут голова суду перебив Бандеру і не дав йому закінчити. У львівському процесі підсудних захищали аж 12 найкращих галицьких адвокатів, але, тим не менше, вирок був суворий: Степан Бандера і Роман Мигаль - довічне тюремне ув'язнення (тепер уже подвійне довічне), п'ять підсудних отримали по 15 років тюремного ув'язнення, двох було звільнено за недоказаністю звинувачення, останні 14 отримали вирок - у сумі 65 років ув'язнення.

Слід відразу зазначити, що якими болючими не були ці втрати: адже арештовано таких видатних діячів, як Роман Шухевич, Ярослав Стецько, Микола Лебедь, Осип Машак, Володимир Янів і сам крайовий провідник Степан Бандера, - але організація продовжувала працювати, хоча характер її діяльності дещо змінився, що, зрештою, виходить за межі цієї книги.

Обидва процеси привернули увагу всього світу до ситуації на українських землях під владою Польщі. А на самих українських землях значно виріс авторитет ОУН, зокрема через гідну поведінку на обох процесах її провідних членів.

Ще у 1933 р. в польському журналі «Бунт молодих» писалося: «Гаємнича ОУН - Організація Українських Націоналістів - є нині сильнішою від усіх українських легальних партій до купи. Вона панує над молоддю, вона творить загальну опінію, вона працює із страшним темпом, щоб втягнути маси в круговорот революції... Нині є вже зовсім ясне, що час працює проти нас. Кожний староста в Малопольщі, а навіть на Волині може вичислити низку сіл, що ще недавно були зовсім пасивні, а сьогодні стали жаждучими боротьби, зревольтовані протидержавною акцією. А це ж значить, що противник зріс у силах, а польська держава втратила». (Цитату наведено за книжкою Петра Мірчука «Степан Бандера - символ революційної безкомпромісовості»).

Тут слід пояснити сучасному читачеві, що староста в міжвоєнній Польщі зовсім не відповідав старості в царській Росії. Скорше всього, його можна порівняти з об'єднаними в одній особі секретарем райкому і головою райвиконкому в СРСР, тобто повнота його влади була величезною.

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

Ми жили в країні, де все було не так, як у всьому світі: інша політична система, інша економічна система, навіть інше літочислення (у всьому світі рахувалось «до народження Христа» або «після народження Христа», а у нас «до нашої ери» і «нашої ери»). І ми вчили зовсім іншу історію. Не будемо вдаватися в ширше обговорення, зазначимо лише один факт. Ми вчили, що Римська імперія була зруйнована в результаті повстання Спартака, хоч вона існувала ще аж 500 років після придушення цього повстання. Але так сказав «найбільший історик усіх часів» товариш Сталін.

А коли перейти до нових часів, то увесь світ знає Другу світову війну, і лише радянські учні вивчали Велику Вітчизняну війну.

Загальноприйнято вважати початком Другої світової війни 1 вересня 1939 р., коли гітлерівська Німеччина напала на Польщу. Але фактично варт би до цього віднести й аншлюс Австрії у 1938 р., і загарбання Німеччиною Судет, а далі і всієї Чехо-Словаччини, і війну в Іспанії, яка ніби вважається громадянською (принаймні, ми так вчили), але в якій так чи інакше брали участь інші європейські країни. І вийде якраз той 1936 р., коли Степана Бандеру засудили на друге довічне ув'язнення.

Один із радянських публіцистів, пишучи про цей період життя Бандери, висловився так: «...він відпочивав у тюрмі «Свенти кшиж». Можна подумати, що це був курорт. Яким насправді було ув'язнення в польських тюрмах, залишили свідчення ті, хто в них перебував. З численних спогадів наведемо, що написав Тарас Боровець, який пізніше ввійде в історію під псевдом «Тарас Бульба», а у 1930-х рр. потрапив у лиховісний концтабір «Береза Картузька».

«Дротяна брама, наче паца потвори, відчиняється. Поглинає мізерні, худі, брудні й неголені постаті, наче мух...

- Стань очима до стіни! Розбирайсь наголо! Скоро!... Бах, бах, бах!... Гумою по голові... По спині... Чоботом у «хвостик».

...Усі приватні речі відбирають. Видають полотняну білизну і з того ж самого полотна «уніформу» з круглою шапочкою. Дерев'яні черевики з передками з білої сириці.

- Бігом руш! Впади! Руш! На бігу сядь! Бах, бах, бах!... Гумою... Чоботом... Поліном... Чим попало...

Суха сириця врізається аж до кісток на ногах. Кров...

Пилюга... Грязюка...

- Бігом руш! Впади! Сядь! Жабки! Кавалерія! Стунко! Муха! Збірка! Раз, два, три! Стій, ані мур-мур!... Ах, ви, банда гайдамацька! Це у вас така збірка? Я вам... ваша мати, покажу, як рухатись!...

Бах, бах, бах! Гумою... Гумою... Гумою... По головах... Через голови... По очах... По окулярах бородатих професорів та священників... Усіх однаково...»

Оце таким був «польський курорт», де «відпочивали націоналісти». Правда, Степана Бандеру навіть у «Березу Картузьку» боялися відправити, його тримали у тюрмах, переважно в одиночках, перевозючи час від часу з однієї тюрми в іншу, щоб знешкодити можливі спроби звільнення в'язня. І все ж такі спроби були, хоча в той час Бандера був політичним в'язнем «число І». Ось уривок із звіту тюремного начальства своїм зверхникам: «С. Бандера й у в'язниці цікавиться діяльністю Організації Українських Націоналістів, він видає організаційні директиви. Оскільки сучасна польська розвідувальна служба не інформувала про те, чи хтось інший уже зайняв пост Крайового Провідника ОУН, а також дані Слідчого відділу у Львові це не підтверджують. Крайовим Провідником є далі Степан Бандера. З отриманих інформацій виходить, що готують втечу С.Бандери з тюрми». (Цитату подано за книжкою Петра Дужого «Степан Бандера - символ нації»).

У червні 1938 р., коли Степан Бандера перебував у тюрмі у Вронках, недалеко від польсько-німецького кордону, справою його визволення зайнялися досвідчені бойовики Zenon Kossak і Роман Шухевич. План було розроблено до найменших деталей. Домовилися з одним із тюремних сторожів, який за 50 тисяч злотих обіцяв вивести Бандеру з тюрми. Спочатку він вночі під час нічного чергування мав вивести Бандеру з одиночки і підкласти в постіль «куклу», а самого Бандеру сховати в комірчині, де знаходилися відра, мітли і т.д. Ця комірчина мала двері ще й знадвору, а два сторожі мінялися через дві години: один чергував у блоці, а другий знадвору. Отож коли сторож вийде надвір, він відкриє двері знадвору, і Бандері лишається тільки перебратися через стіну і перейти німецький кордон.

Проте в останню мить усе було відмінено. Чому - досі немає однозначної відповіді. Її, напевно, вже ніколи й не буде, бо це ж не така справа, де кожен крок фіксується документально. Існує чимало різних версій, від такої, що друзі боялися, що під час втечі Бандеру можуть вбити, як це було з Головінським, до такої, що декому з Проводу ОУН не надто хотілося бачити Степана Бандеру на волі. Коли немає достовірної інформації, виникають легенди.

Є ще одна причина, чому про цю спробу втечі не надто охоче розповідають прихильники Бандери. Справа в тому, що однією з головних діючих осіб був Зиновій Книш,¹ який потім різко розійшовся з Бандерою. А на той час Книш щойно відбув п'ятирічне ув'язнення, мав певні знайомства, і саме він виходив на зв'язок із сторожем. І саме для нього ця нездійснена спроба мала фатальні наслідки. Сторож, засмучений тим, що такі величезні гроші вислизнули у нього з рук, сп'яну поскаржився своєму другові, той доніс «куди треба», і почалися масові арешти. Ось як про це пізніше згадував Зиновій Книш: «Розправа закінчилася на самого нашого св.Миколая, 19 грудня 1938 р. Так то святий Миколай приніс мені дарунок - вісім років тюрми. Поляки Заборовський і Шерлей дістали присуди менші. А жінку Шерлея, що не мала поняття про справу, засудили тільки за те, що взяла від чоловіка тих п'ятсот злотих, що я дав йому, як завдаток. Всіх ключників, що їх у ході слідства «всипали» Заборовський і Шерлей, звільнили ще в слідстві, але зі служби прогнали. А вони справді нічого не знали».

Невідомо також, чи знав про цю спробу його звільнення сам Степан Бандера.

А зараз нам необхідно на деякий час полишити нашого головного героя в його одиночному ув'язненні і поговорити про подію, яка сталася в тихій маленькій Голландії. 23 травня 1938 р. на вулиці Роттердама пролунав вибух. У кишені людини, яка загинула від вибуху, був паспорт на ім'я Йозефа Новака, але вже другого дня поліції стало відомо, що справжнє ім'я убитого Євген Коновалець. Хто його вбив, поліція не змогла з'ясувати, але

¹ [1] Тут уже сама авторка припустилася помилки: насправді цією особою був не Зиновій Книш, як вона подає, але інший член ОУН, який "залишився вірним Проводові Українських Націоналістів" (тобто "розійшовся з Бандерою") - Михайло "Терен". - Його розповідь про підготовку ним втечі Бандери з тюрми Вронки включено до книги Зиновія Книша п.н. "Розбрат" як її другий розділ: У погоні за вождем (Розповідь "Терна"). - Звідси помилка авторки, мабуть через неуважність. Слова з цитати, наведеної тут після слів "пізніше згадував Зиновій Книш" теж належать "Тернові". - Примітка web-упорядника.

члени ОУН не мали сумніву, що це справа спецслужб Москви. Хоча сама Москва ніколи до цього не признавалася. Все той же Володимир Беляєв у вже згадуваному памфлеті «Останнє сальто «Сірого», написаному через 32 роки після вбивства Євгена Коновальця, подавав таку версію: Коновалець поїхав у Роттердам на зустріч зі своїм довіреним агентом, його смерть стала результатом внутрішніх «розбірок» в ОУН. Як доказ, він пише, що журналістів, які в своїх інформаціях дозволяли собі сумніватися в «московській» версії убивства, позвільнювали з роботи. Далі автор видає такий «пасаж»: «Жителі Львова були вкрай здивовані галантністю польської поліції, яка, чудово знаючи, що Мельник керував організацією, з волі якої було вбито міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького, дозволила йому легальний виїзд «для прийняття справ від небіжчика». Тут усе брехня, від першого до останнього слова. Якщо Беляєв у той час і справді не знав, хто вбив Коновальця, то все останнє він не міг не знати. А саме: що Мельник до 1938 р. не очолював ОУН. Відбувши ще в 20-х рр. 4 роки ув'язнення в польській тюрмі, Андрій Мельник працював головним лісничим у митрополита Андрея Шептицького і 12 років не брав ніякої провідної участі в політичному житті. Він не мав найменшого відношення до вбивства Перацького, бо протягом такого детального слідства поліції це б стало відомо. Мельник отримав закордонний паспорт не для того, щоб перейняти справи «від небіжчика», а щоб поховати свояка: вони з Коновальцем були одружені на сестрах, доньках львівського юриста Федака. Причому паспорт йому видали не так миттєво, бо на похорон він запізнився. І нарешті, з Роттердама він повернувся в Польщу до своєї роботи лісничого. Що ж до того, хто вбив Коновальця, то в цьому злочині зізнався Павло Судоплатов у своїх мемуарах «Спецоперації». Він детально розповів про те, як представився Коновальцеві учасником антирадянської організації в Україні, як втерся до нього у довіру, був з ним у Парижі на могилі Симона Петлюри і навіть узяв грудочку землі з його могили, «щоб відвезти в Україну». А під час чергової зустрічі спокійно вручив Коновальцеві «подарунок з України» - замасковану під коробку цукерок бомбу.

На столику в кімнаті готелю, в якому зупинився Євген Коновалець, прибувши до Роттердама на фатальну зустріч, залишилася єдина річ - невеликий хрест. Той хрест, згідно з переказами, Коновалець отримав від своєї матері, коли йшов на війну, і відтоді завжди мав його з собою. Але на цей раз хрест його не зберіг.

Загибель Євгена Коновальця, та ще й у такий час, коли всім було ясно, що наближаються грізні події, поставила ОУН у дуже складну ситуацію. Євген Коновалець був беззаперечним авторитетом для всіх націоналістів, він був не лише видатним організатором і досвідченим військовиком, а й прекрасним психологом і видатним дипломатом. Умів розбиратися в людях (от лише з Судоплатовим не розібрався, але на фото бачимо такого милого юнака з відвертим поглядом і трішки ніяковою посмішкою, що йому так і хотілося вірити). Коновалець умів усіх погодити між собою і кожному знайти відповідне; місце. Мимоволі дивуєшся, як він зумів створити ОУН, - вливши туди УВО. Такої б мудрості нашим сучасним політикам, щоб об'єднати численні (але малочисельні) партії державницького спрямування.

Після загибелі Євгена Коновальця постало серйозне питання: кому очолити ОУН? Серед провідних кадрів було чимало видатних особистостей. Нині поміж них називають Сціборського, Бандеру, Тимчія-Лопатинського. Але нараз один з найближчих співпрацівників Коновальця Ярослав Барановський оголосив, що в розмові з ним Коновалець назвав своїм спадкоємцем на випадок, якби з ним щось трапилося, Андрія Мельника (таку версію подають прихильники Бандери). Загалом проти цієї кандидатури спочатку не було ніяких заперечень. Андрій Мельник був не лише свояком, а й давнім, ще з часів визвольних змагань, побратимом Євгена Коновальця. Правда, останні роки він був осторонь від націоналістичного руху, але оскільки це була нелегальна діяльність, то широкий загал знав лише, що Андрій Мельник відбув тюремне ув'язнення і не пов'язаний з польськими державними колами. Отож нічого дивного, що Андрій Мельник став Головою Проводу Організації Українських Націоналістів.

Степан Бандера, Голова Проводу ОУН (революційної), 1940 р.

А тепер ми знову можемо повернутися до Степана Бандери. Минають рік за роком, а він все ув'язнений. Переважно в одиночках. «Свенти кшиж» змінюється Вронками, потім Брестом (тим самим, що його російський письменник С.Смирнов уславив книжкою «Брестська фортеця»). Відомості зі світу доходять до нього дуже скупо, сам він нічого зробити не може. Чи є страшніша кара для діяльної людини, як бездіяльність? І раптом одного дня він чує якийсь незрозумілий гамір у коридорах, грюкіт у двері, нарешті двері камери відчиняються: «Друже Степане, ви вільні!» Можливо, в першу хвилину він запідозрив у тому польську провокацію. Але вже в наступну все стало ясно: почалася війна з німцями, Польща розгромлена, обслуга в'язниці розбіглася. Степан Бандера з групою друзів вирушає пішки додому. Йти доводиться таємно, оскільки поляків нема, але «безгосподарні» землі вже «звільняють» (від кого?) радянські війська, а від радянської влади Степанові Бандері теж нічого хорошого чекати не доводиться, досить хоча б пригадати вбивство Майлова.

По дорозі Степан Бандера зустрічається з діячами ОУН різних рівнів на Волині, Сокальщині, нарешті прибуває до Львова, де вже встановлена радянська влада. У Львові перебуває кілька тижнів, доки не усвідомлює, що тут нічого зробити не зможе, а лише наражається зайве на небезпеку і марнує час. Отже, Степан Бандера нелегально переходить німецько-радянський кордон і прибуває до Кракова.

В усіх радянських виданнях протягом півстоліття писалося про «золотий вересень», про те, що комуністична партія і радянська влада вирішили взяти під свій захист «єдинокровних братів», про ту радість, з якою населення Західної України зустрічало Червону Армію. Насправді все було дещо не так. Найперше, радянський уряд керувався не братською любов'ю до трудового народу Галичини та Волині, а секретним договором Молотова-Ріббентропа. Оригінали цих договорів таки були знайдені в архівах спеціальною комісією за вказівкою останнього генсека СРСР Михайла Горбачова. В деяких місцевостях, де були сильніші прокомуністичні впливи. Червону Армію дійсно зустрічали з хлібом-сіллю, квітами і синьо-жовтими прапорами, але зустрічали переважно насторожено: а що вони нам несуть?

Найперше, що принесли «визволителі» - це поняття дефіциту. Всі приватні магазини були закриті, а державні стояли порожні. Були заборонені всі політичні партії, громадські і культурні організації, припинено вихід усіх часописів, які існували за Польщі. Далі почалися репресії. Людей арештовували і судили за приналежність до ОУН, як це раніше чинили поляки. При тому використовувалися польські архіви. Одним із найбільших у Львові був так званий «процес 59-ти». Саме стільки юнаків та дівчат постали перед судом, з них 42 були засуджені до розстрілу, в тому числі 11 дівчат. Не за те, що вони когось убили чи щось висадили в повітря, а лише тому, що вони визнали свою належність до ОУН. Середній вік підсудних не перевищував 25 років, а наймолодшій ще не виповнилося 16 літ. Коли зараз знайомишся з матеріалами цього процесу, то не може не викликати гірку посмішку наївність і підсудних, і їхніх захисників: вони ще не знали, що таке - радянське правосуддя. Захисник Роман Криштальський вигукнув: «Та це ж цвіт української молоді!» Йому й на думку не спало, що цим він лише обтяжив становище підсудних.

Всього, за дуже неточними даними, у 1939-1941 рр. із Західної України було вивезено за судом і без суду більше мільйона осіб. Коли почалася німецько-радянська війна, в тюрмах Луцька, Дубно, Львова, Золочева, інших міст Волині й Галичини були закатовані, розстріляні, закидані гранатами тисячі політичних в'язнів.

Актив ОУН передбачав це, і тому багато хто, не чекаючи приходу Червоної Армії, перебралися на захід. Більшість оселилися довкола Кракова й у самому Кракові. Люди потребували даху над головою, шматка хліба, якоїсь роботи. Потрібна була організація, яка допомогла б цим десяткам тисяч людей, - так виник Український Центральний Комітет, який очолив відомий учений-географ Володимир Кубійович. Це в жодному разі не була політична

організація, і Володимир Кубійович намагався утримувати добрі стосунки з німецькою владою, що зовсім не дає права називати його колаборантом. Він рятував людей від голоду, а не раз від тюрми і смерті.

Степан Бандера прибуває у Краків і активно включається в діяльність ОУН, хоча спочатку його становище в організації фактично дещо неокреслене. Так, він колись очолював Крайову Екзекутиву, але ж був засуджений на довічне ув'язнення, і після нього цей пост вже по черзі займали кілька інших людей, зокрема, саме в той час провідником ОУН був Володимир Тимчій-Лопатинський. Проте цей останній визнавав незаперечний авторитет Степана Бандери, очевидно, підтримував усі плани Бандери відносно реорганізації роботи ОУН, бо лише цим можна пояснити, що вони обоє поїхали до Андрія Мельника в Італію.

У них був розроблений план відносно стратегії і тактики ОУН у переддень Другої світової війни (ніхто вже не сумнівався, що вона неминуча).²

В тому плані були й суто організаційні питання: переїзд Проводу до нейтральної країни, створення двох запасних керівних центрів (у Європі і за океаном), і питання стратегії - вимога не орієнтуватися на Німеччину, готувати народ України до загального повстання, і часткові питання тактики - протидіяти мобілізації українців, громадян Польщі, до польського війська, яке організовувалося у Франції, підготовка загону для допомоги Фінляндії в її спротиву радянській агресії. Нарешті, були кадрові питання, що мали принципове значення. Учасники Варшавського і Львівського процесів мали серйозні підозри відносно двох членів Проводу ОУН: Ярослава Барановського й Омеляна Сеніка. Бандера поставив питання про виведення зі складу Проводу і розслідування їх діяльності.

Андрій Мельник відкинув усі ці пропозиції. Чому? Причин, мабуть, було дуже багато, кожна зі сторін називає вигідні для неї. Бандера і його прибічники звинуватили Провід у тому, що ті, хто входили до нього, вже багато років перебували за кордоном, відірвалися від краю, не знали ситуації. Але як на те пішло, Степан Бандера хоч і перебував у краю, але з 1934 р. сидів у суворій ізоляції, а Андрій Мельник виїхав за кордон лише в 1938 р. Обидві сторони відкидають тезу, що це був конфлікт поколінь: мовляв, справа не у віці, а у принципових розходженнях. Але, мабуть, принципові розходження виникли певною мірою і з причин віку: старші люди завжди обережніші, повільніші в прийнятті рішень, не здатні на вчинки, в яких є хоч присмак авантюризму. Прихильники Бандери твердять, що чи не головною причиною першого розколу ОУН були особливості характеру Андрія Мельника: мовляв, у нього були диктаторські замашки, він не вмів іти на компроміси. Але, мабуть, ще менше був схильний до компромісів Степан Бандера, та й диктаторських нахилів йому не бракувало. Зрештою, його теж можна зрозуміти: молодий, темпераментний, п'ять років не мав куди прикласти свою енергію, зате мав досить часу, щоб укласти купу планів, а тут йому на всі пропозиції відповідають: ні!

Із надрукованих в той час книг «Чому була потрібна чистка в ОУН» (видання прибічників Бандери) і «Біла книга ОУН. Про диверсію-бунт Яри-Бандери» (видання прибічників Мельника) розумієш - кожна сторона теоретично погоджувалася на мирні переговори, але... лише і після того, як протилежна «беззастережно капітулює». Мельник вимагав, щоб Бандера негайно розпустив свою «революційну ОУН», а Бандера - щоб Мельник її визнав.

Слід також визнати, що кожна сторона докладала зусиль, щоб створити культ «свого»

² [2] Власне початком Другої світової війни, як відомо, вважається 1 вересня 1939 року - початок німецько-польської війни або ж "Вересневої кампанії". Зустріч Степана Бандери з Головою Проводу Українських Націоналістів полк. Андрієм Мельником відбулася 5 квітня 1940 року. Детальніше про те див. у четвертому розділі вже згадуваної книги "Розбрат", де м.і. наведено протокол цієї зустрічі, списаний провідником ОУН на італійському терені "Дометом" - проф. Євгеном Онацьким: "Перебіг розмови між Головою ПУН і членом ОУН Степаном Бандерою". - Отже, не йдеться про переддень Другої світової війни. Інша річ, якщо мається на увазі німецько-совєтська війна, яка почалася 22 червня 1941 р. - Примітка web-упорядника.

вождя.

Наприклад, як розповідає про підготовку Краківського збору його учасник Микола Климишин: «Всі проекти різних комісій сходилися в одних руках Ст.Бандери, який виявив у той час найнаглядніше, чого він вартий та що він може зробити. Я подивляв усебічне охоплення справ, якими він у той час керував. Я подивляв, як він з повним знанням підходив до справ і скільки разів він устрявав у справи, вирішно змінюючи проекти, над якими комісії проводили довгі дні на дискусії. Часто бувало, що він знімав з плану нарад якусь справу, відкладаючи її до наступного дня, і хоч наради тягнулися до пізна вночі й ранком починались наново, він приносив свій проект розв'язки проблеми, широко та усебічно розпрацьований... На тих нарадах я укріпився в вірі, що він єдиний може у той час і взяти Провід ОУН у руки і повести справу найкраще».

З іншого боку, навіть протокол Римського збору, що має бути без усяких емоцій, переповнений славослів'ям на адресу Андрія Мельника, який фактично ще нічим себе не проявив: «Вождь зголосив перед образом Упавшого Вождя приявність 22 учасників II ВЗУН та свою і ОУН готовність іти за геройським прикладом Євгена Коновальця. Промова Вождя, яку приявні вислухали стоячи, зворушила до глибини душі усіх і зосередила їх думки у стіп Роттердамської Могили й довкола Особи, яка перейняла по Євгенові Коновальцеві керму боротьби народу за визволення... Коли звернений до образу покійного, Вождь складав свій глибоко продуманий і пориваючий душу звіт, приявні переживали одну з найбільш торжественних хвилин свого життя».

Деяким виправданням для обох сторін може бути та історична епоха, коли кожен народ шукав свого «вождя» і в ньому бачив порятунку у складній ситуації.

10 лютого 1940 р. у Кракові ³ Степан Бандера збирає своїх прихильників, і вони проголошують створення так званого «Революційного Проводу ОУН». Як би не доводили послідовники ОУНр (так вони стали себе називати), що це не був розкол, а лише очищення ОУН від опортуністичних елементів, але це таки був розкол. Інша річ, що він був викликаний якнайкращими почуттями: бажанням бачити Україну вільною і вірою, що саме вони знають єдино правильний шлях до здійснення цієї мети. Оскільки членство людей в ОУН не документувалося так, як, наприклад, членство в комуністичній партії, то неможливо точно визначити, скільки саме людей підтримало Бандеру, а скільки залишилося з Мельником. Було б помилкою твердити, що за Бандерою пішла сама молодь, бо Степан Ленкавський був далеко не молодим, зате Олег Ольжич і Олена Теліга були з покоління Бандери. Можна твердити що більш схильні до різких кроків підтримали Степана Бандеру, а більш схильні до поміркованості залишилися з Мельником. Це не означає, що останні були менш мужні, ніж перші. Поетка Олена Теліга, розстріляна німцями в лютому 1942 р. у Бабиному Яру в Києві, була «мельниківкою». Але вже не раз наводилися слова якогось німецького офіцера, який начебто був при розстрілі: «Я ще не бачив, щоб хтось так мужньо зустрічав смерть, як ця молода вродлива жінка».

Не будемо вдаватися в усі деталі розходжень між «мельниківцями» і «бандерівцями», це виходить за межі нашого завдання: викласти конкретну біографію Степана Бандери. Згадаймо тільки - трибунал Проводу «старої» ОУН виніс вирок смерті Степану Бандері і кільком його найближчим товаришам, але цей вирок ніколи навіть не намагалися виконати.

Чим займався Бандера у свій «краківський період»? Очевидно, найбільше уваги він приділяв використанню будь-яких можливостей підготовки воєнних кадрів. Усі радянські публіцисти одноставно «гнівню таврували» Степана Бандеру і взагалі всіх націоналістів за співпрацю (в радянській літературі це називалося «посібництво») з Гітлером. Але найперше давайте встановимо, що перед Другою світовою війною Гітлер був політичним діячем, який міг подобатися чи не подобатися, але він ще не був злочинцем проти людства, і стосунки з

³ [3] Тобто майже на два місяці перед тим, як Ст. Бандера зустрівся з А. Мельником (5 квітня). Таким чином ця зустріч відбулася вже після розколу ОУН. - Примітка web-упорядника.

ним підтримували політичні діячі всього світу, зокрема Йосип Сталін, який привітав Гітлера з захопленням Парижа, а у 1941 р., рівно за два місяці до початку війни, тієї, що «Велика Вітчизняна», прислав вітальну телеграму Гітлеру з нагоди дня народження. Отже, якщо українські націоналісти використовували будь-які можливості, щоб члени ОУН дістали військовий вишкіл, то в цьому не було нічого ганебного чи злочинного.

Не будемо вдаватися в історію створення Українського легіону чи Дружин Українських Націоналістів,⁴ про які радянський читач взагалі нічого не чув, а також батальйонів «Нахтігаль» і «Роланд», про які можна прочитати, що вони разом з німцями ввірвалися до Львова і негайно, за попередньо складеними списками, почали знищувати польську інтелігенцію.

Історик Іван Білас у книзі «Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953» наводить список людей, яких мав знищити на Рівненщині радянський партизанський загін Чепіги, як «самостійних націоналістів». Ті списки нараховують 234 особи з 11 сіл поблизу Сарен. Якщо взяти до уваги, що йшлося про невеликі села і що дорослі чоловіки чотири рази послідовно звідти забиралися: в 1939 р. - в польську армію, в 1939-1941 рр. - у Червону Армію, а також у Сибір чи на Соловки, а під час німецької окупації - на роботу до Німеччини, то виходить, що знищенню підлягали практично всі чоловіки в селі. Білас не лише наводить ці списки, а й вказує, в якому архіві їх можна знайти, щоб перевірити, чи не вигадка це. Але в жодній праці, де згадуються списки призначеної для знищення польської інтелігенції у Львові, ні слова не говориться, хто і де ті списки бачив. Отож у Біласа читаємо: «ЦДАГО України, ф.63, оп.1, спр.98, арк.113-122». І порівняймо з тим тираду з книжки Кліма Дмитрука «Безбатченки»: «Численні документи, що зберігаються в радянських архівах, переконливо і незаперечно свідчать про те, що СБ, разом з усією організацією українських націоналістів, у 1940-1941 рр. на землях окупованої фашистами Польщі була своєрідним додатком гітлерівської розвідувальної та поліційно-каральної машини». Які саме документи? В яких архівах вони знаходилися? Адже Клим Дмитрук не належав до тих радянських публіцистів, яких змушували «гнівно таврувати» українських націоналістів, нічого фактично про них не знаючи. Як на те пішло, справжнє ім'я Кліма Дмитрука було Євстафій Гальський, він працював в «органах», був добре обізнаний з документами. Мабуть, саме тому і не цитує їх, що ці документи свідчать про щось протилежне. Дивно також, чому свої книжки він видавав під псевдонімом? Невже навіть у 1981 р. боявся, що його за таку безпардонну брехню можуть убити? Чи передбачав, що колись правда вийде на світ, і хотів оберегти від сорому своїх онуків і правнуків?

Ніде в радянській літературі не знайдеш згадки про те, що батальйон «Роланд» був розформований німцями ще 10 серпня 1941 р., а незабаром і батальйон «Нахтігаль», отже вони ніяк не могли брати участь у каральних операціях проти мирного населення (до речі, грізне німецьке слово «нахтігаль» українською мовою означає «соловей»), так цей батальйон назвали за те, що хлопці дуже гарно, як то українці вмюють, співали). Офіцери цих батальйонів були переважно арештовані, а рядові розпущені по домівках.⁵

⁴ [4] Про Український легіон (або Легіон полк. Сушка), створений 1939 р. для участі у війні з Польщею можна багато прочитати у спогадах учасника легіону Івана Стебельського "Шляхами молодости і боротьби", а про Дружини Українських Націоналістів - у другій частині спогадів полк. Євгена Побігушого-Рена. - Саме батальйони "Нахтігаль" і "Роланд" разом творили Дружини Українських Націоналістів, у скороченні: ДУН. "Роландом" командував майор Євген Побігущий, а командиром "Нахтігалю" був сотник Роман Шухевич, який пізніше став командиром УПА. - Примітка web-упорядника.

⁵ [5] Насправді батальйони в 1941 р. було переформовано у цілість - 202 поліційний батальйон з контрактом на 1 рік служби, - і відправлено на білоруські землі. Командував 202-им батальйоном майор Євген Побігущий, а відповідно його заступником став Роман Шухевич. Згадане тут розв'язання батальйону та виарештування його старшин відбулося в кінці грудня 1942 року, після відмови вояків продовжити контракт, а звільнення старшин - на Великдень 1943 року, з початком формування Дивізії "Галичина". Детальніше про долю ДУН див. "Мозаїка моїх споминів" Євгена Побігушого. - Примітка web-упорядника.

Чому не відправлені у табори військовополонених? Та дуже просто: військовополонених хоч якось треба годувати і охороняти, а нацисти наразі не бачили в цих людях своїх ворогів. Отож краще нехай ідуть додому і вирощують хліб, який можна буде забрати для потреб «Великої Німеччини». Інша справа, що потім більшість вояків цих батальйонів стали найбільш підготовленими вояками УПА.

Ще коротке повернення до радянських видань. Взагалі, в них або нема ніяких посилань на джерела або є посилання типу «Див. «Вісті з України», 1973, 25 січня». Але публікація в газеті далеко не завжди є історичним документом. Так само не є ними свідчення, подані звинуваченим у ході слідства (відомо, як вони добувалися), а надто свідчення, подані тими, хто з'явився з так званою «повинною». Ясна річ, вони говорили те, що від них хотіли почути.

Читачеві, мабуть, буде цікавіше познайомитися зі свідченнями людей, які на момент написання цієї книги живуть в Україні і не мають якоїсь потреби прикрашати минуле. Давній член ОУН Михайло Луцик розповів авторці, як у 1940 р. він працював в українській школі поблизу Кракова і був арештований німцями за свої вірші. Про його арешт стало відомо Степанові Бандері, і той організував викрадення Луцика з тюрми. Одного дня в камеру смертників, де той перебував, зайшли двоє гестапівців, озирнули в'язнів і наказали Луцику йти за ними. Розгублений в'язень впізнав в одному з «гестапівців» свого знайомого, але не подав жодного знаку, слухняно підкорився наказові й був таким чином виведений на волю. Оскільки за своїми політичними переконаннями Михайло Луцик не належить до прихильників Степана Бандери, а до досить рідкісної в Україні течії монархістів, то він не мав потреби приписувати Бандері неіснуючі заслуги.

Зовсім іншу пригоду розповідав старий член ОУН і вояк УПА Дмитро Сусік. Під час німецької окупації він був відповідальним за організацію роботи підпільної друкарні на Львівщині. Командування УПА, усвідомлюючи важливість цієї справи, призначило охорону працівників друкарні. Один із охоронців, більше випадково, застрелив німецького солдата, німці за те знищили село, і працівники друкарні категорично заявили, що вони самі себе будуть охороняти. Тоді їм прислали бойовика, який ще до війни пройшов вишкіл в Українському легіоні. «І він нас навчив, як звалити людину з ніг, щоб вона і не спам'яталася, як вилазити на зовсім рівну стіну, як стрибати з десятиметрової висоти». То хіба погано, що українські хлопці отримали такі знання, а з ними ще й багато інших? Адже фронтовики можуть підтвердити, що в боях в першу чергу гинули новобранці, які не мали ніякої військової підготовки. «Зрештою, - розповідав далі Дмитро Сусік, - це нам не пригодилося, коли в 1947 р. нас вісім чоловік сиділи в криївці, а село оточив цілий полк на вісімсот чоловік з двома танками і кулеметами. Саму криївку вони таки не знайшли, але знайшли наш вентиляційний канал, спустили туди газову гранату, а потім кілька годин до нас прокопувалися і витягнули непритомних, ми не встигли пострілятися».

Ці дві розповіді дадуть читачеві певне уявлення, чим займалися члени ОУН напередодні війни.

Похідні групи, підготовлені обома ОУН - і Мельника, і Бандери, - домовились між собою, що кожен населений пункт залишається у віданні тієї групи, яка перша його досягла. Насправді не все відбувалося так ідилічно, траплялися випадки братовбивчих сутичок. В одній із них загинув на Радехівщині провідник молодіжної ОУН на Волині Ігор Шубський, який належав до ОУН(м). Найбільше збурення викликало вбивство в Житомирі двох членів Проводу мельниківської ОУН Омеляна Сеника і Миколи Сціборського. І досі можна почути, як мельниківці звинувачують у цьому вбивстві бандерівців, хоча ті відразу заявили про свою непричетність. Зрештою, є всі підстави вважати, що це вбивство - справа рук такого собі Полуведька. Полуведько був відомим членом ОУН, до війни жив у Фінляндії й займався зв'язками з Україною. Під час війни у складі похідної групи потрапив у Харків. У виданнях бандерівців вказувалося, що Полуведько працював там у складі мельниківської групи, подальша його доля невідома. Насправді він був арештований гестапо, яке запідозрило в ньому більшовицького агента, і він у тюрмі повісився (чи його повісили). І лише Судоплатов у своїх мемуарах визнає, що Полуведько був московським агентом і саме він познайомив

Судоплатова з Коновальцем. А вбивство двох провідних націоналістів було чудовим приводом для розпалювання ворожнечі між мельниківцями і бандерівцями.

Для чого ж були потрібні ці похідні групи? У бандерівців і мельниківців були дещо різні завдання. Мельниківці ставили перед собою переважно завдання організувати громадське і культурне життя в окупованих німцями містах. Так, багато людей відправилося в евакуацію, але це був лише невеликий відсоток порівняно з тими, що лишалися в своїх домівках. А тим людям була потрібна їжа і вода, медична допомога, для дітей можливість ходити до школи, охорона від бандитів та грабіжників, випущених з радянських тюрем (на відміну від політв'язнів, які були масово помордовані). А хто цим мав займатися? Не німецька ж окупаційна влада! Отож створювалося місцеве самоуправління, обиралися голови управ, організувалася українська поліція, і це теж не були зрадники батьківщини і криваві прислужники фашистів, як потім вони зображалися в радянській літературі. Адже війна тривала майже чотири роки, а людям треба було якось жити. Відомо, що знаменитий співак Борис Гмиря потрапив в окупацію і не пішов у радянські партизани, не взяв у руки автомат, а співав на сцені українського оперного театру. Коли потім Берія запитав Сталіна, що робити з Гмирею, Сталін начебто відповів: «А ти мені другого Гмирю знайдеш?» І повелів його не чіпати.

Мельниківцями була створена у Києві Українська Національна Рада, яка незабаром майже вся була арештована гестапівцями. Дещо інакше поводитися бандерівські похідні групи. Вже 30 червня 1941 р. у Львові бандерівці захопили радіостанцію і проголосили Акт відновлення незалежності України. Було створено уряд, який очолив один з найближчих сподвижників Бандери Ярослав Стецько. Самого Степана Бандеру німці затримали у Кракові, і Володимир Беляєв черговий раз збрехав, коли писав: «Дрібний, негідний чоловічок, який кричав по львівському радіо: «Говорить радіостанція імені Євгена Коновальця. Перед вами я - фюрер українських націоналістів Степан Бандера!» Насправді Степан Бандера вже ніколи не побачив Львова.

Чи вірили українські націоналісти, що Німеччина дозволить їм створити незалежну Україну? В усякому разі вони мали перед собою приклад Хорватії і Словаччини, які за допомогою німців стали незалежними державами. Звичайно, з точки зору радянських політиків це були «профашистські маріонеткові держави», але варт би запитати народи цих країн, що для них було краще: бути нехай і маріонетковою, але державою, чи просто бути окупованою територією? Наприклад, в сучасній Франції вже переглянули ставлення до маршала Петена, якого раніше всі одностайно вважали зрадником французького народу, а тепер зрозуміли, що він намагався врятувати хоч щось для населення, яке яє було придатне до війни, - жінок, дітей, стариків.

Можливо, Мельник розраховував на порозуміння з німцями. А Бандера вирішив «поставити німців перед доконаним фактом» - незалежна українська держава є! Мабуть, це був нерозсудливий вчинок, який не мав вагомих наслідків, але він був - із цим не можна не рахуватися. Через кілька днів майже всі члени так званого «уряду Стецька» разом із самим прем'єром, а також ряд провідних членів обох ОУН були арештовані нацистами й ув'язнені у концтаборі Заксенхаузен. Туди ж після перебування у тюрмі в Берліні був відправлений і Степан Бандера. Андрій Мельник потрапив у цей табір лише в 1944 р., до того він був під домашнім арештом. Знову ж таки в радянській літературі можна прочитати, що Степан Бандера мало не перебував у санаторних умовах. Так, Заксенхаузен значно відрізнявся від Бухенвальда чи Аушвіца (Освенціма). Сюди нацисти відправляли найбільш важливих своїх в'язнів.

Наприклад, саме тут перебував син Сталіна Яків Джугашвілі.

Один із радянських публіцистів, як доказ співпраці ОУН з нацистами, задав риторичне питання: чому ж, мовляв, вони не розстріляли Степана Бандеру, як, скажімо, Ернста Тельмана? Що ж, гітлерівці були злочинцями проти людства, але вони не були ідіотами. Ернст Тельман, вождь німецьких комуністів, був для нацистів лише ворогом, якого треба знищити. Степан Бандера був видатним політичним діячем, якого можна буде використати,

якщо обставини складуться певним чином. Зрештою, можна назвати ряд інших європейських політиків, які теж були в Заксенхаузені і залишилися живими. З іншого боку, там загинули два видатних українських націоналісти: Іван Габрусевич з ОУН(б) і Олесь Кандиба-Ольжич з ОУН(м), останній був закатований на допитах.

Д-р Олег Кандиба-Ольжич, член ПУН, заарештований і закатований Гестапо у 1944.

З цим пов'язаний такий переказ. Камера Степана Бандери була розташована так, що він міг бачити тих, кого виводили на прогулянку. Побачивши Андрія Мельника, Степан Бандера, якому якимсь чином стало відомо про загибель Ольжича, милом написав на шибці його ім'я і поруч намалював хрест, повідомивши таким чином Мельника про цю трагічну подію.

Наприкінці 1944 р. в'язні Заксенхаузена були випущені на волю, але не взялися рятувати нацистську Німеччину, справа якої вже була безнадійно програна, бо, зрештою, ніколи не ставили перед собою завдання співпрацювати з нацистами. Доказом цього може слугувати німецька листівка, поширювана на окупованій території України: «Українці! Чи знаєте ви, чому ОУН протриває виїзду робітників до Німеччини? Чи ви знаєте, з якою метою вони проповідують всякі небиліці, що нібито в Німеччині робітники зі сходу гинуть, голодують, що з ними жорстоко поводяться? ОУНовцям добре відомо, що всі ці слухи не відповідають дійсності, бо насправді в Німеччині робітники зі сходу не голодують, не гинуть і поводження з ними чемне і пристойне. В чому ж причина? В тому, що ваші селяни, працюючи в Німеччині, бачать, яка справді вона сильна. ОУНовці не хочуть, щоб ви про це знали. В тому, що робітники, працюючи в Німеччині, збагачують себе знаннями. ОУНовці цього не хочуть. Це мішатиме їх обманчівій політиці, вони втратять те покірне знаряддя, яке вони потребують - темну масу. В тому, що робітники й селяни, працюючи в Німеччині, допомагають ковати зброю для перемоги над большевизмом. І це головна причина, бо ОУН бореться за большевизм!».

Варто звернути увагу, що ця листівка написана не просто каліченою українською мовою, а явно з російським акцентом: ОУНовці, слухи, ковати, обманчівій. Схоже, що вона була складена не просто росіянином, який співпрацював із німцями, а більшовицьким агентом, який хотів цією листівкою скомпрометувати ОУН.

На жаль, авторка змушена полишити поза увагою цілий великий розділ націоналістичного руху - створення Української Повстанської Армії та її боротьба, що тривала понад десять років проти найпотужніших тоталітарних режимів ХХ століття - нацистського і комуністичного.

ДО ОСТАННЬОГО ПОДИХУ

Переходимо до, можливо, найтрагічнішого періоду в житті Степана Бандери.

Він опинився за межами України без будь-якої надії повернутися до неї, побачити її вільною і незалежною, на напівлегальному становищі, в дуже складних матеріальних умовах. А найгірше, мабуть, було те, що його колишні однодумці-побратими раптом, - це відбувалося поступово, але проявилось раптом, - виявилися... не ворогами і не суперниками. Просто, з'ясувалося, що в деяких принципових питаннях їх погляди діаметрально розходяться.

Загалом, повоєнне життя Степана Бандери можна поділити на три складові. Перша - це його політична діяльність, яка була хоч нелегальною, все ж найбільше на виду, хоча дані про неї найбільш суперечливі. Друга - це його особисте життя, хоча воно теж мусило бути законспірованим, і третя - це абсолютно секретна й утаємничена (але вже стараннями зовсім інших сил) історія замахів на Степана Бандеру.

А подамо це в такому порядку.

Почнемо з особистого життя. Це покаже нам Степана Бандеру як звичайну людину,

чоловіка і батька. Далі піде розповідь про політичну діяльність Бандери, не вдаючись У подробиці його розходжень з колишніми однодумцями і в жодному разі не беручись судити, на чиему боці правда, хто помилявся і в чому саме. Далі буде хронологія вже відомих - а, напевно, були ще невідомі й нездійснені - замахів.

Степан Бандера у повоєнні роки на еміграції в Німеччині.

У першому «підрозділі» надамо слово Євгену Стахіву, якому довелося зустрічатися з дружиною Бандери у Берліні в той час, коли сам Степан Бандера перебував у тюрмі. До речі, це той самий Євген Стахів, в честь якого, так би мовити, Олександр Фадєєв назвав головного винуватця провалу «Молодої гвардії» Євгеном Стаховичем. Всі знали, що мається на увазі Віктор Третьякевич, але Фадєєв на питання, чому він усіх героїв свого роману назвав справжніми іменами, крім цього випадку, сказав, що зробив це заради його рідних, які були заслуженими людьми. Але чому саме Євген Стахович? Та тому, що націоналістичне підпілля в Краснодарі створював Євген Стахів, і Фадєєв, який мав доступ до секретних документів, не міг того не знати. Заодно додамо, що коли після виходу в світ фільму «Молода гвардія» Євген Стахів, який у той час уже перебував в Америці, виступив у пресі зі спростуваннями фальсифікацій у фільмі і романі, по Донеччині почали ходити чутки, що Олег Кошовий не був розстріляний німцями і що це він перебуває за океаном.

ЛЮДИНА, ЧОЛОВІК, БАТЬКО

Отже, слово Євгенові Стахіву: «Я дізнався, де живе дружина Степана Бандери: на Дальманштрассе, 8 - то була таємна квартира ОУН, про яку мало хто знав... Дружину Бандери Славу Опарівську я знав ще зі студентського життя. Ми разом належали до Львівської студентської громади у 1938 році. Коли прийшов до неї на Дальманштрассе, вона відразу почала протестувати: вона під наглядом гестапо, їй заборонено з будь-ким зустрічатися і говорити - тож не хоче через мене мати клопіт. Я не виходив. «Хочу вам розповісти, що діється в Україні, що діється в ОУН. А ви бачитимете Бандеру, перекажете». Питаю її, коли вона матиме зустріч. «Може, завтра, або позавтра, але вийдіть мені з кімнати, бо зараз має прийти офіцер гестапо...» Я далі з нею сперечаюся, і тут дзвінок. Вона відчиняє двері - на порозі Шарф. Той самий, що обіцяв мені: «Стахів, як я вас ще раз упіймаю, ви ніколи не вийдете з концтабору». Серце в мене впало. А він відразу: «Пане Стахів, що ви тут робите?» - «Мій брат у криміналі, - кажу, - я приїхав до Берліна його відвідати». - «О, то я вам можу допомогти. Я перекажу пані Бандері, коли ви з ним зустрінетесь». Я такого аж ніяк не чекав, що він зі мною так добре, приятельськи говоритиме. Просто заціпенів від здивування. А Шарф: «Зателефонуйте завтра пані Бандері о 12-й годині. Вона матиме зустріч зі своїм чоловіком о першій, то, може, і ви тоді зустрінетесь з братом...»

Я скоро вбираюся і чимдуж спішу до головної квартири гестапо, де шефом був Гімmlер. І там сиділи мій брат і Бандера. Треба було пройти гострий контроль. Гестапівці, що стояли на дверях, докладно записували хвилину, коли ти увійшов, і куди йдеш. Спочатку я пройшов до Шарфа (його, до речі, весною 1943 року у Львові застрелив Маївський), потім мене викликали на коридор. Там на лавці Степан Бандера говорив з дружиною. З другого боку були ми з братом. Посередині сидів есесівець. Української він не вмів, тому просив говорити по-німецьки. Але час від часу ми все-таки перекидалися українською, і я розповів про терор, про арешти, про те, що ми почали війну проти німців. Бандера передав дружині брудну білизну, яку я мав забрати, бо там у комірці було сховано листи до Лебеда. Я про те знав і мав завезти листи адресатові».

Коли ця книжка вже вийшла першим виданням, я отримала дуже несподіваного листа. З'ясувалося, що п.Галина Петренко, дружина товариша мого батька, з яким вони разом навчалися в варшавському університеті, зустрічалася зі Степаном Бандерою. Я вирішила, що уривок з цього листа слід вставити в книжку і саме в цьому місці, бо розповідь іде про життя Бандери, коли його восени 1944 р. звільнили з концтабору.

«Ви хотіли додаткових відомостей про Степана Бандеру. Не знаю, чи те, що я могла б подати, пригодиться для доповнення його портрета. Існує вже певна формула, і нема чого «хитати човна». Тим більше, що мої зустрічі припали на час, коли він вийшов з концтабору перед самим кінцем війни. Поразка Німеччини була очевидна, але що прийде після того, ніхто не міг передбачити. Бандеру цікавило все, що відбулось і відбувалось в Україні, від якої він був ізольований цілком. Я була активною в національному русі, а до того ж чи не першою жінкою з «Великої України», яку Бандера зустрів у своєму житті. Не дивно, що його цікавило все, що я могла йому оповісти.

Я в той час була молодою вдовою його приятеля Івана Климова-Легенди, і тому крім довір'я до мене долучався ще і певний нюанс респекту. Мій батько також був одним з засновників УГВР, і Бандера мав змогу багато говорити з ним.

Я не згадала, що наше знайомство відбулось у Відні якраз у помешканні мого батька, де на той час жила родина Миколи Лебеда (Ода - дружина, її мама і маленька Зоряна). Я жила окремо, але кожного дня була з ними, щоб подбати про їх побут. Вони тоді також щойно були звільнені з концтабору.

Як звичайно, Відень щоденно бомбардували літаки аліантів, всі йшли до сховища, а я залишалась, щоб зварити якийсь «кандьор», як буде змога. І коли одного разу Ода попросила додаткову тарілку для гостя, який зайшов, я, трохи невдоволена, віддала свою «порцію», бо більше не було. Щойно тоді, сміючись, Ода заставила мене придивитися до незнайомого гостя. Впізнавши з фотографії Степана Бандеру, я була майже щаслива, що трапилася нагода його погодувати.

Після того майже кожен день він появлявся у нас. Часом також не йшов у сховище, і під бомбовий град, який падав дуже близько, ми пильнували ринку на «буржуйці», щоб не розіллялась дорогоцінна страва. Як втихали бомби і можна було ходити по місту, я намагалась показати йому все, що мене цікавило в тому чарівному місті. Часом до нас долучався і Ярослав Стецько. «Велика політика» не була темою наших розмов, але без того не можна було обійтися, щоб по асоціації не торкатись багатьох її сторін.

Той віденський період пролетів дуже швидко. Ми з батьком і невеличкою групою людей, серед яких була і нинішня Слава Стецько, виїхала на південь Баварії. Їхали на фальшиві «маршбефелі», які приніс Степан Бандера. Він же приніс і батькову валізку і посадив нас у поїзд, а сам вернувся до своєї родини - дружини і доні, які жили під Віднем. По всяких перипетіях ми з батьком опинились в Аузбурзі, а Бандера осів у Мюнхені. Віддаль не далека, а нитка приязні увірвалась. Повоєнний час вимагав пристосування до нових умов. У Бандери прийшло багато нових справ, які вимагали рішень з проекцією на майбутнє, і він з головою віддався їм. Ще зустрілись на панахиді по Легенді, але то не був час на розмови.

Не мала нагоди зустріти і його дружину, хоч він часто у Відні говорив про неї з турботою, що не може ні їй, ні доні приділити належної уваги. Думаю, це було гарне подружжя, але для п.Наталки (тут авторка листа помилилась: дружину Бандери звали Ярославою, а Наталкою - його доньку. - Г.Г.) нелегке. Але тоді всі ми були молоді, підпільне життя в Україні позбавило нас «матеріального багажу», і те, що ми були бідні, як костельні миші, нас не турбувало».

А тепер буде виступ доньки Степана Бандери Наталки на суді убивці її батька. Хоч хронологічно він мав би стояти майже в кінці книжки, але саме цей виступ дасть читачам можливість побачити життя в повоєнні роки і самого Бандери і його сім'ї, те життя, що зветься побутом, та ще й побачене очима дитини.

ВИСТУП НАТАЛКИ БАНДЕРИ 15.10.1962 р. /підчас суду над Богданом Сташинським/

«Високий Суде! Дозвольте мені, як членові родини мого замордованого батька, Степана Бандери, в заступстві моєї мами Ярослави Бандери, висловити Високому Сенатові подяку за уділення мені слова. З уваги на твердження обвинуваченого в його зізнаннях, то

він під час своєї діяльності в КГБ був переконаний, начебто мій батько був зрадником України, я хотіла б представити мого батька таким, яким я його ношу в глибині мого серця.

Якраз сьогодні минає три роки, коли мій батько помер в дорозі до лікарні. За свідченням підсудного, мій покійний батько був підступно замордований з допомогою отруйної зброї.

Це не перший і не єдиний морд у нашій родині. Майже вся родина мого покійного батька і моєї матері загинула з рук ворогів. Мої батьки походять з української греко-католицької священничої родини. Саме в той час головно священники та учителі розбуджували національну свідомість українського народу, передусім же селянства. Батько моєї мами, о.Василь Опарівський, був польовим священником української армії під час першої світової війни і загинув в бою проти поляків. Моя бабуся, тоді ледве 20-річна, залишилася сама з двома дітьми - моєю мамою Ярославою і її братом Левом - та мусила як учителька пробиватися через життя. Як учителька вона також причинилася до повного національного усвідомлення українського селянства.

І моя бабуся і мій дядько Лев загинули під час другої світової війни. У зв'язку з викриттям одного атентату поляки після довшого ув'язнення розстріляли мого невинного дядька. Ми ніколи не довідаємося, серед яких обставин загинула моя бабуся: ми знаємо тільки те, що її замордовано, коли вона повернулася з Польщі до свого рідного села.

Мій покійний батько так само походив з священничої родини. Він мав трьох братів і три сестри. Його мама, а моя бабуся померла молодою на чахотку і залишила свого чоловіка, а мого дідуся, о.Андрія Бандеру, з сімома дітьми. Мій дідусь, о.Андрій Бандера, виховав своїх дітей в релігійному і національному дусі, так що вони вже як студенти включилися в боротьбу за визволення України.

Двох братів мого батька (Василя і Олексу Бандерів) закатовано під час другої світової війни в концтаборі Авшвіц, а мого дідуся з його найстаршою донькою вивезли большевики в Сибір.

Після ув'язнення мого батька в концентраційному таборі Заксенгаузен, моя мама восени 1941 р. приїхала зі мною (трьохмісячною дитиною) до Берліна, щоб бути недалеко свого мужа. Наша родина жила в дуже важких обставинах, що сильно послабило нерви моєї мами. Від часу, коли німці випустили мого батька з кацету і він почав організовувати Закордонні Частини ОУН, ми мусили постійно ховатися, щоб не викрити місця нашого замешкання. Місцями нашого перебування в Німеччині й Австрії до 1948 р. були Берлін, Іннсбрук, Зесфельд, потім Мюнхен, Гільдесгайм, врешті самотня хата в лісі поблизу Штарнбергу.

В самотній хаті в лісі наша родина (в 1947 р. нас було вже троє дітей) жила стиснена в одній кімнаті, де не було навіть електрики. В той час ми, діти, довго хворіли на коклюш і кір та були недоживлені. Я ходила тоді до сільської школи в Зекінг і, маючи лише шість років, мусила щоденно відбувати шість кілометрів дороги через ліс.

В 1948-1950 роках ми жили без нашого батька, під прибраним прізвищем, в таборі для українських утікачів біля Міттенвальду. Батько провідував нас кілька разів на рік. Я пригадую собі, що одного разу, тяжко хворіючи на запалення середнього вуха, я запитала маму, хто є цей чужий пан, який схилився над моїм ліжком і гладить мене. Я цілковито забула свого батька.

Степан Бандера з сином Андрієм і донькою Наталкою в рідкі хвилини дозвілля.

В 1950-1954 роках ми жили в малому селі Брайтбрун над Аммерзее, і мій батько відвідував нас уже частіше, а згодом бував удома майже кожного дня. Проте моя мати постійно побоювалася за життя нашого батька, на яке чигали большевики: так само переслідувала її думка, що він може загинути в нещасливому випадку під час їзди додому. Все ж таки ці чотири роки були для нас найспокійніші та найщасливіші в житті моєї матері, яка добре почувалася між мешканцями села та зжилася з ними. Щойно пізніше я зрозуміла, що на нас полювали советсько-московські репатріаційні комісії та агенти.

Рік 1952 був особливо небезпечний для нас, і ми з батьком переховувалися впродовж

кількох місяців в маленькому селі Оберлав біля Гарміш-Партенкірхен. Нещастя хотіло, щоб всі троє дітей захворіли на запалення залоз і мусили впродовж двох місяців лежати в ліжку.

Під час чотирьох років ми були цілковито відірвані від українців, а це загрожувало нам, дітям, повним відчуженням від українства. Але мій батько, не зважаючи на свою відповідальну і виснажливу працю, знаходив ще досить часу для того, щоб вчити мене української історії, географії та літератури, як теж спонукав мене до читання українських книжок. Мій брат і сестра, ще заки пішли до німецької народної школи, маючи 5 чи 4 роки, уже навчилися читати і писати по-українськи.

В той час я ще не знала, ким був мій батько, хоч і не могла собі пояснити, чому ми змінили наше прізвище; але я не відважилася запитати про це батька.

В 1954 р. ми переїхали до Мюнхену, головню тому, щоб заощадити батькові щоденної небезпечної їзди (80 км), як теж тому, що тут були для дітей кращі можливості учитися.

Маючи тринадцять років, я почала читати українські газети і читала багато про Степана Бандеру. З бігом часу, на підставі різних обсервацій, постійної зміни прізвища, як теж через факт, що навколо мого батька завжди було багато людей, в мене виникли певні здогади. Коли раз один мій знайомий проговорився, то я вже була певна, що Бандера - це мій батько. Вже тоді я собі усвідомила, що не смію прозradити цього моїм молодшим братові та сестрі; було б дуже небезпечно, якщо б малі діти через свою наївність в чомусь проговорилися.

Від 1954 до 1960 р., ще рік по смерті мого батька, ми жили в Мюнхені.

Мій покійний батько був стомлений постійною охороною і подеколи був необережний. Він твердо вірив, що стоїть під особливою Божою охороною, і говорив: якщо мене хочуть спрятати зі світу, то знайдуть спосіб зліквідувати мене разом з охороною. Він їздив своїм автом до української католицької церкви, де підсудний вперше його побачив.

Підсудний твердить, що через вагання і докори совісті він не виконав скритовбивства в травні 1959 р. В той час було відомо, що мій батько загрожений, і тому зміцнено його охорону.

Сьогодні, в три роки по смерті мого батька, я говорю в першу чергу від імені моєї мами, яка віддала свою молодість моему батькові та своїм дітям.

Я хочу ще повернутися до зізнань підсудного, де він говорить яким цинічним способом Сергей його заспокоював, кажучи, що діти Бандери будуть ще йому «вдячні» за цей вчинок. Ця цинічна заввага вказує на те, що КГБ плянував схопити нас, дітей, вивезти нас до Союзного Союзу, зламати наш опір жахливими способами, що там сьогодні практикуються, і зробити з нас комуністів, щоб ми засуджували нашого рідного батька. Саме таким способом пробувано виховати на комуніста сина генерала Тараса Чупринки, Головного Командира УПА, який загинув у 1950 р. в Білогірці. Сергееві мусило бути ясно, що це єдиний спосіб допровадити нас, дітей, до такого ставлення.

Мій незабутній батько виховав нас у любові до Бога і України. Він був глибоко віруючою людиною і загинув за Бога та незалежну вільну Україну - за свободу всього світу.

Мій блаженної пам'яті батько, який уосіблював цей великий ідеал, залишиться провідною зіркою всього мого життя, так само як мого брата і моєї сестри та української молоді».

ГІРКЕ СЛОВО - ЧУЖИНА

Хоча політична діяльність Степана Бандери в повоєнні роки була начебто найбільше на виду, а все ж про неї найважче писати, настільки суперечливі свідчення навіть сучасників, людей, які в той час знали Бандеру, спілкувалися з ним.

Найперше - яку посаду займав Степан Бандера на цей час?

На момент свого арешту німцями він був Головою Проводу ОУН, яка називала себе революційною або ще «з-під стягу Бандери». Після арешту обов'язки Голови перейняв на себе Микола Лебедь, але він не був офіційно затверджений на цій посаді і називався урядуючим провідником. На III Великому Надзвичайному Зборі ОУН у 1943 р. було

вирішено відмовитися від інституції провідника і натомість було створено Бюро Проводу з трьох чоловік: Роман Шухевич, Ростислав Волошин і Дмитро Маївський. Але і Волошин, і Маївський загинули, знову залишився один - Роман Шухевич, який задля конспірації вживав кілька псевдонімів.

Микола Лебідь, Голова Проводу ОУН (рев.) 1941-1943 рр.

Мирослав Прокоп, один із засновників Української Головної Визвольної Ради (УГВР), твердить, що Роман Шухевич був і залишався Головою Проводу до самої своєї загибелі. Інший видатний націоналістичний публіцист Степан Мудрик-Мечник писав: «Степан Бандера після звільнення з німецького концтабору Саксенгавзен на деякий час затримався в Берліні. Сюди до нього з України з групою членів ОУН приїхав Микола Лебідь, висланий Романом Шухевичем для зовнішньополітичної діяльності. М.Лебідь став перед Бандерою на струнко і склав звіт про проведену ним працю». По-перше, оце «став на струнко» мимоволі викликає усмішку. А по-друге, Микола Лебідь прибув на Захід не для звіту перед Бандерою, а як генеральний секретар зовнішніх справ УГВР разом з Зеноном Матлою і Дарією Ребет для того, щоб інформувати світову громадськість про ту героїчну боротьбу, яку веде УПА з комуністичним режимом.

Хоча палкі прихильники Степана Бандери вважали, що його в 1940 р. на Краківському Зборі обрано дожиттєвим провідником ОУН, але він сам, судячи з усього, хотів мати підтвердження своїх повноважень і намагався зібрати IV Великий Збір ОУН, але цей намір залишився нездійсненим, оскільки на нього не могли прибути делегати з України. Замість Збору взимку 1946 р. у Мюнхені була проведена розширена конференція, на якій створено Закордонні Частини ОУН. Це дало підстави тим націоналістам, які не погодилися з політикою Степана Бандери, твердити, що в повоєнні роки він уже не був Головою Проводу всієї ОУНр, а лише ЗЧ ОУН.

Мабуть, історія певною мірою повторюється. Як у 1940 р. Степан Бандера зі своїми однодумцями звинувачували Провід ОУН у тому, що, перебуваючи на еміграції, він не орієнтується в ситуації в краю, так тепер Дарія і Лев Ребети, Зенон Матла, Микола Лебідь та інші члени ОУН, які мали можливість познайомитися з поглядами і настроями населення центральних і східних областей України, звинувачували в цьому самого Бандеру. Справді, коли в 1920-1930 рр. члени ОУН вели в Галичині і на Волині боротьбу за незалежну Україну, вони не надто задумувалися над тим, якою саме має бути та Україна. З'ясувалося, що населення так званих Осередніх та Східних Земель (ОСУЗ) відразу починало задавати питання відносно політичного і соціального устрою майбутньої держави. Далі, ідеологія українського націоналізму на чільне місце ставила християнську релігію, можливо, тому, що більшість провідних членів ОУН, як уже згадувалося, вийшли зі священницьких родин. Населення східних областей було байдужіше до релігії, можливо, тому, що російська православна церква завжди відстоювала імперські інтереси Росії. Якщо при створенні ОУН мова йшла лише про українців, то вже під час війни в УПА були цілі загони з татар, азербайджанців, калмиків та представників інших націй.

Знову ж таки не будемо вдаватися в деталі суперечок між Степаном Бандерою та представниками УГВР. Прихильники Бандери звинувачували представників УГВР у відході від чистоти ідей українського націоналізму, а ті, в свою чергу, звинувачували перших у небажанні бачити життєві реалії і у догматизмі.

Петро Балея у книзі «Фронда Степана Бандери в ОУН в 1940 р.» пише: «Навіть без особистого знайомства, на підставі його друкованої спадщини дослідникові постаті Степана Бандери впадає в очі його надмірна амбітність. Вона менше помітна в безпосередніх зустрічах, але завжди - в аргументації за ідеологічну «правильність» його особистої віри, мовляв, - це не тому, що я так хочу, а тому, що це єдино правильно». Мабуть, тут усе-таки справа не в амбітності, а в фанатичній вірі Степана Бандери в ідеї, засвоєні з юних років, і в нездатності їх перегляду. Що ж, це вже така риса характеру, і важко визначити: позитивна вона чи негативна. Але якщо людина прагне повести маси за собою, то сама вона повинна

дуже сильно вірити в свою ідею.

Більше погоджується з Балеєм, коли він пише, що Бандера не завжди орієнтувався в ситуації, і на підтвердження цього розповідає таку історію. В таборі для переміщених осіб в Равенсбурзі Петро Балеї жив у одному приміщенні з Петром Миколаєнком-Байдою, колись лейтенантом Червоної Армії, а тепер майором УПА, який зі своїм відділом пробився до Баварії через Лемківщину і Чехословаччину. Одного разу Степан Бандера викликав до себе Миколаєнка і доручив йому організувати в баварських лісах партизанський загін на випадок війни США з Радянським Союзом. «Як могло статися, - розповідав Балею Миколаєнко, - що людина, ім'я якої стало прапором визвольної боротьби останніх часів, не здає собі справи з того, що партизанка можлива тільки серед рідного народу, який сприяє і співпрацює в збройній боротьбі».

Роман Шухевич, Голова Проводу ОУН (рев.), Головнокомандувач УПА, 1943-1950 рр.

Зрештою, говорити про те, що Бандера зовсім не міняв своїх поглядів, мабуть, таки не слід. Наприклад, відразу після створення ОУН різко відмежувалась від усіх легальних українських політичних партій, які діяли в Польщі. Відмежувалась не з конспіративних мотивів, а з принципових! Проте, коли в червні 1941 р. у Львові Ярослав Стецько, за вказівкою Степана Бандери, створював уряд новопроголошеної Української держави, то до участі в уряді було запрошено людей різних політичних поглядів (за винятком, ясна річ, комуністів). Так, соціал-революціонер генерал Всеволод Петрів посів посаду міністра оборони, член УНДО Євген Храпливий - міністра сільського господарства, безпартійний Олекса Гай-Головка (між іншим, уродженець підрадянської України) став міністром інформації та пропаганди. Подібне ж бачимо, коли у 1944 р. була створена УГВР і її очолив безпартійний, родом з Наддніпрянщини, Кирило Осьмак (фактично, його слід вважати другим по черзі президентом України, хоч і не всенародно обраним; схоплений енкаведистами, він провів у радянських таборах майже 30 років і помер у Володимирській тюрмі). В УГВР ввійшли також Катерина Мешко з Дніпропетровська, Йосип Позичанюк з Вінниці і навіть галичанин Василь Мудрий, який свого часу був віце-маршалком польського сейму, і тоді правовірні націоналісти оголосили його зрадником.

У повоєнні роки Степан Бандера зрозумів, що вести боротьбу проти такої могутньої імперії, як СРСР, силами самих тільки українських націоналістів було б нерозумно, і в 1946р. створюється Антибільшовицький Блок Народів (АБН), який очолив один із найближчих однодумців Бандери - Ярослав Стецько.

У Радянському Союзі час від часу виходили «історичні» і публіцистичні праці про «українських буржуазних націоналістів». Звичайно, там усе подавалося в перекрученому вигляді, але «замовчати бандерівців» (як називали всіх українських націоналістів, незалежно від їхнього ставлення до Степана Бандери) не можна було. І при тому автори публікацій намагалися не вказувати ніяких цифр: скільки членів нараховувала ОУН, скільки було в УПА, скільки після війни опинилося на Заході. І вже найбільшою державною таємницею була цифра репресованих у Радянському Союзі за звинуваченнями в антирадянській діяльності. Показувати ці цифри не можна було ні в якому разі, бо стало б ясно, що то була не купка зрадників і якась кількість обдурених ними «несвідомих», а що то був якщо і не всенародний, то все ж масовий рух спротиву. Навіть імена провідників називалися скупко, невелика жменька прізвищ, які переходили із книжки в книжку: Коновалець, Бандера, Мельник, Стецько, Лебедь, Шухевич, подружжя Ребетів, отець Гриньох - ото й усе.

І вже зовсім не згадувалося, що за кордоном існують ще й центри представників інших національностей. А між іншим, ще з 1920 р. існували центри білорусів, грузинів і вірмен. У Баварії діяла організована група азербайджанців під головуванням майора А.Фаталі-бея, якого в п'ятдесятих роках замордували агенти КДБ. Була добре організована група грузинів, яку очолював Р.Бабашвілі. Був створений «Союз боротьби» за звільнення турко-татарів, який очолював Гарін Султан. Дещо пізніше був створений «Північно-кавказький Національний

Комітет», що його очолив Ахмет Магома. Каюм-хан очолював Туркестанський національний комітет. Були антикомуністичні організації Естонії, Литви, Латвії, Словаччини, Чехії, Румунії, Хорватії. Ряд діячів цих організацій також були замордовані агентами Москви.

У 1947 р. Головне Командування УПА передало на Захід заяву, підписану Тарасом Чупринкою (головне псевдо Романа Шухевича), в якій достатньо чітко висловило своє ставлення до ситуації, що виникла в емігрантському середовищі. Ця заява опублікована в «Літописі Української Повстанської Армії», том 9, але оскільки не всі бібліотеки мають це видання, то варто її тут подати.

Заява Головного Командування Української Повстанської Армії

Як нам на українських землях стало відомо, деякі українські політичні групи на еміграції піддають під сумнів право Української Головної Визвольної Ради (УГВР) репрезентувати Українську Повстанчу Армію (УПА), заперечуючи право УГВР виступати як найвище політичне представництво і керівництво українського визвольного самостійницького руху.

Ці ж самі емігрантські кола, використовуючи понадпартійність УПА, пробують заперечити ту велику організовуючу ролю, яку відіграла ОУН, керована Степаном Бандерою, в процесі утворення та зростання, й яку (ролю) ця організація далі відіграє сьогодні.

У зв'язку з тим Головне Командування Української Повстанчої Армії заявляє:

1. Українська Повстанча Армія постала з бойових груп ОУН (керованої С.Бандерою) 1942 р. в умовах завзятої боротьби українського народу проти гітлерівських загарбників. На протязі 1942-43 рр. в УПА включилися українські народні маси. УПА стала виразно всенаціональною збройною силою. Вона стала найповнішим і загальним виявом самостійницької боротьби всього українського народу. З уваги на ці обставини виникла потреба утворити всенаціональне політичне керівництво визвольно-революційної боротьби українського народу. Ініціативу створення такого керівництва взяла на себе УПА. Як найважливіший пункт п'ятформи для створення всенаціонального політичного керівництва визвольної боротьби українського народу УПА висунула вимогу визнання потреби й доцільності активної революційної боротьби проти окупантів. На цій основі в липні 1944 р. (з конспіративних причин у всіх дотеперішніх публікаціях був подаваний червень 1944 р.) на підпільнім з'їзді політичних діячів, які станули на висунуту через УПА п'ятформу і які на той час були на українських землях, утворилася Українська Головна Визвольна Рада. Перший Великий Збір УГВР теж прийняв постанову про доповнення складу УГВР всіма тими політичними самостійницькими партіями й окремими політичними й громадськими діячами, які в майбутньому стануть на прийнятій Першим Великим Збором УГВР П'ятформу УГВР.

2. Від моменту утворення УГВР Українська Повстанча Армія підпорядковується лише УГВР і визнає УГВР за єдине своє представництво і керівництво. Від липня 1944 р. УГВР безпосередньо на українських землях фактично керує УПА і в політичній, і в організаційно-персональній площинах. Виступати від імені УПА за кордоном уповноважене лише Закордонне Представництво Української Головної Визвольної Ради.

3. Українська Повстанча Армія понадпартійна. В ній борються всі, кому дорога справа Самостійної Української Держави без різниці поглядів політичних переконань і партійної приналежності. Але рівночасно з цим УПА цілком визнає той велетенський вклад, що його внесла ОУН, керована Степаном Бандерою в справу утворення, зміцнення й розвитку УПА. ОУН поклала основи під УПА, вона скріпила її своїми високоідейними кадрами (члени ОУН становлять понад 50% усього складу УПА), вона відстояла її політичне від нападок як з боку опортуністичного табору, так і з боку національних ворогів України, вона доклала найбільших зусиль для успішного розвитку УПА і докладає їх сьогодні в рамках УГВР.

Головне Командування Української Повстанчої Армії сподівається, що ця Заява внесе повну ясність нашій еміграції у висвітлених нами питаннях, і вірить, що українська як давня,

так і нова еміграція потрапить стати понад вузькопартійні суперечки, потрапить гідно репрезентувати наш народ перед світом, що вона йтиме разом зі скривавленим у боротьбі краєм під керівництвом Української Головної Визвольної Ради до великої мети - Української Самостійної Соборної Держави.

28 вересня 1947 р.

Генерал Тарас Чупринка

Головний Командир УПА

28-31 серпня 1948 р. у Міттенвальді відбулася Надзвичайна Конференція ЗЧ ОУН, на якій колишні однодумці, а тепер політичні суперники дійшли згоди хіба в одному: не погодилися з бажанням Степана Бандери повернутися для підпільної роботи в Україну. В джерелах бандерівського напрямку є твердження, що на цій конференції були зачитані листи Головнокомандувача УПА (всі одностайно визнали, що це його почерк), в яких Степан Бандера називався провідником усієї ОУН, але ці листи чомусь не цитувалися. Зрештою, в заяві, підписаній Тарасом Чупринкою, цілком чітко сказано, що ОУН вже не стоїть над усією визвольною боротьбою.

Для того, щоб остаточно з'ясувати ситуацію, було вирішено послати з боку Бандери в Україну начальника Служби Безпеки Мирона Матвієйка, а з боку «опозиції» - Василя Охримовича, щоб в особистих контактах остаточно з'ясувати, хто має рацію і хто кого підтримує. Мабуть, це рішення було великою помилкою. У деяких авторів можна прочитати, що це була операція, задумана московськими спецслужбами з метою заманити в Україну самого Степана Бандеру (пригадайте, як їм вдалося це у 1924 р. з Борисом Савинковим). Справа в тому, що Москва мала в Лондоні свого агента, Кіма Філбі, який працював в англійській контррозвідці і передавав у Москву найбільш секретні дані. Отож коли Мирон Матвієйко, доставлений англійським літаком в зарані домовлений, як він думав, з командуванням УПА район, вистрибнув з парашутом, його зустріли «зв'язкові», відвели в криївку, нагодували - а прокинувся він уже в тюрмі МГБ.

Дещо інакше було з Василем Охримовичем: московські спецслужби підготували і йому подібну «теплу» зустріч, але через збіг випадкових обставин десантування відбулось в інший час і в іншому місці, тож він зв'язався з підпіллям УПА і був схоплений лише у 1953 р.

А от подальша доля цих двох видатних членів ОУН була зовсім різною, і це показує, що велике значення мають не лише політичні переконання, а й якості характеру.

Звичайно, МГБ намагалося обох їх перевербувати. Про роботу з Мироном Матвієйком досить детально розповідає у своїх мемуарах Павло Судоплатов. З ним вели розмови найвищі чини, аж до міністра МГБ Абакумова, його возили по Україні, демонструючи її розквіт «під мудрим керівництвом комуністичної партії». Зламало Матвієйка не це. Перебуваючи у Львові, він зумів утекти, відвідав усі відомі йому явки і переконався, що вони провалені. Тоді він повірив, що вже ніякого підпілля в Україні нема (хоча воно ще було), сам повернувся до свого ув'язнення і на влаштованій йому прес-конференції закликав УПА припинити безнадійну боротьбу, після чого йому була надана можливість «почати нове життя». Він працював бухгалтером, одружився, мав дітей і помер аж у 1984 р. Звичайно, весь цей час він був під найпильнішим наглядом «органів» і його ім'я використовувалося радянською пропагандою. Так, у газеті «Вісті з України» час від часу з'являлися за його підписом статті, в яких обливалися брудом колишні побратими. Є всі підстави твердити, що він не писав цих статей: за своєю лексикою, і синтаксисом, і стилістикою, а передусім за своєю тональністю вони видають руку радянських публіцистів - «спеціалістів по боротьбі з українським буржуазним націоналізмом» типу Беляєва чи Дмитрука. Більше того, схоже, що Матвієйко навіть не бачив тих статей перед публікацією, бо в них є фактичні помилки типу: «...визвольні операції батальйону «Нахтігаль» на чолі з гауптманом Шухевичем і Побігушим». Матвієйко не міг таке написати, бо він же знав, що Побігуший очолював батальйон «Роланд». А може, Матвієйко й бачив цей «ляп», але не виправив його в надії, що колись майбутні історики звернуть на це увагу і докопаються до істини.

Що ж до Василя Охримовича, то про нього наразі дуже мало даних. Останній Головнокомандувач УПА Василь Кук пише, що він отримував від Охримовича листи, в яких той говорив про необхідність зустрічі, але Кук із деяких дрібниць зрозумів, що ці листи пишуться вже під контролем КДБ. Він наводить такий приклад: ім'я американського президента було подано як «Ейзенхауер», тоді як у їхньому колі було прийнято писати «Айзенгавер». Подалі, очевидно, Охримович на поступки КДБ не пішов і був розстріляний.

В усякому разі, ні Матвієйко, ні Охримович не назвали ні одного прізвища, і жодна людина не була через них арештована, - так говорять старі члени ОУН і вояки УПА.

Тепер ми ще востаннє згадаємо Павла Судоплатова у зв'язку з операцією, в результаті якої був вистежений і загинув у бою Головнокомандувач УПА генерал-хорунжий Тарас Чупринка - Роман Шухевич. Звичайно, Судоплатов намагається всіляко очорнити Шухевича, а разом якнайбільше львів'ян, які начебто його видали. Щоб більше не повертатися до цього «українця» (він себе так сам назвав), скажемо лише, що Москва щедро його нагородила: спочатку Судоплатов отримав звання генерала, а потім, уже за Микити Хрущова, був арештований, п'ять років симулював психічне захворювання, щоб уникнути розстрілу, був усе-таки засуджений на 15 років, відбув їх повністю і, незважаючи на численні звертання, так і не був реабілітований. Оце така вдячність Москви своїм «героям»!

Бофони (Бойовий Фонд) ОУН-УПА. Дереворити, художник Ніл Хасевич.

А ми повернемося до загибелі Тараса Чупринки і наведемо розповідь його сина Юрія Шухевича. Зрештою, цитату почнемо дещо раніше: «А в сорок восьмому році ми говорили про те, що я мав їхати на Донеччину забрати свою сестру, яка знаходилася в дитячому будинку. І при прощанні я вперше побачив, відчув, коли батько сказав: «Юрку, нас тільки двоє осталося. Ми повинні триматися», - що в нього задрижав голос. І дві сльози скотилося по його щоках. Єдині його сльози, які я бачив. Це була остання наша зустріч, коли він ще був живий. Ну, а наступна була уже після його смерті, коли мене привезли на в'язницю 5 березня 1950 року. Того п'ятого березня, ще десь так на ранньому досвітку, перед тим, як у тюрмі піднімали, я тоді знаходився на Лонцького (тепер будинок № 1 на вулиці Степана Бандери у Львові) в слідчому ізоляторі МГБ. Будили нас о шостій годині. Але якраз перед тим я збудився. Відчув якусь внутрішню тривогу. І вже не міг спати тої півгодини чи хвилин сорок, які осталися до того, як почали будити. Після того почався звичайний тюремний ранок. Правда, була неділя. На слідства не викликали. Був спокій. Десь біля одинадцятої години прийшли по мене. Взяли, вивели на дежурку. Там я побачив свого слідчого, а також ще одного з оперативників у ватяній фуфайці, в кирзових чоботах. На поясі в нього був пістолет. Вони посадили мене до авта. Натягнули кайдани. Правда, скували руки спереду. Повезли до Управління МГБ, яке знаходилось на теперішній вулиці Вітовського, тоді Дзержинського. Завезли в підвір'я. Там був ряд гаражів. Авто зупинилося біля одного з гаражів. Я побачив, що туди заходять і виходять працівники МГБ. Потім мене завели в гараж, великий, широкий. Я йшов прямо. Нараз мене різко повернули вліво. Я глянув і побачив, що на соломі прикритий цельтою лежить чоловік. Мені не треба було довго роздумувати, хто це. Як вони відкинули цельту, я побачив його в вишиваній сорочці, фанний, але босий. І досить мені було побачити ті ноги з високим підбиттям, щоб відразу зрозуміти: батько. Мене підвели і сказали: «Бачиш?» Сорочка була розстібнута. Очі відкриті, задивлені в далечінь. Обличчя спокійне. Одна, ліва рука вздовж тіла, права рука зігнута лежала на грудях. На правій скроні кіптява і кров. Не треба бути експертом, щоб зрозуміти: вистріл у скроню впритул. Видно тільки недавно пістоль вийняли з руки. А під грудьми на білій сорочці три або чотири червоні плями від автоматної черги... Отаким я бачив батька востаннє. Я клякнув, поцілував його руку. Вони мене відірвали і знову відвезли до тюрми. То була моя остання зустріч з батьком».

Юрієві Шухевичу на той час було 16 років, фактично все його подальше життя

пройшло по тюрмах і таборах, остаточно він вийшов на волю і повернувся в Україну лише у 1989 р., втративши зір в більшовицьких катівнях.

Після загибелі Тараса Чупринки Головнокомандувачем УПА став Василь Кук (псевдо Юрій Леміш). Найвиразнішими рисами характеру Тараса Чупринки - Романа Шухевича, коли судити про нього з відгуків навіть ворогів, була надзвичайна хоробрість, холоднокривність і вміння не розгублюватися у найскладніших обставинах. Так, коли емгебісти з ніг збивалися, розшукуючи його по всій Західній Україні, Шухевич, - звичайно не під своїм ім'ям, - лікувався в санаторії в Криму. Або вже від власного імені послав до Львова вінок на похорон свого доброго знайомого. Василь Кук - Юрій Леміш, як показало життя, був не лише хоробрим, а й обережним, розсудливим і тверезо мислячим. У липні 1950 р. він пересилає на Захід великого листа, в якому докладно з'ясовує ситуацію в Україні, ставлення до політичних незгод в еміграції, чим керується командування УПА у своїй боротьбі. Цей лист надто великий, щоб навести його повністю, але подати бодай уривок вкрай необхідно:

«4. У питанні нашого ставлення до большевизму ми рішуче не йдемо по лінії його виправлювання, а відкидаємо його і побороємо його в цілому і в усіх відношеннях. У практичній боротьбі нам далеко вигідніше бити по большевизму на основі його практики, що її кожний бачить і переживає, ніж воювати з різними большевицькими ідеями, що вони їх в пропагандистських цілях виголошують і ніколи не реалізують. Наприклад, большевики виголошують «кожна нація має право на суверенну державу»; «усі нації як малі, так і великі, повинні мати рівні права», так само виголошують вони і протиімперіалістичні ідеї, і ідеї проти визиску і експлуатації трудящих, ідеї рівноправності всіх громадян у державі, рівноправності жінок і т.п. Чи ж можемо ми ці їхні «ідеї» заперечувати і висловлювати протилежні ідеї тільки тому, що це говорять большевики? Думаю, що ні. І тому, замість воювати з такого роду правильними ідеями, ми воюємо з большевицькою практикою, яка на ділі є прямим запереченням того, що вони часто декларують. Коли ж ідеться про большевицький комунізм як ідеологію в цілому, ми його рішуче заперечуємо, протиставляючи власну націоналістичну ідеологію. В цьому відношенні не допускаємо ніякого компромісу.

5. У питаннях соціального змісту нашої визвольної боротьби ми відкидаємо і большевицький соціалізм, і капіталізм. Боремося проти існуючої большевицької соціалістичної системи в економічному житті, але не думаємо повертати і до капіталізму зі всіма наслідками, що він їх може в Україну принести... Соціально-економічна система в Україні повинна:

- а) відповідати духовності народу;
- б) сприяти якнайповнішому ростові та розвиткові всіх продуктивних сил УД (Української держави);
- в) забезпечувати якнайвищий добробут цілого народу і заможне культурне життя кожного громадянина.

...Під терміном «безкласове суспільство», в основному, розуміємо такий суспільний лад, де виключеним буде будь-яке упривілейоване становище одного класу чи «лучших людей» і де унеможливлений буде визиск та експлуатація... Большевицьке соціалістичне суспільство має наскрізь класовий характер і його ніхто з безкласовим суспільством не ототожнює.

...Не виглядає нам доцільним зв'язувати сьогодні ОУН з будь-якою філософічною системою, наприклад, з ідеалізмом, волонтаризмом тощо. Всі ці філософські системи дуже мало мають значення у нашій визвольній боротьбі, і тому ми всяку філософію на даному етапі нашої боротьби залишили до кращих, спокійніших часів... Подібно мається з обов'язковим визнанням членами ОУН християнської моралі. Сьогодні ОУН в процесі боротьби виробила власну націоналістичну, революційну мораль, і тільки ця мораль повинна всіх членів ОУН зобов'язувати... ОУН на Землях не стоїть на позиціях атеїзму, рішуче протиставляється большевицькому нищенню релігійного життя і активно виступає там, де це

актуально, в обороні церкви, але зв'язувати націоналістичну ідеологію з християнським ідеалізмом і християнською мораллю в такій мірі, як це роблять ЗЧ ОУН, для всіх нас на Землях цілком не до сприйняття... Питання релігійної віри ми трактуємо як особисту справу кожного члена ОУН, кожного громадянина. І така постановка наскрізь себе виправдовує. В рядах ОУН повинні мати місце всі, що рішилися боротися за УССД (Українську Самостійну Соборну Державу), без огляду на їх ставлення до релігії, без огляду на визначення себе членами тої чи іншої церкви... Ми не мислимо української держави з тоталітарною монопартійною диктатурою. Вважаємо конечним, так для боротьби, як і до будови державного життя, притягнути всіх членів і вартісних українців, без огляду на їх партійну приналежність, соціальне положення чи т.п. інші різниці. Ми відверто заявляємо, що ми - за демократичний устрій в УД, але ми також за сильну державу, за твердий порядок у ній, проти анархізму».

Слід взяти до уваги, що цей лист не призначався для чисто пропагандистських цілей, це був документ для внутрішнього з'ясування ставлення до різних питань ідеологічної та політичної діяльності.

І знову повертаємося до нашого головного героя - до Степана Бандери. Як бачимо, жилося йому важко в усіх відношеннях: у побутовому (правда, в нього була власна машина, синій «опель-капітан», за якою його вистежив майбутній вбивця, а для радянських людей автомобіль слугував ознакою заможності, тож можемо додати, що він був старий), у політичному (колись розколота ним самим ОУН тепер розкололася ще двічі: спочатку в 1946 р. відкололась ОУН за кордоном, потім у 1954 р. виникла ОУН так званих «двійкарів», оскільки її очолило двоє - Зенон Матла і Лев Ребет), нарешті, просто в чисто людському. Як би ти не був переконаний у своїй правоті, як би не ставив політичні справи вище особистих, але навряд чи можна байдуже сприймати те, що твої друзі, з якими тебе пов'язують десятки років підпільної боротьби, тюрми, суди, загроза смерті, тепер полишають тебе.

Так, відійшов від політичної діяльності і зайнявся винятково літературною і видавничою справою перший провідник Крайової Екзекутиви Богдан Кравців. Науковою діяльністю зайнявся другий видатний діяч ОУН Володимир Янів. І навіть один із найближчих друзів, колись його заступник, Микола Лебедь виїхав до Америки і очолив видавництво «Пролог». До речі, в усіх радянських виданнях про Миколу Лебеда писалося як про «кривавого ката, творця лиховісної Служби Безпеки ОУН». При особистій зустрічі з Миколою Лебедем у Львові в 1996 р. авторка задала йому питання про його участь у створенні СБ, і Микола Лебедь цілком чітко сказав, що СБ створив (звичайно, не сам-один, а з іншими людьми) Микола Арсенич.

У працях, написаних уже після загибелі Степана Бандери його послідовниками, висловлюється ряд звинувачень на адресу «двійкарів», причому не раз у дуже гострій формі. Наприклад, наводиться епізод, що в 1956 р. у Мюнхен прибув зв'язковий начебто з України і затримався в одного з «двійкарів», Богдана Підгайного. Через якийсь час зв'язковий несподівано зник. Неназваний автор пише: «Підгайний мав усі підстави підозрювати, що згаданий зв'язковий, який мав псевдо «Скоб», міг бути агентом КДБ і повернувся до своїх наказодавців. Однак Підгайний пішов до німецької поліції і висловив припущення, що «Скоба» могли вбити, а про все це повинен знати «Степан Попель», замешкалий у Мюнхені при вулиці Розенбуш число 6. Тільки небагатьом членам ОУН було відомо, що за цією адресою жив Степан Бандера».

Що ж, тепер ми майже певно можемо твердити, що «Скоб» був агентом КДБ: саме таке псевдо було в агента, який видав органам КДБ провідника ОУН на Північно-Західних Українських Землях Василя Галасу. Про якогось «Скоба», який завдав багато шкоди в Закерзонні, пише колись видатний діяч УПА, а нині історик, що проживає в Польщі, Зиновій Місило. Та й не було вже у 1956 р. в Україні такого підпілля, яке було б здатне послати зв'язкового за кордон. Але ж за кордоном того не знали. І той «Скоб», який зупинився в Підгайного, не міг не розуміти, що таке його нагле зникнення викличе різні підозри. Чи не розумніше йому було б зробити вигляд, що він повертається в Україну, взяти з собою якусь

пошту? І нема нічого дивного, що Богдан Підгайний відразу подумав, що з його гостем трапилося якесь нещастя. А що він запідозрив у тому Бандеру, то... то слід би пригадати, що саме з Богданом Підгайним разом був арештований Степан Бандера, що на процесі у Варшаві Бандера був засуджений до смертної кари, а Підгайний на довічне ув'язнення, а на процесі у Львові Бандера був засуджений на довічне ув'язнення, а Підгайний на 15 років тюремного ув'язнення.

Історія ОУН ще чекає своїх дослідників, і то з найрізноманітніших галузей. Історики будуть вивчати факти, які мали місце, систематизувати їх, установлювати зв'язки між ними. Політологи і філософи вивчатимуть ідеологію українського націоналізму, її еволюцію, суть суперечок межі Бандерою і Мельником, Бандерою і Ребетом і т.д. А для історичних белетристів відкривається широке поле для дослідження різних людських характерів, доль, стосунків, високих зразків героїзму, наївної довірливості, розходжень у поглядах, боягузтва, зради, підступності.

У цьому місці, мабуть, було б найдоречнішим процитувати один із записів зі щоденника Олександра Довженка, та от... Найцікавіше, що цей запис був у перших публікаціях щоденника в 1990 р. у журналі «Дніпро», але його вилучено в окремому виданні книгою. Олександр Довженко зафіксував свою розмову з «ушлавленим радянським партизаном» (імені його Довженко не подавав). Партизан розповідав, як він підвісив над вогнищем спійманого бандерівця, але той так і помер, вигукуючи «Слава Україні!» «Скільки я їх попомучив!» - хвалився оповідач.

І на завершення цього розділу, яким фактично закінчується розповідь про життя Степана Бандери, надамо йому самому слово: «Український націоналізм так само категорично відкидає і поборює московський більшовизм, комунізм, як і всяке намагання повернути стан національно-політичного і суспільно-економічного поневолення білою чи будь-якою іншою Росією або іншими окупантами. Ті соціальні відносини, які були накинені Україні попередніми окупантами, та й всяка спроба їх відновити знаходять в українському націоналізмові непримиренного ворога. Його метою є побудувати в Українській Державі свій власний суспільний лад, відповідно до потреб і бажань всього українського народу, що запевнить українській нації найкращий розвиток, усім громадянам України - всебічну свободу, справедливість і добробут. Тут український націоналізм іде власними шляхами, беручи за підставу і вирішальні критерії: український нарід, українську родину, природні дані, життєві умови і потреби України. З чужих прикладів і досягнень український націоналізм приймає те, що відповідає українському народові. З минулого бере він за підставу ті вартості й засади, що їх витворив сам український нарід у свободному своєму розвитку, та які відповідають сьогоднішньому життю і його рівневі. А все те, що накинене! йому чужим пануванням проти його волі і прагнень упродовж цілого історичного розвитку, як давніше, так і в останнє чвертьсторіччя, - відкинеться», - так писав Степан Бандера у статті «Перспективи української революції».

ХОДІННЯ ПО ЛЕЗУ НОЖА

12 жовтня 1957 р. у Мюнхені на сходах будинку № 8 на площі Карла було знайдено труп Лева Ребета. Медична експертиза не встановила будь-яких ознак насильницької смерті і поставила діагноз, що він помер від серцевої недостатності. Може, так би воно й залишилось в історії, якби не дві події, що сталися пізніше з відступом у два роки кожна. Але зараз ми повернемося в минуле і коротко нагадаємо деякі епізоди з життя все того ж Степана Бандери.

Отже, ми вже знаємо, що на процесі у Варшаві 13 січня 1936 р. він був засуджений до смерті і уникнув петлі лише завдяки амністії.

Іван Білас у своєму двотомнику документів наводить такий:

№ 1970с 5 декабля 1942 г.

Товарищу Сталіну І.В.

По сообщению Сабурова, в лесах Полесья, в районах Пинск, Шумск, Мизочь имеются большие группы украинских националистов под руководством лица, законспирированного кличкой «Тарас Бульба». Мелкие группы партизан националистами разоружаются и избиваются.

Против немцев националисты устраивают отдельные засады.

В листовках националисты пишут: «Бий кацапа москаля, гони його видциля, вин тобі не потрібен».

Крупный националист Бендера немцами расстрелян.

П.Пономаренко

Як писав у такому випадку американський гуморист Марк Твен: «Чутки про мою смерть дещо перебільшені». Бендера і на цей раз залишився живим. Але ж він не міг знати замірів німецького керівництва, і кожен день перебування в Заксенгаузені міг для нього стати останнім.

Після закінчення війни, згідно з домовленостями Сталіна-Рузвельта-Черчілля на Ялтинській конференції, всі громадяни СРСР, які в ході війни опинилися в інших країнах, мали бути депортовані «на рідину» навіть у примусовому порядку. Підлягали депортації навіть ті, що емігрували після революції. Відомо, що донські козаки, яких разом з сім'ями вантажили на пароплави, в дорозі вчиняли масові самогубства. Був виданий навіть генерал Краснов, який ніяк не був радянським громадянином, і його повісили у 1947 р. Не подивилися навіть на те, що йому вже було 78 років. Очевидно, Сталін ніяк не міг йому забути боїв під Царицином у 1918 р., де, згідно з радянською історіографією, Червона Армія під мудрим керівництвом товариша Сталіна здобула блискучу перемогу над білою контрреволюцією.

6 лютого 1946 р. на засіданні першої сесії Генеральної Асамблеї ООН у Лондоні представник делегації УРСР, - а ним був поет Микола Бажан, - виступив з вимогою видати українських політичних діячів, які перебували на Заході, і в першу чергу - Степана Бандеру «як злочинця проти людяності». На цей раз вимога не була задоволена, але є дані, що військова поліція в американській зоні окупації отримала наказ затримати Степана Бандеру. Сам він розповів про такий випадок. У 1947 р. в Мюнхені поліція зупинила його автомашину і зажадала документів. Бендера вийняв посвідчення часопису «Українська Трибуна». Побачивши на червоній обкладинці білі літери «Presa», поліціанти махнули рукою, що він може їхати, і посміялися з того, що його стареньке авто ніяк не хотіло заводитися.

У радянських спецорганів були всі підстави люто ненавидіти Службу Безпеки ОУН, оскільки вона працювала на високому рівні і виявила цілий ряд агентів, засланих у повоєнні роки в Західну Німеччину.

У 1947 р. з завданням убити Степана Бандеру до Мюнхена прибув агент Ярослав Мороз, але був викритий.

На початку 1948 р. з Польщі прибув Володимир Стельмашук, якому вдалося встановити перебування Степана Бандери в лісовій хатині (саме про неї згадувала Наталя Бендера), але також був викритий і встиг утекти.

Восени 1952 р. у Мюнхен прибули два агенти з Чехословаччини з документами на ім'я Легуди і Лемана. Проте західні розвідки, в свою чергу, мали агентів у радянських спецслужбах, отож Легуда і Леман були «арештовані і суджені за шпигунство, хоч основним їх завданням було вбивство Степана Бандери.

У 1953 р. в Мюнхен прибув німець з Волині Степан Лібгольц (інше прізвище Ліппольц), який намагався видати себе за прихильника визвольних змагань і нав'язати контакти з колами, де б він міг зібрати дані про місцеперебування і спосіб життя Степана Бандери. Служба Безпеки з'ясувала його дійсну роль і вела за ним нагляд, аж він помітив, що перебуває «під ковпаком», і втік до Східної Німеччини.

У 1957 р. стало відомо, що особою Степана Бандери і його сім'єю цікавиться Никифор Горбанюк, емігрант, який жив у Мюнхені ще з 1923 р. Про Горбанюка було відомо, що він

підтримував зв'язки зі спецслужбами повоєнної Чехословаччини. В жовтні 1958 р. Горбанюк, вийшовши вранці зі своєї квартири, зник безслідно. На початку 1959 р. у Мюнхені кілька разів з'являвся такий собі Вінцік, який начебто був працівником однієї чеської фірми і намагався дізнатися адресу школи, в якій вчився 13-річний син Бандери, Андрій. Зрештою, Вінцік був арештований німецькою кримінальною поліцією.

Тоді ж Проводу ЗЧ ОУН стало відомо, що Москва готує вбивство Степана Бандери таким же чином, як було вбито у 1926 р. Симона Петлюру. Як відомо, Симона Петлюру на вулиці в Парижі застрелив єврей Шварцбард, який на суді заявив, начебто зробив це з помсти за єврейські погроми, що за наказом Петлюри вчинялися в Україні. Якщо польський суд у Львові в 1933 р. за вбивство з подібних мотивів засудив Миколу Лемика на довічне ув'язнення, то французький суд у 1926 р. виправдав Шварцбарда. Тепер Степана Бандеру мав убити поляк, родом з Волині, під приводом, ніби під час війни УПА замордувала його рідних. Але до здійснення цього плану не дійшло.

Був і такий випадок, про який розповідає Степан Мудрик-Мечник, який з 1951 року був начальником розвідки ЗЧ ОУН:

«Другого жовтня я мав зустрітися з чоловіком, що працював у КГБ... Ним займалося СБ і розконспірувало його. Потім ним довелося займатися мені. Ми не вірили йому, і він це знав. Ідучи на розмову з ним, я завжди мав надійну охорону...

Далі Зажицький повідомив, що КГБ в Москві з найвищої інстанції отримало доручення за всяку ціну фізично ліквідувати Степана Бандеру, Ярослава Стецька, Степана Ленкавського і Степана Мудрика, а Івана Кашубу треба затримати і живцем привезти до Східньої Німеччини. На Бандеру замах може відбутися кожного дня, все вже підготовлено. Вони хочуть з ним покінчити. Я запитав, які в нього докази, що все це правда. Він без надуми відповів, що увійшов у конфлікт зі своїм начальством і хоче залишитися на Заході. Має там жінку, котру любить. Має все приготоване, щоб її перевезти на Захід, але потрібні гроші. На запитання, скільки хоче, відповів, що кілька тисяч. Я йому відказав, що справ фінансових не рішаю, мушу про це говорити в Проводі. Тоді Зажицький сказав: «Пам'ятайте, що в рахунок входять такі технічні засоби яких світ не знає».

Степан Бандера, остання прижиттєва світлина. Мюнхен, 1959 рік.

Повернувшись до Мюнхену, Мудрик-Мечник доповів у вузькому колі проводу про свою розмову з «Зажицьким». Прийшли до висновку, що Бандері необхідно бодай на якийсь час зникнути з Мюнхену. Спочатку він відмовився, аргументуючи тим, що всі вони наражені на смертельну небезпеку, але через кілька днів уліг наполяганням друзів і погодився виїхати. Мудрик-Мечник 15 жовтня 1959 року приїздить у Бонн і зустрічається з відомим німецьким політиком, до якого мав листа від Бандери (ім'я його Мудрик-Мечник не називає, але коли пригадати, як свого часу в радянській пресі доводили, що в смерті Степана Бандери був зацікавлений Оберлендер, можна припустити, що йдеться саме про нього). Цей політик потелефонував міністрові внутрішніх справ (бо йшлося про те, щоб Бандері і його сім'ї виробити документи, ясна річ, на якесь інше ім'я). Далі знову нехай розповідає сам Мудрик-Мечник: «З міністерства внутрішніх справ було прислано двох панів, які мене забрали зі собою. В кімнаті, куди мене припровадили, був пан, мабуть, років п'ятдесяти. Вони втрійку почали розмову зі мною. По їх обличчях я зрозумів, що вони ставляться з недовірою до того, що чують. Перед 13-ою годиною вони сказали, що до години 14-ої робимо перерву. Перше, що я хотів зробити, знайти телефонну будку і потелефонувати до Мюнхену. Знайшовши телефон, я викликав Мюнхен, наше бюро, до телефону зголосився Ярослав Бенцаль, я просив, щоб він викликав Провідника. Він мені сказав, що, мабуть, хвилин десять тому Провідник поїхав додому на обід... Бенцалеві я сказав, що він має Провідникові від мене переказати. Бенцаль розповів, що у них на Цепелін була таємна німецька поліція, питали, де Мудрик, чи ми вислали його до Бонну... Було для нас зрозуміло, що німці до цієї справи ставляться дуже обережно. Після обіду мені німецькі урядники ставили низку запитань, наприклад, звідки ми те, що я їм оповідаю, знаємо. Чи маємо свою

розвідку і контррозвідку? Відповідь моя була коротка, що я не уповноважений про ці справи говорити і сподіваюся, що вони мене зрозуміють і для Бандери і його родини дозволять зробити документи». А що ж у цей час відбувалося в Мюнхені? Зрештою, Степан Бандера весь час був насторожі. Не ходив без зброї (тут йому могло стати в пригоді, що він був, як уже згадувалося, лівшею). Його завжди супроводжували один-два охоронці. І все ж... Постійне усвідомлення небезпеки притупляє гостроту відчуття.

15 жовтня 1959 р. Степан Бандера зібрався поїхати на обід додому. Охоронця десь не було, Бандера не став його чекати, але попросив секретарку поїхати з ним на ринок і допомогти зробити деякі покупки. З ринку Бандера вже сам поїхав додому за адресою: вул. Крайтмара будинок № 7. Завів машину в гараж, відкрив власним ключем двері в під'їзді будинку. Через кілька секунд почувся крик, який змусив сусідів виглянути з дверей. На сходах лежав чоловік, якого вони знали як мешканця цього будинку Степана Попеля. Поруч з ним лежала сумка з помідорами. Через два роки вбивця пам'ятатиме, що помідори були червоні. Дітям їх їсти не довелося.

Бандера був без свідомості, але ще живий. Помер по дорозі до лікарні. Перший діагноз був - пролом підстави черепа в результаті падіння. Але чого він упав? Може, так, як і у випадку з Ребетом, було б встановлено параліч серця (ми вже говорили про те, що в дитинстві Бандера хворів на ревматизм, отже, повинен був мати хворе серце). Лікарів зацікавило невелике поранення на верхній губі: звідки воно могло взятися? Зрештою, було проведено відповідні аналізи і виявлено в організмі синильну кислоту. Сумнівів не було - вбивство. Вбивство, організоване московськими спецслужбами.

Наступного дня Провід ЗЧ ОУН видає таке повідомлення:

«З великим смутком і глибоким болем повідомляємо членство ОУН і все українське громадянство, що 15 жовтня 1959 р. о 1-й годині дня згинув з ворожої руки великий син українського народу і довголітній керівник революційної боротьби за державну незалежність. Голова Проводу Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів сл. п. Степан Бандера, народжений 1 січня 1909 р., Член Української Військової Організації з 1927 р., Член Організації Українських Націоналістів з 1929 р., член Крайової Екзекутиви ОУН з 1931р., а згодом до 1934 р. її Провідник і одночасно Крайовий Командант УВО та з 1933 р. член Проводу Організації Українських Націоналістів. Голова Проводу Українських Націоналістів з 1940 р., Голова Бюра Проводу всієї ОУН з 1945 р. Довголітній в'язень польських тюрем, засуджений на кару смерті, замінену на досмертну тюрму, та в'язень німецьких тюрем і концтаборів з 1941 по 1944 рр.

Похорон у Мюнхені 20 жовтня 1959 р. о 9 год. Заупокійна Служба Божа в церкві св.Івана Хрестителя при Кірхенштрассе. 15 год. панахида й похорон на Вальдфрдоф.

Жалоба триватиме два місяці - від 15 жовтня до 15 грудня 1959 р.

Вічна і Славна Йому Пам'ять!»

Над могилою Степана Бандери, окрім його побратимів, виступили грузинський князь Нікашідзе, болгарин Вальчев, туркестанець Велі Каюм-Хан, словак Покорни, румун Еміл'ян, хорват Біліч, англійка Віра Річ.

На другий день усі західнонімецькі газети подали докладний звіт про похорон, підкреслюючи, що в ньому взяли участь представники всіх політичних груп. В одній із газет було написано: «Виглядало, немов би між українцями на еміграції зовсім не існувало сварки». Найменше про цю подію знали на батьківщині Степана Бандери: адже радянські газети про це не повідомляли, закордонні газети передплачувати в ті часи не можна було, закордонні радіопередачі старанно глушилися та й слухання їх вважалося злочином, за який можна було отримати тюремний строк.

Дещо в іншій ситуації були українці, які, щоправда, були виселені зі своїх рідних земель (лиховісна операція «Вісла»), але відправлені не в Радянський Союз, а на так звані «зе́ме одзискане», тобто на побережжя Одри, звідки, в свою чергу, були виселені німці.

Ось що з цього приводу розповідав польський журналіст Олександр Омелянович. Коли після смерті Бандери він опублікував ряд статей у «Газеті Білостоцькій», в редакції з'явилася

делегация з українського села біля м.Баня Мазурска з вимогою, щоб автор обов'язково приїхав до них на зустріч з селянами. Зустріч почалася хвилиною мовчання в пам'ять Степана Бандери, а потім пролунали палкі виступи на захист його доброго імені. Пам'ятаймо: це було в 1959 р. у вже (чи ще?) «нашій» Польщі.

ПРОЦЕС ВІКУ

Якщо пригадати найвідоміші літературні твори світової класики, то, як правило, вони закінчуються смертю героя: «Дон Кіхот» Сервантеса, «Фауст» Гете, «Мадам Боварі» Флобера, «Анна Кареніна» Толстого, «Лісова пісня» Лесі Українки, майже всі п'єси Шекспіра. Бо, справді, що ще може бути з людиною після смерті? Ото що хіба перенесуть прах, як це було з Наполеоном Бонапартом, скрипалем Паганіні чи нашими мучениками: Василем Стусом, Юрієм Литвином, Олексою Тихим, Михайлом Сорокою, Мартою-Марією Бандерою.

Але історія життя і смерті Степана Бандери мала абсолютно несподіване продовження, яке, без перебільшення, струснуло світ. 12 серпня 1961 р. в установу американської поліції в Західному Берліні зайшли молодий чоловік і жінка. Мабуть, ніхто з посадових осіб, що бачили їх у ті перші години, не спромігся описати, як це було, але можна собі уявити, що обоє вони були дуже стривожені або й перелякані. Зрештою, в тому ще не було б нічого дивного, поліція не така установа, куди приходять зі щасливою усмішкою. Чоловік сказав, що має зробити дуже важливе повідомлення. Але те, що почули службові особи (можливо, там спочатку взагалі був якийсь один службовець і то не дуже високого рангу), перевершило всі їхні очікування. Чоловік заявив, що його звать Богдан Сташинський, що він з дружиною Інгою Поль, яка є німкеню, щойно втекли зі східної зони Німеччини. В тому теж ще не було нічого незвичайного, втечі зі східного сектора Берліна, попри всі стеження гедесівських спецслужб, були настільки масовими, що Західний Берлін оточили високою стіною. Більше двадцяти років простояла ця стіна, і її зруйнування, мабуть, стало для німецького народу таким символом, яким на 200 років раніше для французів було зруйнування Бастилії. Каміння від зруйнованої стіни німці розбирали як пам'ятку про своє остаточне визволення й об'єднання.

Але повертаємося до Богдана Сташинського. Сенсаційними і цілковито неймовірними були його подальші показання. А саме: він сказав, що є агентом радянських спецслужб і що саме він власною рукою убив у Мюнхені в 1957 р. Лева Ребета, а в 1959 р. Степана Бандеру.

Мабуть, першою думкою службовця, який слухав Сташинського, було, що він має справу з божевільним. Адже психіатрії відомі такі маніяки, які приписують собі різні злочини і при тому самі твердо були переконані, що вони ці злочини таки вчинили. А другою думкою було: це радянська провокація. Якась дуже хитра провокація, яку ще треба розгадати. Напевно ж, той не дуже високий службовець доповів своєму начальнику, той - своєму і т.д. Логічно розмірковуючи, прийшли, мабуть, до такого висновку: найголовніше - зберігати якнайсуворішу таємницю, щоб про це не пронюхали всюдисущі журналісти, щоб не з'явилося про це бодай рядочка у пресі, що на випадок провокації дало б знати Москві, що бодай перша частина тієї провокації, суть якої залишалася наразі нерозгаданою, пройшла успішно.

Потім почалося слідство, яке тривало більше року. Дивне то було слідство, тут усе йшло навпаки. Нормально запідозрений відкидає усі звинувачення, і слідчі органи змушені розшукувати свідків та речові докази злочину. В цьому випадку Богдан Сташинський розповідав про свої злочини, а слідчі піддавали їх усі сумніву і розшукували документальні й речові докази того, що він говорить правду. Наприклад, він говорив, якого числа, під яким прізвищем і в якому літаку він летів або в якому готелі жив, а слідчі органи розшукували списки пасажирів літаків і реєстрацію мешканців готелів. Можна допустити, що спецслужби різних країн теж були задіяні в тому слідстві і через своїх агентів у СРСР перевіряли правдивість показань Сташинського, але це залишилося таємницею цих спецслужб. В

усякому разі, коли 8 жовтня 1962 р. в Карлсруе почався судовий процес проти Богдана Сташинського, в руках правосуддя вже були всі докази на користь того, що підсудний говорить «правду, тільки правду і нічого, крім правди».

Щоб читач краще уявив собі, в яких умовах проходив і як відбувався суд, наведемо цитату з книги «Вбивство Степана Бандери»: «Лише половина просторої, з кліматичним обладнанням і молочним освітленням, залі відведена для слухачів, друга половина - для судових чиновників та безпосередніх учасників процесу. Стеля залі складається з скляних матових чотирикутників - касетонів, стіни є зеленкової барви, чолова стіна напроти входових дверей розписана у великі трикутники сірих і жовтих плит, що дають незвичайне тло для темно-вишневих тог суддів. Долівку залі покриває сивий плюшевий килим. Стільці для публіки уставлені в 6 рядах, м'які, в синьо-зелених барвах; на спинках причеплені жовті картки з числами. Всіх місць для глядачів - 96».

Той, кому доводилося бути в радянських судах, підтвердить, що вони виглядали далеко не так імпозантно.

Звичайно, цікавість, як нині скорочено говорять, ЗМІ (засоби масової інформації) була величезна, але допуск до суду отримали не всі з огляду на місткість зали. Багато було найближчих друзів Лева Ребета і Степана Бандери по визвольній боротьбі, що мали безпосереднє відношення до процесу.

Впускали до зали суду за перепустками, які перевірялися двічі: при вході в будинок суду і до зали. Існує точна, до хвилин, хронологія судового процесу, але ми з того наведемо лише дві цифри: о 8 годині 50 хвилин у зал було введено Богдана Сташинського, який разом з озброєним охоронцем займає місце на лаві для підсудних; о 9 годині 12 хвилин входить суд у складі голови Гайнріха Ягуша та суддів Курта Вебера, Гайнца Віфельса, Герберта Генебергера та Альберта Шумахера. Обвинувачами на суді виступали Альбін Кун і Норберт Оберле, захищав підсудного адвокат Гельмут Зайдель.

Існує дві книги, в яких описано весь процес проти Богдана Сташинського з 9 по 19 жовтня 1962 р. Перша вийшла в 1965 р. в Мюнхені, другу в 1993 р. випустило в світ видавництво «Червона калина» у Львові. Друга книга значно менша за обсягом, проте в ній зібрані найголовніші матеріали процесу. В свою чергу, ми лише конспективно переглянемо хід цього унікального процесу.

Найперше підсудний розповів свою біографію. Богдан Сташинський народився 4 листопада 1931 р. в с.Борщовичі на Львівщині в селянській родині. Його рідна сестра була зв'язана з підпіллям УПА, його дядька розстріляли енкаведисти - загалом типова доля західноукраїнської сім'ї. Але самому Богданові Сташинському судилася інша доля. Після закінчення десятирічки він поступив у Львові до педінституту (варто зауважити - до російського). Одного разу їхав провідати батьків; як усі студенти, спробував зекономити на квитку, але на цей раз його затримала залізнична міліція, яка, - це дуже важливе уточнення, - належала до МДБ. «На перший раз» його полаяли і відпустили, але, мабуть, той емгебіст, який розмовляв зі Сташинським, був добрим психологом і зрозумів, що цей студент-селяк може їм стати в пригоді. Через кілька днів до Сташинського завітав «чоловік у цивільному», який привів хлопця «куди треба». Далі ряд розмов, у яких, слід думати, чергувалися переконування в безперспективності боротьби УПА, погрози репресій до нього і його родини за зв'язки його сестри (органам усе відомо!), обіцянки рожевого майбутнього, якщо він прийме пропозицію співпраці. Кінчилося тим, що Богдан Сташинський погодився.

У своїх показаннях на суді Богдан Сташинський дуже детально, - добра пам'ять - необхідна умова для спецагента, - розповів про весь свій шлях, життєвий і службовий, але ми все це пропускаємо і переходимо до того, що має безпосереднє відношення до теми цієї книги: до Степана Бандери. Але не можна, бодай коротко, не згадати про вбивство, яке сталося там же, у Мюнхені, майже точно за два роки, - лише три дні різниці, - вбивство Лева Ребета, бо воно вчинене тією ж людиною, тобто Богданом Сташинським.

Лишається нерозв'язаним питання - чому спочатку Лев Ребет? Чи Москва вважала його важливішим ворогом, ніж Степана Бандеру? Чи хотіли переконатися, що вбивця і зброя

спрацюють, як належить, щоб потім уже без промаху? Мабуть, для керівництва СРСР було особливо важливим, щоб навіть найменша тінь підозри не впала на них. Адже всі знали, що вбивство Петлюри, Коновальця, Троцького - це справа радянських спецслужб. Але Микита Хрущов рішуче відмежувався від злочинів минулого, звинувативши в них Сталіна, Берію та інших. Отже, треба було переконатися, що ліквідація ворога відбудеться таким чином, що навіть не виникне підозра на вбивство.

Спочатку Сташинського почали вчити німецької мови, потім його послали до Німеччини з різними дрібними дорученнями, щоб він там освоївся, потім йому доручили поїхати у Мюнхен і стежити там за чоловіком на ім'я Лев Ребет. І коли Сташинський вже добре знав, де живе Ребет, де працює, який у нього порядок дня, йому одного разу сказали навпростець: «Цю людину ти маєш вбити». На цей час Сташинський вже добре знав порядки, які існували в спецорганах: відмовишся вбити - вб'ють тебе. Третього виходу не було. Отже, йому дали спеціальну - унікальну - зброю: це було щось на зразок невеликого пістолета, але замість набою він був заряджений ампулою з синильною кислотою. Варто було натиснути на курок, направивши цівку в обличчя жертви, як ампула розбивалася, вміст випаровувався, і людина, вдихнувши цю пару, в ту ж мить падала мертвою без усяких ознак насильницької смерті. Саме так і сталося у випадку з Левом Ребетом: медична експертиза встановила параліч серця.

Реконструкція двоцівкового пістоля, з якого було вбито Степана Бандеру 15 жовтня 1959 року.

Але якщо Богдан Сташинський сподівався, що це перше й останнє таке його завдання, то він гірко помилився. Спочатку його, - тут найкраще б підійшло російське слово «обласкали», а потім... Потім сказали, що він має їхати у той же Мюнхен, вистежити там чоловіка під іменем Степан Попель і ліквідувати його в такий же спосіб і такою ж зброєю, лише удосконаленою: вже з двома цівками... щоб без промаху.

Якщо вірити Сташинському, то друге вбивство психологічно далось йому важче, ніж перше. Тут виникає певний психологічний парадокс: прийнято вважати, що найважче щось вчинити вперше. Але доводиться повірити Богданові Сташинському на слово, що це друге вбивство він відтягував, як міг. То доповів своєму начальству, що Попель не буває ніколи один; то зламав ключі, які йому було дано, щоб відчинити двері під'їзду, де мешкав той Попель. Нарешті, одного разу застав свою жертву саму в дворі, міг вистрелити, але чомусь злякався, пішов геть, по дорозі вистрелив у землю, а потім викинув зброю в канал. Дещо з цих його показань отримало матеріальні підтвердження. Правда, зброю в каналі знайти не вдалося, але зламані борідки від ключа знайшли всередині замка, і пил, який їх покривав, свідчив, що вони там пролежали довгий час.

І все ж у Сташинського не було виходу: він мусив убити людину, яку він знав як Степана Попеля, і він убив.

Чи знав відразу Сташинський, кого він убив? Тут йому можна повірити, що не знав. Адже Сташинський народився і виріс на Галичині, де культ Степана Бандери був сильним. Цілком можливо, що в нього не піднялася б рука, якби він знав, з ким має справу. Інша річ - якийсь там Степан Попель. Але вже в найближчі дні вбивця дізнається справжнє ім'я своєї жертви. Ось як він розповів про це на суді: «Цілком випадково я побачив у кінохроніці картини з похорону Бандери. Тобто я властиво бачив лише одну картину: Бандера у відкритій труні і навколо нього люди. Коли я це побачив... мені здається, що хтось мене ударив по голові молотком. Це, може, не зовсім точно - я був страшенно переляканий. Це було вперше, що я так безпосередньо побачив наслідки свого вчинку. Я хотів би сказати, що про наслідки я власне знав і раніше, я знав що люди помруть. Але це не те саме: знати про щось і дійсно бачити, Я був цілком приголомшений, коли вийшов з кіна».

Як могла скластися подальша доля Богдана Сташинського? Могла скластися, як у вбивці Коновальця Павла Судоплатова. Але, видно, начальство не бачило в Сташинському тих якостей, які потрібні для роботи безпосередньо в адміністрації органів. Після цих двох

успішних замахів могли Сташинського використовувати і далі в цьому напрямку. Самому Сташинському сказали, що тепер його хочуть використати для «мирної» праці: він буде так званим резидентом в якій-небудь європейській країні. Але ці два останні варіанти викликають великі сумніви. Чому? Та тому, що над резидентом завжди тяжіє загроза провалу. А де гарантія, що тоді Сташинський не «розколеться» і не видасть таємниці смерті Ребета і Бандери? Це ж буде ой-ой-ой який скандал на весь світ! Скорше всього, Сташинського просто ліквідували б, як уже небажаного свідка. Але поспішати з цим не було потреби, нікуди він не дінеться. Зрештою, про всяк випадок до нього приставили сторожу.

І тут трапилося те, що французи називають «шерше ля фам» - «шукайте жінку». Зрештою, її не довелося шукати, вона знайшлася сама. В Німеччині, - правда, в тій, що «наша», - Богдан Сташинський познайомився з Інгою Поль. І це було таке кохання, що безхарактерний, лякливий юнак зважився спротивитися своєму начальству і настоювати на тому, щоб одружитися лише з нею. Допомогла зустріч із самим головою КДБ Шелепіним, який милостиво дозволив цей шлюб (ах, як він потім, мабуть, проклинав себе за цей милосердний вчинок!). Отже, Богдан з Інгою одружуються, поселяються у Москві і начебто готуються до майбутньої роботи на Заході (вона вже знає таємницю свого чоловіка, правда, не повністю). Але Інга, хоч і з «нашої» Німеччини, ніколи не була настроєна прокомуністично, а життя у Москві ще більше відкриває їй очі на «комуністичний рай». (А що б вона побачила, якби поїхала з Москви бодай у Коломну чи Серпухов, вже не кажучи про колгоспну «деревню»!). Отож Інга, може, не швидко, але успішно «перевербовує» свого чоловіка: якщо їх пошлють в якусь західну країну, вони там з'являться у відповідну установу і попросять політичного притулку (Інга ще нічого не знає про вбивство Ребета і Бандери). Але «якщо»! Отут вони переконуються, що їх дуже пильно стережуть, і виникає сумнів, чи взагалі їх збираються кудись посилати. На поміч приходить випадок, загалом трагічний, пов'язаний зі смертю, але, може, саме ця смерть врятувала життя Сташинському.

Інга завагітніла, поїхала до своїх батьків і там народила. Чоловіка, який хотів з такої нагоди поїхати до своєї дружини, з Москви не пустили. А через кілька місяців, 9 серпня 1961 р., Богдан Сташинський отримав від Інги таку телеграму: «Петро помер, прошу приїхати». Не пустити батька на похорон своєї дитини не могли навіть радянські спецоргани. Тим більше, Сташинський натякнув, що його дружина, яка уже багато знає, в стані нервового шоку може наробити дурниць. З ним погодилися, пустили в Дальгов (саме з цього міста була Інга), але оточили весь дім, де жили батьки Інги, пильною сторожею і тоді Богдан Сташинський з дружиною полишають свою дитину непохованою, беруть документи та гроші і непомітно (навчили на свою голову, як непомітно зникати!) вислизують із дому, ховаючись межі кущами і городами, відходять подалі, потім наймають машину, що відвозить їх до Берліна. Тоді ще можна було без особливих клопотів доїхати до Західного Берліна міським поїздом. Вже з наступного дня всяке сполучення між двома зонами Берліна було припинене.

А тепер повернемося до зали суду в Карлсруе, але не будемо переслуховувати ні промови прокурора, ні промови адвоката - на це немає місця. Зрештою, головне читач уже знає. Слід лише зазначити, що на суді виступила дружина замордованого Лева Ребета Дарія Ребет (дівооче прізвище Цісик) і сказала: «Все те, що тут цими днями виявлено, я сприймаю як глибоку і жорстоку трагедію. Я не маю супроти обвинуваченого почуття злоби і ненависти. З чисто людського становища обвинуваченого можна жалувати, і я не кладу жодної ваги на те, щоб він був гостро покараний. Справу Сташинського я бачу саме як справу, як явище, що є віддзеркаленням трагічної долі нашого народу».

Потім виступила Наталя Бандера, але її виступ читач уже знає.

19 жовтня 1962 р. було оголошено вирок: 8 років тюремного ув'язнення. Він був сприйнятий дуже неоднозначно. Одні звинувачували суд у надмірній поблажливості до подвійного вбивці. Інші вважали, що Богдана Сташинського взагалі варто було виправдати, оскільки він був лише знаряддям убивства, а справжні вбивці сидять у Москві. В одному листі навіть пропонувалося видати Сташинському документи на ім'я, яке він собі вибере, дати йому 50 тисяч марок і дозволити жити в будь-якій країні, знову ж таки за його вибором.

Подальша доля Богдана Сташинського практично невідома. Відомо лише, що він відбув свій строк і зі своєю дружиною виїхав. Але в яку країну і під яким прізвищем?...

А як же на все це реагувала Москва? Звичайно, коли там дізналися про втечу Сташинського, піднявся страшенний переполох. Полетіли зі своїх місць менші і більші начальники, включно до самого Шелепіна. Слід думати, що були спроби якимось чином «ліквідувати» Сташинського, так, щоб це було схоже на природну смерть або самогубство. Але стіни німецьких тюрем виявилися надто непроникними, а тюремні працівники непідкупними.

Тоді було проведено ряд операцій із залученням комуністичної преси в інших країнах, з заявами «свідків» і прес-конференціями, в яких намагалися звинуватити інші сили та інших осіб. Отоді було запущено «качку». Що до цього причетний відомий на той час політичний діяч з Федеративної Республіки Німеччини Оберлендер. Мовляв, його призначили міністром у федеральному уряді, а Степан Бандера був з ним зв'язаний ще з часів війни і мав на нього компрометуючі матеріали. Отже, небажаного свідка прибрави. Ця версія була настільки непереконливою, що потребувала якихось «живих» свідків. І такі свідки знайшлися. Стефан Лібгольц (Ліппольц) і Отто Фрайтаг, які раніше проживали в ФРН, а потім «добровільно» переселилися до НДР (тобто були агентами, які «засвітилися» і були змушені тікати), на прес-конференціях «незалежно один від одного» зробили сенсаційне повідомлення: їм відомо, що за вказівкою служби Гелена (Гелен очолював західно-німецьку службу безпеки) Степана Бандеру отруїв, всипавши йому отруту під час обіду, член ОУН і одночасно агент служби Гелена Дмитро Миськів. На цей час Дмитро Миськів уже помер, так що на нього можна було валити все, що завгодно, та ба - знову стався великий «прокол»! Було достеменно встановлено, що Дмитро Миськів ніяк не міг підсипати отруту Степанові Бандері по тій простій причині, що його в той день не було у Мюнхені.

Звичайно, радянська преса про суд над Сташинським не проходила ні словом. Сам Сташинський під час процесу на запитання, що він знає про Симона Петлюру і його вбивство у 1926 р., відповів, що ім'я Петлюри йому відоме, але про його вбивство він оце вперше чує. Цілком можливо, що більшість «колишніх радянських людей», а тепер громадян незалежної України, знаючи щось про самого Степана Бандеру, нічого не знали про його вбивство. Тепер вони знатимуть «хоч щось».

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Отже, хто ж усе-таки був Степан Бандера? Національний герой, який життя поклав на вівтар боротьби за волю і незалежність України?

Могила Степана Бандери в Мюнхені

Честолюбна посередність, ладна пожертвувати власним життям, а ще більше життям інших людей, аби лише потрапити в історію? Кривавий злочинець і зрадник свого народу?

Розглядати ці питання почнемо у зворотному порядку. Ким-ким, але зрадником Степан Бандера не був. Адже він навіть не належав до тієї категорії радянських громадян, які під час війни опинилися за межами Радянського Союзу і відмовилися повертатися до нього. Тих ще так-сяк можна звинувачувати у зраді. Степан Бандера народився на землях, які спочатку належали Австро-Угорщині, а потім Польщі, він ні одного дня не був радянським громадянином. Вихований з дитинства в ідеї українського патріотизму, сприйнявши в юнацькі роки ідеологію українського націоналізму, він залишився вірним цим своїм переконанням аж до самої смерті.

Отже, він - не зрадник. Чи був Степан Бандера честолюбною посередністю? Відносно його честолюбства можуть бути різні твердження, а от на те, що він був посередністю, може бути лише одна відповідь - ні! Чому? Та тому, що досі на світі є люди, які обожають Степана Бандеру, і є такі, які його ненавидять. Посередність ніколи не викликає таких емоцій, посередність не наживає собі ні палких прихильників, ні лютих ворогів. А якщо таке

й трапляється, то всі емоції навколо посередності дуже швидко вщухають. Хто зараз пам'ятає той ажіотаж, який викликала свого часу кожна промова Олександра Керенського? Кого зараз це хвилює? Бо Керенський був випадковою особою, яка, може, навіть мимовільно, потрапила на гребінь хвилі, що на мить його підняла на височину. Недаремно ж Керенський прожив довге життя в еміграції, і Сталін не пробував його знищити. Розумів, що ця людина йому вже не зашкодить.

Ні, Степан Бандера не був посередністю. Залишається найважче питання: чи був Степан Бандера провідником і національним героєм України?

Онуки Степана Бандери на відкритті його пам'ятника у місті Дрогобичі 14 жовтня 2001 року: крайній зліва - Орест Кушак (син Наталки), Олена, Степан і Тетяна Бандери (діти Андрія).

Безумовно, він був провідником і героєм для значної частини, - може, більшості, але не всіх, - населення Західної України. І навіть для частини тих втікачів зі східних і центральних областей України, які після війни опинилися в еміграції. А проте слід сказати правду, якою б гіркою вона не була: для більшості населення тієї самої України, за визволення якої боровся Степан Бандера, його ім'я було не більше, як символом чогось такого дуже поганого. Одним словом, антирадянського. Бо слід віддати належне минулому комуністичному режимові: якби він зумів піднести економіку на той рівень, на який були поставлені спецслужби і пропаганда, то ми б жили в найбагатшій країні світу, інша справа, що це, можливо, була б найбагатша у світі тюрма.

Отже, ким усе-таки був Степан Бандера? Він був людиною - це найперше. Людиною зі своїми слабкостями і недоліками, але видатною людиною за своєю фанатичною вірою у справу, за яку віддав своє життя, за своєю мужністю, силою волі, організаційними здібностями, енергією, несхитністю.

Він був людиною, довкола якої створюються міфи, але це прикмета тільки героїчних постатей, тому Степан Бандера - герой України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія українознавства у 10 т. «Молоде життя», 1955-1984 рр.
2. Український радянський енциклопедичний словник у 3 т. - К., 1986.
3. Энциклопедический словарь в 3 т. - М., 1953.
4. Советский энциклопедический словарь. - М., 1990.
5. Степан А. Бандера. Слово до Українських Націоналістів-Революціонерів за кордоном. На чужині, 1948.
6. Білоусов С.М. Возз'єднання українського народу в єдиній українській радянській державі. - К., 1949.
7. Галан Ярослав. Те, чого не забувають. - Львів, 1951.
8. Беляєв В., Рудницький М. Під чужими знаменами. - К., 1956.
9. Кричевський Роман. ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН. - Нью-Йорк - Торонто, 1962.
10. Матвійко М.В. Чорні справи ЗЧ ОУН. - Львів, 1962.
11. Історія Української РСР. - К., 1965.
12. Мірчук Петро. Нарис історії ОУН. - Т. I. - Мюнхен-Лондон, 1968.
13. Галан Ярослав. Люди без батьківщини. - К., 1967.
14. Засанський В., Петров І. За чужим возом. - К., 1967.
15. Історія Української РСР. Т. 2. - К., 1967.
16. Євдокименко В.Ю. Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму. - К., 1968.
17. Людської крові не змити. - К., 1970.
18. Беляєв Владимир. Формула яда. - М., 1970.
19. Мигаль Тарас. З-під ганебного стовпа. - К., 1974.

20. Дмитрук Клим. Безбатченки. - Львів, 1974.
21. Замлинський В. Тавровані презирством народу. - К., 1974.
22. Мазанько А.С. Шлях зради і шпигунства Ужгород, 1976.
23. Зметені вітром історії. Збірник. - К., 1978.
24. Мірчук Петро. Степан Бандера, символ революційної безкомпромісовости. - Нью-Йорк - Торонто, 1981.
25. Дмитрук Клим. Приречені. - Львів, 1981.
26. Римаренко Юрій. З ким і проти кого. - К. 1983.
27. Малащук З. З книги мого життя. - Торонто 1987.
28. «Гомін України». Альманах. - Торонто, 1989.
29. Давиденко В.А. Українська Повстанча Армія: шлях ганьби і злочинів. - К., 1989.
30. Панчук М.І. «Білі плями» героїчного літопису. - К., 1989.
31. Мірчук П. Євген Коновалець. - Львів, 1990.
32. Мірчук Петро. Українська Повстанська Армія. - Львів, 1991.
33. Лисяк-Рудницький Іван. Нариси з історії нової України. - Львів, 1991.
34. Здалека про близьке. Збірник. - Львів, 1992.
35. Бутко С., Демченко Т. За Україну, за її волю. - Чернігів, 1992.
36. Літопис Української Повстанської Армії. Збірник. Т. 8. - Львів, 1992.
37. Скорупський Максим. Туди, де бій за волю. - К., 1992.
38. Вбивство Степана Бандери. - Львів, 1993.
39. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. - Париж-Нью-Йорк-Львів 1993.
40. Життя і смерть полковника Коновальця. - Львів, 2000.
41. Мудрик-Мечник Степан. Революційна ОУН під проводом Степана Бандери. - Стрий, 1993.
42. Лебедь Микола. УПА. - Дрогобич, 1993.
43. На зов Києва. Збірник. - К., 1993.
44. Боровець-Бульба Тарас. Армія без держави. Львів, 1993.
45. Русын В. Что следует знать о нациях и национализме. - Харків, 1993.
46. Баган Олесь. Націоналізм і націоналістичний рух. - Дрогобич, 1994.
47. Білас Іван. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. - К., 1994.
48. Українська Головна Визвольна Рада. Збірник. - К., 1994.
49. Руцький Микола. Коли ви вмирили, вам дзвони не грали. - Нетішин, 1994.
50. В обороні волі. Збірник. - Рівне, 1995.
51. Стахів Євген. Кризь підпілля, кордони й терни. - К., 1995.
52. Мудрик-Мечник Степан. Закордонні частини ОУН. - Львів, 1996.
53. Дужий Петро. Степан Бандера - символ нації. У 2-т. - Львів, 1997.
54. Балей Петро. Фронта Степана Бандери в ОУН 1940 року. - К., 1996.
55. Камінський Анатоль. Від насильної до мирної революції. - Нью-Йорк-Лондон-Сідней, 1996.
56. Комар Любов. Процес 59-и. - Львів, 1997.
57. Косик Володимир. Розкол ОУН (1939-1940). - Львів, 1997.
58. Степан Бандера. Мої життєписні дані. Львів, 1998.
59. Судоплатов Павел. Спецоперації. - М., 1998.
60. Степан Мудрик-Мечник. Спогади про Степана Бандеру. - Львів, 1999.
61. Василь Кук. Степан Бандера. - Івано-Франківськ, 1999.
62. Ігор Цар. За що ми любимо Бандеру. - Львів, 1999.
63. Спогади про Андрія Мельника. Збірник.
64. Zelenski Wladyslaw. Zbojstwo ministra Pierackiego. - Francja, 1972.
65. Lovell Jerzy. Polska, jakiej nie znamy. - Krakow, 1970.
66. Korman Aleksandr. Nieukrane Zbrodnie. - London, 1990.

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

1. «Визвольний шлях», № 4, Лондон, 1998.
2. «Визвольний шлях», №10, Лондон, 1999.
3. «Українська ідея і чин», № 1, Львів, 1998.
4. «Дзвін», №№ 1-2, 5-6, Львів, 1992.
5. «Дзвін», №№ 1-2, Львів, 1990.
6. «Заповіт» № 3, Тернопіль, 1990.
7. «Радянська Україна», 14 і 16 жовтня, 1990.

ВИКОРИСТАНО ЛИСТИ:

Леоніда Гордасевича, Василя Галаси, Галини Голояд, Василя Кука, Галини Петренко, Стефанії Скіра.

РОЗМОВИ В ОСОБИСТОМУ СПІЛКУВАННІ З:

Володимирою Бандера, Оксаною Бандера, Миколою Дубасом, Марією Вульчин, Марією Лаврів-Скрентович, Петром Лавривим, Миколою Лебедем, Михайлом Луциком, Орисею Матешук, Орисею Пришляк, Гаврилом Чернихівським, Оксаною Шубською.

ДОКУМЕНТИ СВІДЧАТЬ ⁶

ДОКУМЕНТ № 60

УРИВОК З ДОНЕСЕННЯ ПРО ПОДІЇ В СРСР № 11

Берлін, 3 липня 1941 року.
Секретна справа Рейху!
Начальник поліції безпеки і СД. (...)
1. Політичний огляд. (...)

б) У Генеральному губернаторстві.

Айнзацгрупа Б доповідає про спроби українців під командуванням Бандери 2-3 липня 1941 р. поставити німецьку владу перед фактом, що відбувся, створивши Українську республіку й організувавши міліцію.

Група Бандери розгорнула останнім часом широку активність, особливо в поширенні листівок і т. п.

В одній з цих листівок говориться між іншим, що український визвольний рух, колись придушений польською поліцією, тепер зазнав цього від німецької поліції. (...)

Враховуючи, що українські політичні групи в еміграції прагнуть перевершити один одного у своїй активності, 2 липня 1941 року були вжиті такі заходи:

1. Різних керівників української еміграції, зокрема в Генеральному Губернаторстві, було посаджено під домашній арешт, так само і Степана Бандеру.

2. Перед лідерами українських емігрантських організацій ще раз поставили вимогу під загрозою більш суворих заходів, змусити будь-яким способом своїх членів підкоритися розпорядженням, які їм передали.

3. Всі українці, що знаходяться у Генеральному Губернаторстві і не мають постійного

⁶ [6] Наведені документи взяті з архівів гітлерівського рейху і опубліковані професором Володимиром Косиком, українцем з Парижа, в книзі «Націонал-соціалістська Німеччина і Україна». Переклад на українську мову здійснив Роман Осадчук.

місця проживання, повинні під загрозою арешту покинути цю територію і направитися туди, де вони живуть.

ДОКУМЕНТ № 61

ТЕКСТ БЕСІДИ ПРЕДСТАВНИКІВ НІМЕЦЬКОЇ ВЛАДИ З ЧЛЕНАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО КОМІТЕТУ І СТЕПАНОМ БАНДЕРОЮ

Краків, 3 липня 1941 року. Присутні:

З німецького боку: помічник державного секретаря Кундт, гр. Фюль, Юге фон Бюлов і, крім того, полковник Бізанце.

З українського боку: др. Горбовий, проф. Андрієвський, Мудрий, др. Шухевич і, крім того, Степан Бандера.

Кундт: Панове. Я запросив вас прийти не як членів Національного Комітету, але як приватних осіб. Перш за все я прошу сказати мені, чи цей циркуляр дійсно підписаний вами.⁷

Всі присутні особи відповіли «Так».

Кундт: Я повинен вам пояснити все з приводу цієї справи. Зміст цього циркуляру зовсім не відповідає фактам. Німецька влада, ані служби Берліна не проінформовані про існування українського уряду у Львові. Такий уряд не був створений на місці з їхньої згоди. (...)

...Говориться також (в циркулярі), що Німецький Рейх і Вермахт є вашими союзниками. Це не зовсім точно: фюрер - єдиний, хто керує боротьбою, і ніяких українських союзників не існує. Можливо, що українці особисто відчувають велике піднесення і почувають себе нашими союзниками, але за змістом державної термінології, ми не є союзниками, ми є завойовниками російсько-радянських регіонів, (...)

Я від'їжджаю сьогодні в Берлін, де будуть прийматися інші рішення. Я тільки хотів негайно попередити вас належним чином не продовжувати робити речі такого роду й не компрометувати себе в очах вашої власної нації.

Компетентні політичні органи влади Рейху, під керівництвом фюрера, також вважають передчасним створення Українського Національного Комітету, який виступав би від імені України... Я передав ваш меморандум. Але остаточне рішення у цій справі належить виключно фюреру...

Ми не знаємо, що вирішить фюрер, коли бойові дії будуть закінчені. Думаю, це ясно. Зараз я задам кілька питань пану Бандері.

У цій таємничій радіопередачі, переданій зі Львова, чи може, з ворожого поста на тій самій частоті, сказано, що пана Бандеру призначено на пост голови вільної держави західних українців, і що він потім проголосив, чи точніше доручив прочитати декрет № 1, в якому він призначив Стецька главою країни.

Перше питання. Пане Бандеро, вас питали наперед чи ви погоджуєтесь бути головою Української Держави, і чи читалося звернення по радіо з вашої згоди?

Друге питання. Чи ви були ініціатором декрету № 1? (...)

Бандера: Ми вступили в бій, що розгортається зараз, щоб боротися за незалежну і вільну Україну. Ми боремося за українські ідеї та цілі. Коли цей останній бій почався, я віддав наказ моїм людям здійснити все можливе, щоб взяти участь у боротьбі разом з німецькими військами. Я дав розпорядження негайно організувати в окупованих німецькими військами районах адміністрацію та уряд країни. Я віддав цей наказ до початку війни. (...)

⁷ [7] Мова йде про інформаційний листок № 1, надрукований Українським Національним Комітетом у Кракові 1 липня 1941 р., в якому проголошувалося відновлення незалежної Української держави, інформація про це була поширена львівським радіо, яке могли перехопити у Кракові.

Кундт: Чи ваші люди проголосили вас тимчасовим головою першого українського уряду на Західній Україні згідно вашого наказу?

Бандера: Я віддав наказ, будучи головою Організації Українських Націоналістів (ОУН), оскільки ця організація знаходиться на чолі українського народу.

Я говорю тут від імені ОУН, як голова українського народу. ОУН - єдина організація, що веде боротьбу, і, як наслідок, вона має право в силу теперішньої боротьби, створювати уряд.

Кундт: Це право належить німецькому Вермахту і фюреру, який завоював цю країну. Тільки він має право встановлювати уряд. (...)

Бандера: Я хотів би ще раз сформулювати й наголосити, що... віддаючи свої накази, я не спирався на жодні німецькі органи влади, й ні на жодні угоди з німецькою владою, а тільки на мандат, який я мав від українців. (...) Будівництво й організація життя на Україні не можливе без українців, жителів своєї етнічної території; не може, звичайно, бути створення (уряду), якщо не звертатися до українських елементів.

Кундт: Тільки Гітлер може вирішувати, що буде там відбуватися.

ДОКУМЕНТ № 64 **УРИВОК З ДОНЕСЕННЯ ПРО ПОДІЇ В СРСР № 23**

Берлін, 15 липня 1941 року.

Секретна справа Рейху!

Начальник поліції безпеки і СД. (...)

II. Рапорти айнзацгруп та айнзацкоманд.

З приводу ситуації у Львові повідомляють:

11 і 12 липня 1941 р. всі українські угруповання Львова, включаючи групу Мельника і за винятком групи Бандери, запевнили офіцера по зв'язку з ОКВ (капітан проф. Др. Кох) у своїй лояльності щодо німецьких органів влади і заявили про бажання взяти участь у прогресивній перебудові (країни). Зв'язавшись з цього приводу з проф. Кохом, група Бандери дала знати, що хотіла б отримати роз'яснення з двох питань:

1. Позиція про питання майбутнього України (незалежність);
2. Питання про арешт Бандери.

Кох пояснив, що про перше питання може висловлюватися тільки фюрер. Щодо звільнення Бандери, то Кох заявив, що він тут також некомпетентний. На закінчення він дав зрозуміти представникам групи Бандери, що необхідна робота по перебудові, при нагоді, може також здійснюватись і без їхньої групи. (...)

ДОКУМЕНТ № 66 **УРИВОК З ДОНЕСЕННЯ ПРО ПОДІЇ В СРСР № 25**

Берлін, 17 липня 1941 року.

Секретна справа Рейху!

Начальник поліції безпеки і СД. (...)

II. Рапорти айнзацгруп та айнзацкоманд. (...)

г) Пропаганда ОУН Бандери.

Вся діяльність групи Бандери по пропаганді здійснюється згідно з добре визначеним і продуманим планом.

Після проголошення «українського національного уряду» у Львові, у інших містах в минулому польських воеводств Львова, Тернополя і Луцька, були організовані демонстрації за незалежність. Група Бандери організувала так звані пропагандистські групи, і, як тільки важлива місцевість займається німецькими військами, вони негайно влаштовують демонстрації за незалежність й створюють на місцях автономні адміністративні органи. Крім того, вони поширюють оголошення, листівки, так само і нелегальні газети, в яких

публікують заклики, виголошені по львівському радіо (проголошення народного українського уряду) й проводять пропаганду винятково на користь Організації Українських Націоналістів (ОУН), а точніше, групи Бандери. Ми наклали арешт на випуск різних газет ОУН, які видавалися без дозволу. Двадцять друкарень, реквізованих групою Бандери у перші дні входу в місто Львів, у них відібрано. (...)

ДОКУМЕНТ № 84
СЛУЖБОВА ЗАПИСКА НІМЕЦЬКОГО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ
СПРАВ
З ПРИВОДУ РАДЯНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ПРОТИ ОУН І БАНДЕРИ

8 вересня 1941 року.

Політичне керівництво південно-західного фронту Червоної армії видає, починаючи з 31 серпня 1941 р., більшовицьку газету під назвою «За Радянську Україну», редакція якої складається з відомих письменників, таких як Микола Бажан, Олександр Корнійчук, Андрій Василько і Ванда Василевська (полячка).

Газета поширюється головним чином на українських територіях, окупованих німецькою армією, і повинна служити для підбурювання населення до партизанської війни. Газета не тільки скидається з літаків й проводиться контрабандою через фронт, але також поширюється парашутистами...

...У газеті часто згадуються українські націоналісти, ОУН і її голова Степан Бандера. Він - єдиний, кого згадують з українських діячів, а це означає, що більшовики бачать в ньому і його організації політичного представника національної боротьби на Україні. Це підтверджується й тим, що Бандеру порівнюють з Петлюрою, ім'я якого ще сьогодні має особливе політичне звучання для всієї України. (...)

ДОКУМЕНТ № 87
УРИВОК З РАПОРТУ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ І СТАН
АЙНЗАЦГРУП ПОЛІЦІЇ БЕЗПЕКИ І СД В СРСР № 4

15 вересня 1941 року.

Поліція безпеки і СД.

(...) Діяльність західно-української групи Бандери стає все більше шкідливою в інших районах України. Там пропагуються національні політичні ідеї, для яких раніше не було практично ніякого сприятливого підґрунтя. Ці ідеї становлять гостру небезпеку для німецьких інтересів сьогодні і в майбутньому. Було вжито відповідних заходів.

ДОКУМЕНТ № 106
НАКАЗ ПРО СТРАТУ БЕЗ СУДУ ЧЛЕНІВ ОУН БАНДЕРИ

ОН, 25 листопада 1941 року.

Айнзацкоманда С/5 поліції безпеки і СД.

На зовнішні пости: Київ, Дніпропетровськ, Миколаїв, Рівне, Житомир, Вінниця.

Об'єкт: ОУН (Рух Бандери).

Незаперечне встановлено, що Рух Бандери готує повстання у Рейхскомісаріаті (Україна), мета якого - створення незалежної України. Всіх активістів руху Бандери треба негайно арештувати і, після ґрунтовного допиту, таємно знищити як грабіжників.

Протоколи допитів мають бути послані айнзацкоманді С/ 5. Цей лист має знищити командофюрер негайно після прочитання.

Оберштурмбанфюрер СС

ДОКУМЕНТ № 110
УРИВОК З ДОНЕСЕННЯ ПРО ПОДІЇ В СРСР № 143

Берлін, 8 грудня 1941 року.
Секретна справа Рейху!
Начальник поліції безпеки і СД. (...)
Айнзацгрупа С.

Діяльність руху Бандери в районі Житомира.

Зовнішній пост Житомира. Айнзацкоманда 5 арештувала чотирьох членів ОУН, уродженців Львівської області, допит яких дав додаткову інформацію про завдання течії ОУН Бандери.

Арештовані особи отримали від ОУН завдання, що точно відповідають намаганням цієї політичної групи, про які йдеться нижче: утворення української міліції, призначення старост і начальників міліції, усунення керівників, неприйнятних для організації Бандери, і набір прихильників Бандери з населення. Особлива увага продовжує приділятися намаганням поставити на всі визначальні пости людей яким довіряє організація Бандери.

Було незаперечне встановлено, що, наприклад, німецького мера (Volksdeutsche) міста Йозефштадт Жильке, який не був схильним слідувати інструкціям ОУН, усунено арештованими особами. Цей захід ще раз доказує, що група Бандери не схильна дотримуватись наказів, звідки б вони не йшли, якщо вони не відповідають планам ОУН.

Заяви одного з арештованих, Семена Марчука, дають зрозуміти, в якій мірі ці плани набувають безпосереднього спрямування проти Німецького Рейху. Марчук зокрема заявив, що члени ОУН отримали наказ відшукувати в лісах російську зброю і боєприпаси та переносити їх в окопи, щоб вони не потрапили до рук німецького Вермахту. У момент, який керівництво ОУН вважатиме сприятливим і коли будуть сформовані групи партизанів (з них буде створена вірна Бандері міліція), можна буде атакувати німецькі окупаційні війська. Крім того, Марчук заявив, що, на думку керівників руху Бандери, німецький Вермахт треба вважати головним ворогом України. Керівні кола ОУН не вірять у перемогу Німеччини над Радянською Росією і Англією. Скоріше є думка що, здобувши перемогу над Радянською Росією, Німеччина буде настільки ослаблена, що не зможе продовжувати війну. Скориставшись цією ситуацією, армія, створена з українців, зможе завдати нищівного удару по німецьких збройних силах і створити незалежну Українську державу. Створенню цієї держави не зможе перешкодити і Росія, знесилена після поразки у війні проти Німеччини (...)

Рух Бандери на Запоріжжі

Група людей Бандери прибула сюди до 08.10.41 р. Тим часом вдалося виявити приблизно 15 чоловік західноукраїнського походження, 9 з яких, без сумніву, є членами чи емісарами ОУН.

Ці особи намагаються зайняти ключові пости в адміністрації (муніципалітет, міліція та ін.) (...)

ДОКУМЕНТ № 115
УРИВОК З ДОНЕСЕННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ І СТАН
АЙНЗАЦГРУП ПОЛІЦІЇ БЕЗПЕКИ І СД № 8

31 грудня 1941 року.
Секретна справа Рейху!
Поліція безпеки і СД.
(...)

V. Діяльність групи Бандери.

Айнзацгрупи поліції безпеки і СД приділяють особливу увагу розслідуванню і боротьбі

проти рухів опору населення окупованих територій. У зв'язку з цим встановлено, що окрім групи ОУН Бандери, на Україні не існує жодної організації опору, яка була б здатною становити серйозну небезпеку. З цієї причини розслідування проти організації Бандери особливо активізовано.

Встановлено, що група Бандери розгорнула свою діяльність в Криму, де вона займається пропагандою і намагається створити міцну організацію. Шість груп, по шість чоловік кожна, направлені зі Львова, щоб здійснити цю місію. Члена групи, що прямував у район Сімферополя, вже арештовано.

Айнзацкоманда поліції безпеки і СД недавно затримала недалеко від Житомира чотирьох членів ОУН, що прибули зі Львова...

Заяви одного з арештованих ясно показують, в якій мірі плани (ОУН Бандери) з самого початку були відверто спрямовані проти Німецького Рейху...

Члени ОУН отримали завдання розшукувати російську зброю і боєприпаси та надійно переховувати їх, щоб вони не потрапили до рук німецького Вермахту. Коли настане сприятливий момент, вибраний керівництвом ОУН, і коли будуть сформовані групи партизанів, німецькі окупаційні війська зазнають нападу. (...)

ДОКУМЕНТ № 123 **УРИВОК З ДОНЕСЕННЯ ПРО ПОДІЇ В ССРСР № 187**

Берлін, 30 березня 1942 року.

Секретна справа Рейху!

Начальник поліції безпеки і СД.

(...)

Рух Бандери.

У секторі поліції безпеки і СД міста Житомира вдалося арештувати найголовніших керівників ОУН в цій області. Голова, Роман Марчук, був застрелений при спробі втекти. Було перехоплено 2000 брошур і листівок. (...)

Сьогодні точно встановлено, що рух Бандери забезпечує фальшивими паспортами не тільки своїх членів, але також євреїв.

З найдених інструкцій випливає, що робота руху під час зимових місяців головним чином полягає в роз'ясненні і пропаганді серед найширших верств населення, аж до найменших сіл. Розвідувальна служба, яка добре функціонує піклується про те, щоб голови районних осередків отримували інформацію про найменшу подію, що відбувається в окрузі чи районі. Інформація поступає до голови районного осередку, долаючи сотні кілометрів велосипедом, пішки чи використовуючи машини німецької армії. Ці донесення найчастіше зашифровані. (...)

У ході розслідувань розкрита організація «Вільні козаки», яка також хоче боротися за вільну і незалежну Україну, і вже частково безпосередньо співпрацювала з рухом Бандери. Члени керівництва руху Бандери належать до інтелігенції (місцевої). (...)

Цей рух вже поширився на широкі верстви населення на селі завдяки активній пропаганді прибічників які майже всі прибули із Західної України. Організації вдалося проникнути у всі сфери управління в Житомирі. (...)

Український рух опору

Згідно з рапортом начальника поліції безпеки і СД по Києву, нелегальна група ОУН Мельника поширила нову листівку у формі брошури на 12 сторінках, яка містить меморандум голови Національної Ради Києва (яка була розпущена) Миколи Величківського, звернений до рейхкомісара України... У Рівному начальник СП і СД конфіскував № 32/51 газети «Волинь» за 22 березня 1942 року, через статтю одного з прибічників Мельника, Самчука, зміст якої був ворожий щодо німців. 21000 примірників цього номера були знищені У Острозі мер, його заступник і 5 інших осіб були арештовані за те, що дозволили в міській друкарні нелегальне виготовлення листівок, що містили «10 наказів руху Бандери». (...)

ДОКУМЕНТ № 129
УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ РАЙОНІВ СХОДУ № 4

Берлін, 22 травня 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

ШТАБ Командос

В. Вороги і питання репресій.

(...)

Рух опору на Україні

а) Рух Бандери.

Згідно з донесенням командуючого СП і СД на Україні, розслідування показали, що центр руху Бандери на Волині і на Поділлі знаходиться в Рівному. Його головою є так званий Остап Тимошук.

Проведені арешти призвели до того, що від Рівного відмовились як від центру і бази. За певними ознаками, керівництво організації перемістилося у болотистий район між Сарнами і Пінськом. (...)

У Рівному організація Бандери володіла багатьма заводськими будівлями та квартирами. Саме там навчалася українська міліція і проводилися збори. Нелегальне навчання міліції було припинено, а школа міліції в Рівному була закрита. Ця школа міліції продовжує свою нелегальну діяльність у замку Клевані. Захоплені під час закриття школи міліції в Рівному матеріали безперечно свідчать про те, що ця міліція була задумана як військова організація Бандери.

Курси школи міліції відвідували сорок чоловік, які були попереджені про нелегальність їхньої подальшої діяльності. Їм було сказано, що йдеться про боротьбу за визволення України від Німеччини. У разі арешту відмовитися давати будь-які свідчення. У разі зради, причетні до цього будуть знищені організацією.

У великому залі учні школи вивчали способи поводження зі зброєю, їх навчали, що незалежну і вільну Українську державу можна здобути тільки у відкритому бою зі зброєю в руках. Важливо, що згідно з таємним наказом, переданим керівникам школи міліції, трофейна зброя та боєприпаси не були повернуті німецькому вермахту, але були таємно заховані постами міліції, євреї також збирали зброю. (...)

Члени міліції отримали як військові, так і політичні інструкції, їх настроювали проти німців, спотворюючи факти. Зокрема казали, що німців чекали як визволителів, а вони виявилися загарбниками. Отже, проти них треба вести боротьбу, пояснювали, що боротьба буде вестися в тилу німецьких військ. (...)

Встановлено, що кожна людина Бандери має один чи кілька псевдонімів...

Використавши пароль, вдалося арештувати так званого Канюку (псевдонім Богун), інструктора школи міліції в Клевані. (...)

Фінансування руху Бандери йде головним чином з Галичини. Члени руху сприяють організації як сплачуванням певних внесків, так і добуванням продовольства. Крім того, голови кооперативів, як правило, є прихильниками Бандери. Серед тих, хто вносить кошти, є і євреї, часто їх змушують давати гроші. (...)

На околицях Костопіля на складах зброї захоплено і передано вермахту:

600 рушниць, 12 кулеметів, 1200 протигазів, 254000 рушничних патронів, 20000 снарядів, 4000 гранат, 2000 мін, 500 кулеметних дисків та інше військове спорядження. Варто зазначити, що, скориставшись обставинами на початку війни, руху Бандери вдалося міцно вкоренитися на Волині та на Поділлі і завербувати значну кількість людей...

б) Рух Мельника.

Начальник поліції безпеки і СД по Україні повідомляє, що після арешту значного числа прибічників Мельника у Києві, активність руху Мельника зовсім не зросла. (...)

в) Поліська Січ.

Поліська Січ - це своєрідний загін вільних стрільців під командуванням Тараса Бульби (справжнє прізвище Боровець). За згодою німецьких властей восени 1941 року Бульба створив спеціальний загін для боротьби з партизанами («радянськими»). Хоча це вільне формування було розпущено у листопаді 1941 року, він знову підпільно зібрав загін і вже має в розпорядженні значну кількість штиків. (...)

ДОКУМЕНТ № 133

УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ РАЙОНІВ СХОДУ № 10

Берлін, 3 липня 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

А. Ворог і питання репресій.

(...)

Український рух опору

Датована 16.03.42 р. петиція з поштовою печаткою Станіслава, Галичина; була адресована Гітлеру «Українським комітетом визволення України, від імені українського народу». На конверті вказаний такий відправник: «Україна» УКВУ. Лист підписаний: «Український комітет визволення України!!» «Слава Україні!!» Україна, 15.03.1942 р.

Зміст листа не складає ніякої петиції, він містить докори, вимоги і погрози. (...)

Група Бандери

У Києві була перехоплена листівка Бандери; у ній містяться інструкції щодо структури організації. (...)

Знайдені під час останніх арештів накази дають ясне уявлення про наміри нелегальних активістів. Тоді як прийняті зимою розпорядження застерігали проти будь-яких дій чи провокацій, бо вся робота повинна була зосередитись на розширенні сіті ОУН, на роботі між членами ОУН і на створенні, наскільки це можливо, серйозних передумов для успіху, щоб бути спроможним сказати: «Останнє слово» окупантам; нові накази вже визначають завдання активних дій. Знову ОУН наказано вдаватися до пасивного опору і саботажу всіх німецьких заходів. Листівка прославляє мученика Бандеру і його друзів, «які змагають зараз в тюрмі за наші ідеї».

Особливо треба відзначити опір і пропаганду проти поставок сільськогосподарських продуктів, проти вивезення робочої сили в Німеччину, проти участі в німецько-українських маніфестаціях і т. д. (...)

У ході демонтажу центру Бандери в Сарнах, серед іншого було знайдено директиви про ведення партизанської війни.

Було також встановлено, що організація Бандери віддала наказ своїм членам ні в якому випадку не входити до охоронної поліції (шуцманшафтів). Якщо член руху Бандери увійде до охоронної поліції, він автоматично виключається з руху.

Організація Мельника

За останні місяці не помічено ніякої особливої підвищеної активності організації Мельника. Рух Мельника, здається, має мінімальний контакт із сільським населенням. (...)

ДОКУМЕНТ № 136

УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ РАЙОНІВ СХОДУ № 15

Берлін, 7 серпня 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

А. Ворог і питання репресій.

(...)

Український рух опору

У Вінниці знову виявили листівку українського руху опору, написану від руки. Про авторів дізнатися не вдалося нічого. (...)

Відзначаючи річницю 30 червня 1941 року, тобто дня, коли прихильники Бандери проголосили у Львові незалежну Українську державу, голова східних районів Організації Українських Націоналістів - рух Бандери, Дем'ян Дмитрів видрукував заяву, яка мала бути зачитана на зборах таємних осередків 30 червня 1942 року.

У заяві серед іншого сказано:

«Рік тому, 30 червня на вежах давнього князівського міста Львова замайоріли прапори споконвічних господарів цієї країни, тоді як радіохвилі сповістили світу новину про відновлення Української держави. Втілюючи в життя бажання українського народу, ОУН Степана Бандери 30 червня 1941 року проголосила історичний акт. За наказом Степана Бандери, Ярослав Стецько створив у Львові український уряд. Завдяки невтомній роботі під його керівництвом почалося становлення молодої Української держави, і серця українців забилися в унісон. Український народ запалився бажанням визнавати лише одну владу, і тільки їй підкорятися. Було створено військові школи. сформовано українську міліцію. Ця величезна робота політичного творення не відповідала політичним і військовим планам нових «визволителів» України. Ось з якої причини прокотились арешти. Були арештовані голова ОУН Степан Бандера і голова українського уряду, Ярослав Стецько. Створення української держави було насильно припинено, і натомість стала чужа, добре всім нам відома система. Збільшилась кількість арештів, потекла кров...

Друзі націоналісти!

30 червня 1941 року доказало всьому світові:

а) що українці мають власні непорушні ідеї, що вони готові повстати проти будь-якого, хто захоче перетворити нашу країну в колонію і наш народ на рабів;

б) що українці боролися, борються і будуть боротися не за нову Європу, а за свою власну державу;

в) що всупереч твердженням ворога, українці спроможні створити державу своїми власними силами;

г) що українці будують своє майбутнє власною кров'ю.

Друзі націоналісти!

У Східній Європі триває війна між давніми пригноблувачами України і новими претендентами, які матимуть нероздільне право гнобити український народ. Країна залита кров'ю, міста і села знищені до тла. Тисячі українських патріотів зазнають катувань і вмирають мученицькою смертю у тюрмах старих і нових окупантів. З нагоди першої річниці великого проголошення 30 червня 1941 року я закликаю вас зімкнути ще тісніше ваші лави навколо керівництва. Пам'ятайте, що Україна стоїть напередодні великих рішень. Готуйте себе і готуйте весь народ! Слава Соборній Суверенній Українській державі! Слава Степану Бандері! Слава Україні!».

ДОКУМЕНТ № 137

УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ РАЙОНІВ СХОДУ № 16

Берлін, 14 серпня 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

(...)

А. Ворог і питання репресій.

(...)

Український рух опору

Встановлені на сьогодні дані свідчать про те, що ОУН, нелегальний рух Бандери, діє надзвичайно радикально і намагається заторкнути активні верстви молоді, щоб звільнити їх

від німецького впливу. Використовуються всі засоби щоб шляхом пропаганди викликати серед українців відразу до німців. До сьогоднішнього дня всі розповсюджені листівки і секретні документи ясно показують вороже ставлення цього руху. (...)

«Жоден не повинен їхати на роботу до Німеччини жоден не повинен ходити на курси, організовані німцями... Жоден не повинен погоджуватися на військову службу. Ми не хочемо воювати в іноземній армії заради чужої мети. Ми вступимо тільки в Українську армію яка боротиметься за незалежну українську державу. Залишаймося всі на місцях, на наших постах, всі на службу Україні!».

Центральному керівництву ОУН - рух Бандери підпорядковані три групи: група в Генеральному Губернаторстві, Волинська група і група на Східній Україні. Остання група охоплює райони Києва, Харкова та Південної України. Райони Харкова і Півдня України у організаційному плані стоять набагато нижче Києва, де вже є тисяча членів.

Група ОУН Мельника ззовні представляє собою скоріше помірний націоналістичний рух, але насправді, беручи до уваги її пропаганду і цілі, її треба поставити поряд з рухом Бандери. (...)

ДОКУМЕНТ № 138

УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ РАЙОНІВ СХОДУ № 17

Берлін, 20 серпня 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

(...)

А. Ворог і питання репресій.

(...)

Український рух опору

У Рейхскомісаріаті Україна рух Бандери продовжує докладати зусилля, щоб вплинути на українське населення через поширення пропагандистських листівок. Було перехоплено листівку із заголовком «Україна», в якій зокрема пишеться:

«Під час війни вороги нашого народу завжди вимагали спокою, обіцяючи краще життя. Але щоразу після бурі вони забували свої обіцянки, мучили український народ і намагались задушити національне почуття і потяг до незалежності. Наївним є ті, хто вірять, що чужинець дасть їм свободу та незалежність. Хіба «визволителі» 1941 року не зробили те ж саме? Вони віддали Галичину до Генерального Губернаторства, а Одесу разом з Дністровським районом до Румунії.

Виходячи з того, що ця війна охоплює весь світ, наш народ не може залишатися пасивним. Він має приготувати свій меч і, коли гіганти залишать один одного і випустять з рук зброю, бути готовим до боротьби за свободу і назавжди відвоювати незалежність України». (...)

Крім того, були перехоплені «директиви пропаганди» руху Бандери, де зокрема сказано таке:

«Все вказує на те, що Німеччина, незважаючи на важливий успіх її армій, не зможе встановити світову гегемонію. Надмірні зусилля вже народжують політичне розмежування всередині Німеччини. З іншого боку наростають протиріччя між Німеччиною і її Союзниками. Нарешті Німеччина матиме другий фронт на Заході. Поки що енергія українського народу не була скерована на належний шлях. Це можна буде досягти через відповідну пропаганду. У цій пропаганді повинні застосовуватися такі гасла ОУН:

«Ми хочемо бути вільними громадянами у нашій власній, державі. Геть рабство!

Ми хочемо своїх законів, що відповідатимуть інтересам всього українського народу і гарантуватимуть його добробут». (...)

УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ СХОДУ № 18

Берлін, 28 серпня 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

(...)

А. Ворог і питання репресій.

(...)

Український рух опору

Була перехоплена нелегальна газета Бандери «Прапор молоді» за 1 червня 1942 року, вона закликає не вірити обіцянкам німців і сприяти руху Бандери в боротьбі за незалежність України. У цьому документі сказано:

«Українські дівчата й хлопці! Великі імпералістичні держави захлинаються у вашій крові і крові інших народів. Йдеться про світове панування. (...)

За нашу пшеницю, наше залізо, наше вугілля, а також за нашу робочу силу воюють мільйони солдатів. Цілі орди російських і німецьких солдатів руйнують і грабують нашу країну.

Молодь України! Чи віддамо ми долю України жорстоким чужинцям? Чи будемо ми терпіти панування «визволителів» заради того, щоб німецька молодь мала прекрасне сите життя? Ми самі хочемо будувати власне життя на Україні. ОУН під керівництвом Степана Бандери бореться за велич України. Українські дівчата й хлопці! Ставайте під знамена ОУН! Боріться за Українську державу! Проявляйте ініціативу! Виховуйте своїх товаришів та друзів патріотами України!». (...)

Крім того, у Києві була знайдена листівка керівництва руху Бандери до Західної України... У листівці сказано, що... недовге німецьке панування відняло будь-яку надію на незалежність України, таким чином сьогодні необхідно ставати на шлях організованої революції під проводом Бандери. Німеччина буде змушена напружити свої останні сили у боротьбі з Англією, ось чому шанси ОУН зростають. Листівка закликає українців не піддаватися на заохочення Москви до створення банд (партизанів), оскільки це призведе до тяжких втрат, які будуть вигідні тільки Москві. Найголовніше - це об'єднання усіх сил. Про час наступу буде вирішено керівництвом ОУН. (...)

24 липня 1942 року у Києві був арештований голова руху Бандери на Східній Україні, який користувався псевдонімами Піп, Андрій і Мудрий. Він був поранений при спробі втекти і невдовзі помер. Справжнє його ім'я невідоме. Він мав при собі паспорт, напевне фальшивий, на ім'я Василя Панасюка, а також інструкцію руху Бандери, яка ще не була відома.

24 липня 1942 року було арештовано Олександра Погорілого. Він виявився головою революційної Української націоналістичної організації (РУНО), яка була створена приблизно у січні 1942 року в Києві... З самого початку РУНО вважала, що Німеччина буде переможена Англією. Фактично, програма цієї організації була викладена включно в листівках. Серед іншого передбачалося знищення фюрера і скинення німецького керівництва. У проекті листівки було також питання про замах на начальника поліції безпеки і СД. Програма РУНО - це суміш більшовицьких ідей та радикальних націоналістичних тенденцій. (...)

ДОКУМЕНТ № 142

УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ РАЙОНІВ СХОДУ № 21

Берлін, 18 вересня 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

(...)

А. Ворог і питання репресій.

(...)

Рух Бандери

Групу Бандери завжди треба розглядати як найбільш радикальний український незалежний рух. Тоді як у перші місяці ця група чинила вплив своєю пропагандою спочатку на Західній і Центральній Україні, то поступово ця робота поширилась на решту території України. Саме рух Бандери найбільш проявляє озлобленість до німців. Він неодноразово наполягав, що необхідно викинути німців геть. (...)

У середині серпня у Кам'янську було знайдені важливі пропагандистські матеріали руху опору, за цим рухом скоріш за все стоїть група Бандери. До сьогодні було здійснено 3 арешти її членів...

24-25 серпня 1942 року недалеко від Шанкова, Рівненської області, було знайдено кілька листівок із заголовком: «Звернення до Українських націоналістів з нагоди першої річниці проголошення незалежної Української держави у Львові 30 червня 1941 року».

У листівці зокрема говориться:

(...)

«...Ми ніколи не розміняємо нашу свободу на шмат хліба іноземного загарбника, на нову вищу культуру» чи на антилюдську ідею. Ми бажаємо мати свою власну культуру, свій власний хліб, ми хочемо бути вільними і щасливими... Що б не відбувалося на Україні, якими б не були ідеї та теорії, що намагатимуться нам нав'язати чужоземні загарбники, український народ ніколи не зіб'ється зі свого істинного шляху. Ще не вмерла Україна!».

У Миколаєві після довгих спостережень було арештовано чотирьох членів банди, що активно працювала проти німців і виготовляла різні письмові матеріали. Арештовані особи належали до служби порядку українського муніципалітету.

У Києві було арештовано 5 членів української охоронної поліції з сильною підозрою, що вони є активістами руху Бандери. У одного з них було знайдено револьвер і письмові матеріали.

У Ворочі було арештовано двох прибічників Бандери. У Херсоні 12 серпня 1942 року було арештовано вісім осіб, запідозрених у приналежності до українського руху опору. Серед них був один українець на ім'я Ярослав Гребенюк, який, вірогідно, виготовив печатку і фальшиві папери для емісара Бандери на ім'я «Піп», убитого при спробі втекти.

Рух Мельника

Як і група Бандери, рух Мельника активізував свою діяльність у Рейхскомісаріаті Україна. Але у порівнянні з прибічниками Бандери, члени групи Мельника поведуться більш обережно.

Руху Бандери вдалося залучити до своїх дій кола Української церкви. (...)

ДОКУМЕНТ № 143

УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ РАЙОНІВ СХОДУ № 22

Берлін, 25 вересня 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

(...)

А. Ворог і питання репресій.

(...)

Український рух опору

Начальник СП і СД Кракова під час однієї акції перехопив листівку руху Бандери, в якій показано ставлення до боротьби радянських і польських партизанів (на Україні), листівка має заголовок «Боротьба партизанів» і наше ставлення до неї». У ній зокрема написано:

«Український народ ще раз побачив, що мета всіх, хто приходить «визволяти» Україну, завжди таж сама, а їхні лозунги «захист радянської Батьківщини», «Нова Європа» чи ще

щось. (...)

Поляки і більшовики можуть вести партизанську війну стільки їм хочеться, це нас зовсім не стосується доти, поки ця боротьба не буде скерована проти нас. Сталін і Сікорський хотіли б убити одним пострілом двох зайців: знешкодити німців і з німецькою допомогою розбити українців.

Українці не брали і не братимуть участі у цій партизанській війні... Німці самі добре розуміють ситуацію. І все-таки вони використовують боротьбу партизанів, як нагоду, щоб знищувати нас. Наше ставлення до боротьби цих партизанів не вмотивоване ні інтересами світової комуністичної революції (російський імперіалізм), ні ідею «нової Європи» (німецький імперіалізм), але тільки інтересам України. Ми боремося за незалежну Українську державу, а не за чужі імперіалістичні ідеї. Ми повинні берегти сили. Наш шлях - це не партизанська війна кількох сотень чи навіть тисяч чоловік, а народна революція мільйонних мас України».

У районі Горохова був знайдений на стодолі плакат, підписаний Степаном Бандерою. Він закликав українців своїми власними силами звільнитись від цих навіжених німців.

У Житомирській області було арештовано вчителя з Тиврів у момент, коли він готувався переправити в Київ нелегальну бандерівську літературу. Він мав два підробних паспорти.

У Гайсині було арештовано сім чоловік за письмову пропаганду на користь руху Бандери. При обшуку вдалося вилучити важливі пропагандистські матеріали. Голова групи мав пістолет російської армії.

Установлено, що активізувалася діяльність організації Бандери у Запоріжжі. У районі Софіївки вдалося арештувати робітника, який поширював нелегальні матеріали, а також комерсанта з Кривого Рога, запідозреного у вербуванні прихильників Бандери серед української інтелігенції.

У ході інших розслідувань стосовно руху Мельника у районі Києва та на Східній Україні, було арештовано двох чоловік.

П'ятох прихильників Мельника вдалося арештувати на околицях Миколаєва, серед них був начальник і два члени місцевої Української охоронної поліції.

У Кіровограді було арештовано заступника командира батальйону охоронної поліції, оскільки будучи прихильником Мельника, він обіцяв передати іншим особам матеріали по вербуванню.

ДОКУМЕНТ № 148

УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ РАЙОНІВ СХОДУ № 26

Берлін, 23 жовтня 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

(...)

А. Ворог і питання репресій.

(...)

Український рух опору

Рух Бандери все більше схиляється до методів активної боротьби. Встановлено, що з травня місяця рух Бандери серйозно зайнявся створенням банд, зокрема на західній частині України. У липні 1942 року пересування цих банд спостерігалось у районі Кам'янець-Подільського, у цьому брали участь прихильники організації Бандери і більшовицькі елементи.

Інша, більш значна банда була недавно локалізована у районі Сарн: нею керує активіст Бандери Боровець. Крім того, встановлено, що рух Бандери збирається видати своїм членам військову інструкцію, щоб час від часу проводилися збори для польових навчань, ці навчання проводитимуться в рамках діяльності націоналістичних банд.

Щодо більшовицьких банд утримується прихильний нейтралітет. Заяви про боротьбу з більшовиками все більше і більше зникають у пропаганді, яка зараз скерована майже виключно проти німецьких властей, а точніше проти німецьких окупантів. Таке ставлення руху Бандери в основному збігається з думкою його керівництва, які після зближення з одного боку Англії та Америки, а з іншого боку Радянського Союзу, вважають необхідним зближення між націоналістичним українським рухом і більшовиками. Такий поворот показує, що рух Бандери зайняв цілком ясну позицію проти Німеччини, і що він вирішив добиватися силою і всіма засобами, включаючи збройну боротьбу незалежної України. Крім того, рух Бандери продовжує інтенсивно проводити набір серед населення і навчається розгорнути свою організацію на якомога ширшій базі. Рух Бандери збирається активізувати підготовку жінок та молоді а також проникнення в економіку через створення спеціальних відділів біля кожного опорного пункту. Одночасно прибічники Бандери намагаються проникнути у всі неполітичні культурні, наукові організації і надати їм націоналістичного спрямування. Особливу увагу рух Бандери приділив культурному товариству «Просвіта».

Організація Мельника останнім часом також активізувалася. Її пропаганда стала сильнішою і зараз перевершує пропаганду руху Бандери.

ДОКУМЕНТ № 154

УРИВОК З ДОНЕСЕНЬ ІЗ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ СХОДУ № 30

Берлін, 20 листопада 1942 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

(...)

А Ворог і питання репресій.

(...)

Групи опору

а) Група Бандери.

Після акції, проведеної проти нелегальної групи Бандери у вересні минулого року, під час якої майже всі активісти цієї організації, а також її голова Степан Бандера, були арештовані, діяльність її на території Рейху була практично припинена.

Проте за останні місяці прибічники Бандери, що проживають у Рейху, знову поступово об'єдналися і почали організовуватись, хоча й приватним шляхом.

Донесення різних постів гестапо стосовно відновлення діяльності прибічників Бандери у Рейху, стають все більше і більше частими, у вересні цього року було наказано гестапо Брауншвайху, а в жовтні гестапо Дрездену діяти проти групи Бандери у двох округах...

У ході несподівано проведеної акції, 48 активістів, членів групи Бандери було арештовано у Брауншвайху і 10 у Дрездені.

Під час допитів точно встановлено, що вони мали зв'язок із центром, розташованим у Берліні.

Завдяки спостереженням за місцями побачень і засідкам на таємних квартирах (ОУН), у Берліні вдалося арештувати відповідального за роботу нелегальної організації Бандери на території Рейху, на ім'я Клим. Розшифрувавши записи, знайдені у низині, було встановлено структуру організації в Рейху. За цими записами, організація поділяється на десять районів, кожен з яких поділяється на відділення, що складаються з груп по п'ять членів. Вищезазвані пости гестапо одержали наказ негайно провести арешти і допити. На сьогодні арештовано більше 210 чоловік у Лейпцігу, Берліні, Ганновері, Гамбургу, Гільдесгаймі та Потсдамі. Гестапо передбачає також провести нові арешти у Гамбурзі, Ганновері, Мюнхені, Відні, Празі, Бреслау, Позені (Познань), Данцигу (Гданськ), Франкфурті-на-Одері, Франкфурті-на-Майні, Бремені, Хемніці, Дюссельдорфі, Касселі, Кельні, Кенігсберзі, Карлсруї, Кюрембезмі, Магдебурзі, Оппельні, Райхенборзі, Штуттгарті, Веймарі, Вюрцбурзі.

У Берліні членам поліції безпеки вдалося арештувати у захопленій ними таємній

квартирі чотирьох кур'єрів, що прибули з Галичини. Вони мали з собою важливі матеріали.

У одного з кур'єрів, окрім багатьох провокаційних матеріалів, була значна кількість фальшивих перепусток, начебто виданих поліцайпрезидентом Берліну та мандратом (супрефектом) Гослара. У іншого кур'єра, що прибув зі Львова, було знайдено підроблені бланки Німецького інституту для іноземців при Берлінському університеті. У цих свідоцтвах, що підтверджували особу, яка прослуховує курс лекцій в інституті, очевидно було змінено заголовок і було представлено разом з перепусткою при прикордонному контролі.

Ще один кур'єр мав 100 підробних карток на хліб. Крім того, слід вказати, що один з кур'єрів мав також особисті посвідчення Бюро української довіри у Берліні.

Згідно зі знайденими у кур'єрів матеріалами та в ході допитів, впливає, що центр організації Бандери повинен знаходитись у Львові чи в його околицях, у Берліні знаходиться лише відгалуження прихильників, що проживають на території Рейху.

Розслідування триває.

Служби прикордонної поліції встановили існування нелегальної організації Бандери у Нови-Сонч. На сьогодні вдалося арештувати одного активіста і трьох прихильників цієї групи. Слід очікувати нових арештів. (...)

Зміст ворожих матеріалів особливо ворожий щодо німців.

Організація в районі Нови-Сонч, здається, була створена братом Степана Бандери (...)

б) Група Мельника.

Лист голови по пропаганді групи Мельника, Костянтина Горського, був знайдений у Києві під час арешту голови по пропаганді на Східній Україні, Василя Кузьмика. Він містить найголовніші вказівки по пропаганді.

У Кузьмика також знайдено текст голови групи Мельника на Волині, Чигирина, псевдонім Барди, у якому містяться знавіснілі випадки проти німецьких окупаційних військ. Ця стаття підкреслює, що німецьке звільнення нічим не відрізняється від більшовицького.

ДОКУМЕНТ № 156

УРИВОК З ДОНЕСЕННЯ ГЕСТАПО ПРО ВАЖЛИВІ ПОЛІЦЕЙСЬКІ ПОДІЇ № 8

Берлін 27 листопада 1942 року.

Надзвичайно секретно!

Центральна служба безпеки Рейху. 4-е Управління.

Донесення про важливі поліцейські події.

(...)

Український рух опору

Не підтвердилось припущення, що арешт голови Організації Українських Націоналістів Степана Бандери і керівництва його організації у Рейху й у Львові призведе до політичного спаду активності цієї організації. Тон пропаганди Бандери, досить поміркований на початку, стає все більш і більш агресивний. Розповсюджені останнім часом листівки вже без всяких позначностей спрямовані проти Німеччини. Ця підбурювана пропаганда уже підштовхнула партизанів Бандери на здійснення замахів проти німців, зокрема проти членів поліції безпеки.

ДОКУМЕНТ № 157

УРИВОК З ДОНЕСЕННЯ ГЕСТАПО ПРО ВАЖЛИВІ ПОЛІЦЕЙСЬКІ ПОДІЇ № 1

Берлін 1 грудня 1942 року.

Служба безпеки Рейху.

(...)

Український рух опору

(...)

Пост державної поліції Брауншвайху, разом з постом Магдебургу, арештував 29 членів нелегального руху Бандери. (...)

Пости державної поліції Дрездена і Берліна арештували всього 21 агента нелегального руху Бандери (списки додаються).

ДОКУМЕНТ № 163

УРИВОК З ДОНЕСЕННЯ ГЕСТАПО ПРО ВАЖЛИВІ ПОЛІЦЕЙСЬКІ ПОДІЇ № 8

Берлін 29 грудня 1942 року.

Надзвичайно секретно!

Центральна служба безпеки Рейху. 4-е відділення.

(...)

Український рух опору

У ході операції проти нелегальної групи Бандери, пост гестапо Брауншвайху, разом з гестапо Мегдебургу і Готи, арештував 25 прихильників Бандери.

Пост гестапо у Празі арештував голову районного осередку групи Бандери, Василя Іващука, а також студентів німецького університету Карла в Празі (додається список з 5 прізвищ), які були довгий час членами організації Бандери. Розслідування триває.

11 грудня 1942 р., у Львові арештовано німецького священика, народився 28.02.1905 р., який здійснював ворожу діяльність разом з українськими колами і не доносив, згідно зі своїм обов'язком, про існування антинімецької організації (група Бандери).

ДОКУМЕНТ № 166

УРИВОК ІЗ ДОНЕСЕННЯ З ОКУПОВАНИХ РАЙОНІВ СХОДУ № 41

Берлін, 12 лютого 1943 року.

Секретно!

Начальник поліції безпеки і СД.

(...)

А. Ворог і питання репресій.

Український рух опору

У ході заходів, вжитих проти Організації Українських Націоналістів (течія Бандери), гестапо Берліна арештувало 136 чоловік за нелегальну діяльність. Арешти тривають.

(...)

Командуючий СП і СД по Україні відзначив значну активність пропаганди ОУН Бандери за допомогою листівок. (Список з 15 листівок додається).

(...)

Арешт 38 чоловік ОУН Бандери, які належать до кола інтелігенції, впевнили, що ця організація має в розпорядженні значні суми грошей.

У секретних донесеннях повідомляється, що між прихильниками Бандери і Мельника відбувається значне зближення. Їхня спільна мета - незалежна Україна. Загалом відбувається радикалізація руху ОУН.

ДОКУМЕНТ № 182

ЛИСТ КОХА ДО РОЗЕНБЕРГА СТОСОВНО ОПОРУ У РЕЙХСКОМІСАРИАТІ УКРАЇНА

Рівне, 25 червня 1943 року.

Секретно!

Рейхскомісар України

У-1-7422, № 378/43

(...)

Берлін.

Рейхсміністру Альфреду Розенбергу, особисто

Об'єкт: ситуація з бандами.

Північна частина генеральних округів Луцька і Житомира в основному контролюється бандами. На Волині ми змушені були в ці останні дні покинути територію між гілками залізниці Брест - Мінськ - Лунінець, Лунінець - Сарни - Ковель і Ковель - Брест, за винятком районного центру Камінь-Каширський. Йдеться про територію в 17.400 км². Територія, що розташована ще далі на північ, практично також не в наших руках. (...)

У генеральній окрузі Житомир і в північній частині генеральної округи Луцьк йдеться виключно про радянські банди. У південній частині Волині знаходяться українські національні банди з центрами у Костополі - Сарнах і в Горохові - Крем'янці. (...)

Українські національні банди мають своє суворе й уміле керівництво і стільки озброєння, що це викликає подив. Існує припущення, що ці банди почали методично збирати зброю і боєприпаси зразу після першого приходу німецьких військ, і що, крім того, їм допомогли застатися зброєю радянські війська, через добре законспірованих посередників.⁸ (...)

Банди нападають на життєво важливі об'єкти по експлуатації країни і поставкам продовольства для фронту, на залізниці, дороги і мости, державні господарства, молочарні, склади хліба і сіна, а також на доступні їм промислові підприємства. Звичайно, напади банд спрямовуються також проти будь-якого німця, який з'являється у зоні, що ними контролюється. Втрати у генеральній окрузі Луцьк, наприклад, з 9 по 15 червня 1943 року, тобто за один тиждень і в одній окрузі: 25 чоловік, 3 цивільних члени адміністрації, один член організації Готт.

(...)

ДОКУМЕНТ № 183

НІМЕЦЬКА ЛИСТІВКА ПРОТИ ОУН І ПАРТИЗАНІВ-НАЦІОНАЛІСТІВ

Червень 1943 року.

Слухай, український народ!

Москва дає накази ОУН!

З тайних наказів і вказівок, що попали нам в руки, видно, що кремлівські жиди стоять у зв'язку з ОУН, яка нібито воює проти большевизму.

В проводі ОУН сидять агенти Москви, що отримують і виконують накази крвожерного Сталіна й його жидівських опричників. В їх тайних наказах, що скоро будуть опубліковані, ОУН означається як національне замаскована большевицька бойова частина. Вона має завдання підбурювати український народ проти німецького правління й творити хаос в запіллі.

ОУН є знаряддям жидівського большевизму. Нам є відомі також сховища і централі тих, ворохобних елементів ОУН. Ми знаємо провідників тих банд, вони на утриманні Москви.

Український народ!

⁸ [8] Це припущення не відповідає дійсності. Озброєння УПА бралось виключно зі складів, закладених з початку війни, і за рахунок трофеїв, що потрапили до рук українців після боїв з німцями і радянськими партизанами.

Чи хочеш, щоб Тебе згубили ці більшовики і національне замасковані заговірники? Чи хочеш Ти бути гарматним м'ясом Твого власного ворога?

Чи хочеш Ти спричинити знищення Твого народу на Волині?

Жидо-більшевизм, що бачить свій кінець, пробує ще раз відсунути свою загибель Твою великою поміччю і Твою кров'ю.

Чи Ти хочеш бути заклочником? Чи хочеш, щоб Твої жінки, діти. Твоя молодь і старці стали жертвою озвірілих людей?

Згадай страждання і муки, які Твій народ мусів терпіти понад 20 літ.

Згадай помордованих батьків і синів!

Пригадай мільйони громадян і громадянок, вивезених в сибірські степи!

Згадай зганьблених і помордованих священиків!

Згадай знищені церковні маєтки і культурні цінності, відречись від своїх ворогів! ОУН не може ніколи заступити національні інтереси українського народу.

ОУН і більшовизм - це одно, тому мусять вони бути знищені!

Німецьке управління

ДОКУМЕНТ № 184 **ЛИСТІВКА ГАЗЕТИ «РАДЯНСЬКА УКРАЇНА»**

25 червня 1943 року.

Смерть німецьким окупантам!

ДО ВСІХ НАЦІОНАЛІСТІВ...

Верховоди українських націоналістів, що проголосили свою боротьбу, як боротьбу за «самостійну свободу України», баламутять народні маси в окупованих німецькими загарбниками районах України, закликають українців іти в їх розбійницькі загони. В своїй облудній агітації ці верховоди... - рубали, мельники, бульби - нацьковують українців проти Червоної Армії, базікаючи про те, що, мовляв, Червона Армія не стільки проти німців, скільки проти так званого «визвольного руху українського народу». Брехня!

(...)

Червона Армія - армія трудящих народів, вона бореться за свободу й незалежність волелюбних народів за очищення нашої землі від фашистських загарбників, рабовласників, розбійників. Тим безглуздішим є наклеп націоналістів на Червону Армію і більшовиків, начебто Червона Армія і більшовики переслідують імперіалістичні цілі, тобто загарбання нових країн, земель, покорення народів.

(...)

... Бандера ж прибув на Україну на німецькій тачанці. Українці добре пам'ятають, як не так давно Бандера та його прихвосні влаштували були урочисту поїздку до німців у спеціальному поїзді.

(...)

25 років тісної дружби українського народу з народами Радянського Союзу довели всю користь цього об'єднання, українець 25 років був справжнім хазяїном своєї землі, своїх підприємств, своїх надр, свого життя Ніхто йому не нав'язував чужої волі, чужих інтересів. І жив вільно, добре збагачувався достатками заможності. В цьому - у вільному, без пансько-куркульського ярма, без капіталіста, коли кожен вільний орати собі шлях у житті, має право на працю, освіту, відпочинок - у цьому є основна суть і значення самостійності у незалежності українського і всякого народу.

ДОКУМЕНТ № 188 **УРИВОК З НІМЕЦЬКОГО ДОНЕСЕННЯ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ОПІР**

Ставка, 9 лютого 1944 року.

Головнокомандування армії.

Штаб армії.

(...)

Український рух опору. Український національний рух опору (Бандера) поширився також на територію Галичини, населеної українцями. Військова організація називається Українська Повстанська Армія (УПА). Загальний чисельний склад на Галичині і в Україні становить 80000 чоловік. Головний ворог в Галичині - це німецька адміністрація і поляки. На випадок відступу німців з Галичини, УПА готується повністю усунути поляків і самою взяти владу.

Петро Полтава

ХТО ТАКІ БАНДЕРІВЦІ ТА ЗА ЩО ВОНИ БОРЮТЬСЯ

(Глави з книги підпільного видання ОУН 1950 р.)

ЧОМУ МИ, БАНДЕРІВЦІ, НАЗИВАЄМО СЕБЕ НАЦІОНАЛІСТАМИ?

Ми, бандерівці, називаємо себе націоналістами тому, що центральне місце в нашій ідеології займає вчення про націю. Згідно з цим вченням ми, націоналісти, в протилежність марксистам і більшовикам, вважаємо іменно, що:

а) народ, нація є найвищий і найміцніший тип людської спільноти - вищий і міцніший, ніж суспільна кляса;

б) в міжнародному розрізі суб'єктом історії є народи, нації, а не суспільні кляси;

в) народи, нації не є явище історично перехідне, властиве тільки епосі капіталізму, але явище, властиве всім суспільно-економічним формаціям; в період капіталізму внаслідок величезного розвитку цивілізаційних і культурних умов життя, нації як людські спільноти тільки незвичайно зміцніли;

г) найкращі умови для всебічного розвитку народу забезпечує тільки національна держава;

д) найкращою міжнародною системою, яка однаково відповідає інтересам окремих народів як і інтересам міжнародного співробітництва та встановленню справжньої дружби між народами, є система вільних національних держав усіх народів світу;

е) передумовою покращання долі працюючих кляс поневоленого народу є національно-політичне визволення усього народу;

є) в протилежність українським більшовикам, які своїм найвищим наказом мають волю своїх кремлівських господарів, ми, українські націоналісти, за наш найвищий наказ маємо добро і щастя українського народу.

Найвищим найважливішим завданням українського народу в теперішній момент ми вважаємо боротьбу проти московсько-більшовицьких окупантів та їх українських агентів - українських більшовиків за національне і соціальне визволення українського народу, за побудову української, справді незалежної, національної держави.

ЗА ЩО МИ, УКРАЇНСЬКІ РЕВОЛЮЦІОНЕРИ І ПОВСТАНЦІ, ВЕДЕМО БОРТЬБУ, ЯКІ НАШІ ПОЛІТИЧНІ І СОЦІАЛЬНІ ЦІЛІ?

Ми, українські революціонери і повстанці, ведемо боротьбу:

1. За побудову на українських етнографічних землях української незалежної національної держави із справедливим політичним і суспільно-економічним устроєм. До своєї національної незалежності завжди прагнули і прагнуть усі українські патріоти. Ми вважаємо, - і це підтверджується усім дотеперішнім історичним досвідом українського народу, досвідом усіх інших поневолених народів - що тільки незалежна українська держава забезпечить українському народові найкращі умовини для його всебічного духового і матеріального розвитку, що тільки незалежна українська держава може бути надійною гарантією справді вільного, справді щасливого і заможного життя українського народу. Позбавлений своєї державної самостійності український народ завжди зазнавав дотепер і зазнає сьогодні з боку своїх окупантів тільки національного політичного і соціального гноблення, тільки економічної експлуатації. Зробити кінець такій своїй незавидній долі

український народ може тільки побудувавши свого незалежну національну державу.

2. За перебудову сьогоденного ССРСР на принципі незалежних національних держав усіх советських народів. Така розв'язка є єдиною справді справедливою, справді прогресивною розв'язкою національного питання в ССРСР. Така розв'язка завдасть смертельного удару по великоросійському імперіялізмові - найлютішому ворогові всіх сьогоденних советських народів і працюючих мас, грізному ворогові народів усього світу. Ми, поневолені Москвою народи, мусимо розуміти, що доки імперіялісти Москви - білої чи червоної, царської чи. большевицької - пануватимуть над народами сьогоденного ССРСР, доти вони завжди мріятимуть про панування над світом. Доки володарі Москви плекатимуть такі мрії, доти вони завжди змагатимуть до побудови якомога сильніше сцентралізованої держави, до встановлення якомога сильнішої влади - до самодержавства, диктатури, доти вони завжди все народногосподарське життя спрямовуватимуть на підготовку загарбницьких воєн, доти вони завжди утримуватимуть міцний і широко розбудований апарат гноблення, велику міцну армію, що в результаті завжди доводитиме також до скріплення суспільно-економічного становища пануючої кляси, - з одного боку, та до щораз нового поневолення й експлуатації працюючих мас, - з другого. Отже, перебудова ССРСР на принципі національних держав усіх поневолених народів - це не тільки передумова справжнього національного визволення советських народів, це не тільки найважливіший найсуттєвіший крок у напрямі знищення великоросійського імперіялізму взагалі, але це також найнеобхідніша передумова справжнього соціального і політичного визволення працюючих мас сьогоденного ССРСР, найнеобхідніша передумова встановлення справді справедливого, справді прогресивного політичного і соціального ладу па Сході Європи і в підбольшевицькій Азії.

3. За повне переведення в життя ідеї вільних національних держав усіх народів світу, за усунення з міжнародного життя всякого імперіялізму. Ми, бандерівці, вважаємо що система вільних національних держав, задовольняючи природні прагнення всіх народів до незалежного державного життя та забезпечуючи найкращі умовини для всебічного їхнього розвитку, створить також найкращі передумови для тісної співпраці між народами. Основною перешкодою міжнародної співпраці сьогодні є брак взаємного довір'я між народами, взаємні підозріння між окремими державами. Це недовір'я можна усунути тільки шляхом повного здійснення ідеї вільних національних держав усіх народів, тільки відмовившись у національній політиці від усякого імперіялізму.

4. За побудову в незалежній українській державі безкласового суспільства, за справжнє знищення в Україні експлуатації людини людиною, за перемогу ідеї безкласового суспільства серед усіх народів, а зокрема - на території сьогоденного ССРСР. Основною цього суспільства в незалежній українській державі буде, як про не ми вже говорили, з одного боку, суспільна власність на знаряддя і засоби виробництва, і, з другого боку, - справжня демократія в галузі внутріполітичного устрою. Суспільна власність на знаряддя і засоби виробництва не допустить до творення експлуаторських кляс на економічній основі. В протилежність до того, як це сьогодні обстоїть справа в ССРСР, справжня демократія у галузі політичного устрою виключить можливість формування нових паразитарних груп на базі політичних привілеїв.

5. За справжню демократію, проти диктатури і тоталітаризму всіх мастей, за свободу слова, друку, зборів, світогляду, за забезпечення за національними меншостями в Україні всіх національних і громадських прав, проти всесилля поліції, за таку владу в державі, яка найвищим своїм обов'язком уважатиме служіння інтересам народу, а не своїм імперіялістичним плянам.

«Не маючи загарбницьких цілей, поневолених країн і пригноблених народів у своїй державі, народна влада України не витрачатиме часу, енергії та коштів на творення апарату гноблення й експлуатації. Українська народна влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу» (з Програми ОУН).

Детальна програма нашої боротьби викладена в Програмі ОУН, прийнятій ІІІ-м Надзвичайним підпільним З'їздом ОУН, що відбувся в днях 21-25 серпня 1943 р. Ця програма також масово поширена окремою брошуркою під заголовком «За що бореться УПА».

З того, що дотепер ми сказали про нашу ідеологію і політику, якнайвиразніше видно, що наш, бандерівський, революційний рух ні з фашизмом, ні з гітлеризмом не має нічого спільного. По своїй найглибшій суті наш рух - народний національно- і соціально-визвольний рух. Нам чужий усякий шовінізм, ми ненавидимо і поборюємо всякий імперіялізм, ми проти всякої диктатури і тоталітаризму, ми за знищення всякої експлуатації людини людиною, за побудову справді безкласового суспільства. Тільки з неспроможности знайти проти нас які-небудь справжні аргументи большевицькі вороги народу зв'язують нас з фашизмом, закидають нам «агентурність»

МИ, БАНДЕРІВЦІ, ЗА РЕВОЛЮЦІЮ В УСЬОМУ СССР, ЗА ЄДИНИЙ ФРОНТ БОРЬБИ ВСІХ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ І ПРАЦЮЮЧИХ МАС СОВЕТСЬКОГО СОЮЗУ

До реалізації наших цілей ми змагаємо шляхом розгортання народньої національно- і соціально-визвольної революції як в Україні, так і серед усіх інших народів СССР. До боротьби разом з нами, до боротьби за повалення большевицького режиму ми кличемо всі поневолені советські народи, працюючі маси всіх національностей СССР.

Большевицьке ярмо однаково тисне як український народ, так і всі інші советські народи. Большевицькі гнобителі однакові вороги як українського, так і всіх інших поневолених советських народів. Визволитися з-під большевицького ярма народи Советського Союзу можуть лише шляхом революційної боротьби проти большевицьких поневолювачів та експлуататорів шляхом боротьби, що її советські народи вестимуть за перебудову СССР на принципі незалежних національних держав за справжнє безкласове суспільство, за справжню демократію в галузі внутріполітичного устрою окремих національних держав, за цілковите усунення з відносин між собою усякого імперіялізму, за якнайтіснішу співпрацю між собою, основувану на справжній рівноправності і взаємній повазі до своїх інтересів. Чим швидше народи Советського Союзу зрозуміють необхідність революційної боротьби проти большевицьких гнобителів, чим швидше вони переконаються у правильності наших ідей, тим коротшими будуть їхні страждання - страждання рабів у большевицькій тюрмі народів, тим меншими будуть їхні жертви, що їх вони щоденно примушені складати в результаті терористичної большевицької політики, тим швидше вони зможуть захити справді вільним, справді щасливим життям.

Ми змагаємо до того, щоб викути єдиний революційний протибольшевицький фронт народів України, Білорусії, Прибалтики, Кавказу, Середньої Азії, Сибіру, народів країн Південно-Східної і Центральної Європи, в останній війні фактично окупованих большевиками. Революційні, прогресивні елементи народів України, Білорусії, Прибалтики, Кавказу та деяких народів Південно-Східної Європи вже сьогодні об'єдналися для спільної протибольшевицької боротьби на пропагованій нами політичній платформі в Антибольшевицький Блок Народів (АБН). На еміграції вже діють окремі керівні органи АБН. Услід за цим мусить прийти до розбудови активного революційного протибольшевицького фронту і всередині СССР та в новоокупованих ним країнах. Це буде величезний крок уперед на шляху повалення большевицької тюрми народів на шляху до визволення всіх поневолених большевиками народів.

До боротьби проти кремлівських поневолювачів та експлуататорів ми кличемо також російський народ. Російські народні маси зазнають з боку кремлівських заправил такого самого політичного і соціального гноблення, як і неросійські народи. В 1917 р., разом з усіма іншими народами Росії, російський народ піднявся на революційну боротьбу проти царського самодержавства, проти поміщиків і капіталістів в ім'я справжньої політичної свободи, в ім'я справжньої рівності і справедливости, в ім'я справжнього знищення в Росії всякої політичної та соціальної реакції. Того всього російський народ не досягнув.

Большевицькі узурпатори насильно вирвали з рук російського народу владу і, прикриваючись революційними фразами, встановили на території колишньої Росії нову різновидність самодержавства, побудували нову експлуаторську соціальну систему. Не мав політичної свободи російський народ у царській самодержавній Росії, не має він її сьогодні і в большевицькому диктаторському ССРСР. У царській Росії російські працюючі маси експлуатовувались поміщиками і капіталістами, а тепер вони експлуатуються большевицькими вельможами. Своїх ідей політичної і соціальної волі російський народ ще не здійснив Ці ідеї чекають на організовану армію нових борців з-поміж російського народу. До російських народних мас, гноблених й експлуатованих колись царизмом, а тепер большевицькою клікою, до російських народних мас, які мають відвагу і знаходять у собі силу підніматися на революційну боротьбу проти своїх гнобителів, до російських народних мас, які відкидають і ненавидять усякий імперіялізм, - ми, українські революціонери і повстанці, плекаємо тільки щирі симпатії. Ми з найбільшою радістю повітаємо російський народ на фронті революційної боротьби за повалення большевицької гнобительської й експлуаторської системи.

ЯК МИ ДИВИМОСЯ НА НАСТУПНУ ВІЙНУ?

На війну між ССРСР і його противниками ми розраховуємо як на допоміжний момент у нашій боротьбі, як на ту сприятливу обставину, яка полегшить нам визволитися власними силами. Ми завжди ставили і ставимо сьогодні на сили українського народу, на сили всіх поневолених народів Советського Союзу.

ЯКІ БЕЗПОСЕРЕДНІ ЗАВДАННЯ НАШОЇ БОРТЬБИ СЬОГОДНІ?

На теперішньому етапі нашої боротьби наші безпосередні завдання такі:

- 1) включати до активної, революційної протибольшевицької боротьби ще не включену дотепер частину українського народу,
- 2) шляхом революційної пропаганди освідомляти народні маси ССРСР усіх національностей у тому, що таке большевизм на ділі, розкривати всю антинародність большевицької системи, вказувати, в який спосіб народи Советського Союзу можуть визволитися з-під большевицького ярма,
- 3) стимулювати виникнення організованої активної протибольшевицької боротьби в усьому ССРСР.

ЧОМУ МИ МУСИМО ВЕСТИ НАШУ БОРТЬБУ МЕТОДОМ ЗБРОЙНОГО ПІДПІЛЛЯ?

У терористичних умовах Советського Союзу ми не маємо змоги вести нашу визвольну боротьбу в жодній іншій спосіб, як тільки в формі збройного підпілля. Саме тому ми сьогодні примушені сидіти в лісах, у підземних криївках. Для боротьби з МВД і МГБ ми носимо зброю. Такі форми боротьби накинув нам ворог. Зрозуміло, що такі форми політичної боротьби - незвичайно важкі. Оскільки, однак, в умовах Советського Союзу такі форми боротьби - єдино можливі форми протирежимної політичної боротьби взагалі, ми й надалі будемо боротися так, як ми боролися дотепер. Така тактика єдино правильна і для всіх інших поневолених большевиками народів.

Передумовою виникнення масової революційної протибольшевицької боротьби в ССРСР ми вважаємо виховання революційної свідомості і протибольшевицької політичної активності поневолених народів і працюючих мас Советського Союзу. До цього виховання ми змагаємо як шляхом революційної пропаганди, так і шляхом безпосередньої активної революційної боротьби авангарду революції - революційних організацій і включування в цю боротьбу советських народних мас.

ЯКУ БЕЗПОСЕРЕДНЮ МЕТУ МАЮТЬ НАШІ ЗБРОЙНІ І САБОТАЖЕВІ ДІЇ?

Наші збройні дії, акти саботажу своєю безпосередньою метою мають не дозволити большевицьким загарбникам міцно закріпитися на окупованих ними українських землях, не дозволити їм безкарно тероризувати і грабувати український народ, природні багатства

української землі, боронити перед терором МВД і МГБ український патріотичний елемент, зривати спроби МВД і МГБ розбудувати агентуру, не допустити до розбудови большевицьких, ворожих українському народові, організацій (молодіжних, культурних), знищувати особливо активних большевицьких вислужників, боронити перед наступом МВД і МГБ нашу підпільну організацію.

МИ, УКРАЇНСЬКІ РЕВОЛЮЦІОНЕРИ І ПОВСТАНЦІ, НЕ БОРЕМОСЯ ПРОТИ СОВЕТСЬКИХ ПРАЦЮЮЧИХ МАС

У нашій боротьбі ми, бандерівці, виступаємо тільки проти большевицьких імперіялістів, тобто проти партійної верхівки та всіх тих елементів, незалежно від їхнього соціального і національного походження, які цій верхівці вірно служать. Це підла брехня, що ми стріляємо всіх советських людей без розбору. Проти советських народних мас ми не боремося. Про це можуть посвідчити тисячі советських людей - советських колгоспників, робітників та інтелігентів, з якими ми зустрічалися, розмовляли, яким ми передавали нашу літературу. Про це можуть посвідчити тисячі голодуючих, яким ми допомагали, чим тільки могли. Ми знищуємо тільки керівних представників партії, МВД і МГБ та всі ті вислужницькі, продажні елементи, які активно виступають проти нашого руху і вороже відносяться до українського народу.

ЯК МИ, БАНДЕРІВЦІ, ДИВИМОСЯ НА ПЕРСПЕКТИВИ НАШОЇ БОРОТЬБИ?

Ми знаємо, що нас у нашій боротьбі чекають величезні труднощі. Ми дуже добре здаємо собі справу з того, що поки що наші сили - малі, а сили ворога великі. Краще, як будь-хто інший, ми також свідомі того, як важко вести революційну боротьбу в умовах большевицької, емведівської системи. Та ми віримо в справедливість нашої справи і в народ. Ця віра завжди була основним джерелом нашої сили дотепер і буде ним у майбутньому. Ми боремося за найрідніші інтереси як українського, так і всіх інших народів Советського Союзу. Як увесь український, так і всі інші советські народи не можуть тому не піти за нами. Сьогодні йде активно за нами значна частина України. Сьогодні по нашому боці симпатії майже всього поневоленого українського народу, значної частини, вірно поінформованої про нас, працюючих мас усього Советського Союзу. Завтра активно включиться в нашу боротьбу решта України. Завтра стануть на наш шлях усі народи Советського Союзу. Як в умовах большевицької реакції всередині ССРСР і в новозагарбаних ним країнах Південно-Східної і Центральної Європи, та і на тлі нездорових відносин Заходу ми, бандерівці, і з погляду цілей нашої боротьби, і з погляду її моральних основ - репрезентуємо найглибші, вічно живі, здорові прагнення народів і працюючих мас до політичного і соціального поступу, до прогресу. Сили поступу, сили прогресу завжди здобувають перемогу над силами реакції. Такий закон суспільного розвитку. У нашій боротьбі з большевицькою реакцією перемога буде за нами, бандерівцями. Уже сьогодні в УПА та революційному підпіллі, крім українців, борються також представники інших національностей: росіяни, татари білопуди грузини. У недалекому майбутньому - ми віримо в це - разом з нами, на своїх національних територіях боротимуться тисячні загони революціонерів усіх національностей ССРСР.

До оптимізму щодо нашого майбутнього дає нам основу також та обставина, що досьгодні, тобто вже впродовж шести років, большевицьким поневолювачам не вдалося нас знищити, розбити нашу підпільну організацію. Супроти високої ідейности, супроти майстерности конспірації, супроти нашого масового героїзму і завзяття стає безсильним навіть МВД і МГБ. Витримавши в нашій боротьбі дотепер, ми витримаємо і в дальшому. Для нас були найгрізніші перші бої з МВД і МГБ. Сьогодні, коли ці бої вже за нами, ми з вірою дивимося у майбутнє. Маючи потрібний нам досвід боротьби в умовах большевицького режиму, в умовах емведівської системи, загартовані дотеперішніми боями, загарті тими симпатіями, що їх ми зустрічаємо скрізь, де тільки появимося, серед усіх народів, поневолених большевиками, міцні тією підтримкою, що їй нам жертвенно дають українські народні маси, ми відважно маршуємо вперед до нашої мети - до повалення большевицького панування в ССРСР, до побудови незалежної Української Держави, до визволення народів і працюючих мас усього ССРСР.

НАШ СТИЛЬ БОРОТЬБИ

Для нас, бандерівців, характерний окремий високо героїчний стиль революційної боротьби. В його основі лежить нечувано висока прямо безприкладна ідейність учасників нашого руху, наш глибокий патріотизм. Ми не визнаємо ні полону, ні капітуляції перед ворогом. Українські революціонери і повстанці в своїй основній масі не здаються живими в руки ворога, у безвихідному становищі стріляються останніми власними кулями або розриваються останніми власними гранатами. Ми не визнаємо іншого життя крім життя для активної боротьби за наші високі революційні ідеали. Нашої боротьби ми не припинимо доти, доки житиме хоч один революціонер. Нас не лякають навіть найважчі труднощі і небезпеки, навіть найважчі перешкоди, нас не заломлює ні смерть наших друзів, ні хвиливі невдачі в нашій боротьбі. В ім'я перемоги наших ідей ми добровільно підпорядковуємося залізній дисципліні, що панує в наших рядах.

Степан Бандера НАД МОГИЛОЮ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ

Промова виголошена 25 травня 1958 року над могилою сл. пам. полк. Євгена Коновальця в Роттердамі, Голляндія.

Двадцять років - це звичайно невеликий відтинок часу в житті народів. Звичайно - але не це двадцятиріччя, яке лягло між теперішністю і трагічним травнем 1938 року. До нього не можна прикладати звичайної міри часу. Воно виповнене такими подіями історичного значення, що своєю вагою може рівнятися з цілими сторіччями інших епох. І всесвітня історія запише цей період назрівання, ходу і наслідків Другої світової війни, як один з важливіших. А вже в історії українського народу й української землі це двадцятиріччя закарбувалося такими подіями і процесами, далекосяглими переїнами і трагічними потрясіннями, що їх було б досить на долю багатьох поколінь.

Степан Бандера промовляє біля могили полк. Євгена Коновальця

Цей власний багатий і важкий зміст того порівняно недовгого часу творить неначе призму, через яку можемо бачити події і постаті у далекій перспективі, не в сучасних, а історичних пропорціях. Чимало справ і проблем, які двадцять років тому полонили увагу народів, сьогодні виглядають дрібними і маловажними. Скільки відійшло у безслідне забуття постатей, що в той час стояли в центрі публічної уваги? Але ця перспектива часу, багата на великі події і зміни, не тільки зменшує і нівелює картини. Вона теж відслонює і ставить на весь зріст такі постаті і справи, які здобули собі тривале значення і вплив у житті народів.

І ось стоїмо над могилою такого небуденного мужа, полковника Євгена Коновальця. Двадцять літ проминуло, як у цій чужинній землі, далеко від батьківщини, поховано тіло одного з найбільших синів України. Та всі бурхливі події, що бурунами котилися через Землі України і не лишили незаторкненого навіть цієї, здавалося б затишної голляндської країни, не змогли затопити, ні присипати пилом забуття пам'яті про Євгена Коновальця. Вони немов підняли її на височінь, неначе очистили довкола неї виднокруг, так що вона виступає ще монументальнішою, ще світлішою на тлі нашої епохи.

Коли замислимося над питанням: чому це так, чому той час не прислонив тінню цієї постаті, приходимо до переконання, що це діється завдяки величчю і вартості життєвого чину полковника Коновальця, завершеного його смертю борця.

Євген Коновалець, комендант Корпусу Січових Стрільців - це одна з найбільших,

найсвітліших постатей у період будування і збройної оборони Української Держави 1917-20 років. Після знищення Української Держави і захоплення Земель України ворожою військовою навалою. Він стає основоположником, організатором і провідником націоналістичного, визвольного руху, оформленого найперше в Українській Військовій Організації, а згодом в Організації Українських Націоналістів, що продовжує Національно-визвольну боротьбу за державну самостійність України революційними методами.

Змістом усього життя славної пам'яті Євгена Коновальця було повне самопосягати і послідовне змагання за волю свого народу, за здійснення на українській землі, в українській державі християнських засад, загальнолюдських і національних ідеалів - волі, правди і справедливості. Невмирущість великої ідеї увіковічує й опромінює пам'ять покійного Полковника, бо Він зробив дуже багато для закріплення і перемоги цієї ідеї.

Організація Українських Націоналістів і весь національно-визвольний рух встоялися в боротьбі з большевицькою Москвою й іншими наїзниками на Україну, закріпили й поширили свої впливи в українському народі через те, що вірно й послідовно йдуть шляхом Євгена Коновальця.

Він навчив нас, як треба служити великій ідеї цілим життям. Визнаючи свої національні ідеали, згідні з вічними Божими законами, та відкидаючи все незгідне з ними, що накидає нам ворог, зокрема протихристиянський большевизм, український народ мусить вести за це боротьбу за всяких обставин, а не тільки у пригожій ситуації. Змагання за волю і правду, за Бога і за Батьківщину мусить бути головним змістом життя поневоленого народу, а не тільки засобом, дорогою до кращого життя в майбутньому, оскільки є вигляди на недалеке досягнення цієї мети. Україна, з уваги на своє геополітичне розташування, може тільки власними силами, власним змаганням здобути й втримати свою незалежність. При цьому вона виконуватиме важливу місію ширшого значення і для інших народів, здійснюючи та захищаючи універсальне гасло: «воля народам, воля людині!»

Большевицька Москва добре оцінила незаступимість полковника Коновальця, як Провідника українських національно-визвольних змагань, українського націоналістичного руху. Вбиваючи Провідника, ворог сподівався не тільки обезголовити цей рух, але цілком його знищити. Та знищити Організацію Українських Націоналістів, спинити її боротьбу не вдалося большевикам навіть убивством її Вождя. Джерело її живучості і сили лежить у всьому народі і з нього приходить постійне відновлення і скріплення національно-визвольної боротьби та її дійових чинників.

Та передусім самому покійному Провідникові завдячуємо тим, що навіть після Його трагічного загибуну ОУН не збилася зі свого шляху і віднайшла свою самостійницьку пробоевість у дальшому важливому і важкому періоді своєї діяльності. Полковник Коновалець, як керманіч революційної боротьби проти окупантів Українських Земель, зокрема проти большевицької Москви, був так само висунений на ворожі знищувальні дії, як борці підпілля, і завжди це враховував у своїй праці. Особисто неустрашимий, він турбувався найбільше долею визвольного руху, якщо б Його не стало в живих. Для того Він намагався якнайбільше своїх ідей, напрямних і засад визвольної дії прищепити цілій Організації, всім її кадрам.

Майбутнього розвитку світових подій і в зв'язку з ними умовин дальшої визвольної боротьби не можна з певністю передбачити на далеку мету і через те годі визначити відповідні конкретні пляни дії. Але те, що лише в тому напрямі можна було зробити, те полковник Коновалець зробив, щоб приготувити ОУН до правильної дії і боротьби в різних можливих ситуаціях.

Коли в 1941 році розгорілася між двома загарбницькими, тоталітарними імперіялізмами війна на українській землі та за її посідання, тоді ОУН, пам'ятаючи висновки Євгена Коновальця з ходу подій в 1917-1918 рр., дала почин і дійові рамки для активного виступу української нації на історичній арені. Проголошенням віднови Української Держави в червні 1941 року та будівництвом самостійного державного життя засвідчено, що український

народ в жадній ситуації не зрікається своїх прав господаря на власній землі і тільки пошанування цих суверенних прав України іншими народами і державами може бути платформою приязні з ними.

Коли гітлеризм недвозначно виявив свої загарбницькі пляни і колоніальні методи супроти України, тоді ОУН, не зважаючи на трагічність двофронтової боротьби, перейшла до широких збройних діл, організуючи Українську Повстанську Армію.

Широка збройно-політична боротьба проти гітлерівського знищення України та проти поновленої большевицької займанщини, яку розгорнула ОУН-УПА в Другій світовій війні та в перші повоєнні роки, становить найвище піднесення українських визвольних змагань після 1917-20 років. Організаційно-політичні основи і напрямні для того дав Організатор і Провідник націоналістичного руху полк. Коновалець.

Найбільш непригожі зовнішні обставини не дали змоги підняти повстання проти большевизму і здобути державну незалежність України. Міжнародне становище допомогло Москві кинути змобілізовані у війні армії на придушення визвольної боротьби України та інших народів уярмлених большевизмом. Та ОУН-УПА не склала зброї і не припинила продовжувати боротьбу, йдучи слідами славної пам'яті полковника Коновальця. Як Він і інші провідники самостійницьких змагань з Головним Отаманом Симоном Петлюрою у проводі, після заливу України ворожими окупаціями розпочали боротьбу революційно-підпільними методами, так знову ОУН-УПА під проводом Романа Шухевича-Чупринки перейшла з повстанської тактики на підпільну.

Визвольна боротьба триває далі. Її незламність - це найповніша запорука прийдешньої перемоги. Тепер цілий український народ захоплений націоналістичною ідеологією самостійності України та послідовної боротьби з без-божницьким і протинародним большевизмом. Націоналістичний рух став всенароднім визвольним рухом. А в парі з закоріненням його ідей в народі живе і все більше поширюється пам'ять про його великого Провідника й Основоположника Євгена Коновальця. Даремні всі большевицькі намагання осквернити й вирвати з душі народу цю велику славу, так само, як не вдається ворогові знищити віри в Бога та інших національних святощів.

Сьогодні, як і раніше, можемо ствердити, що ворогові Бога, України і всього свободолюбного людства не вдалося знищити ОУН і українського визвольного руху вбивством його Основника й Провідника. Але одночасно усвідомлюємо собі, що це величезна незаступима втрата, якої впродовж двадцяти літ понині не можемо переболіти. Розвиток і боротьба ОУН були б пішли ще багато краще і далше, якщо б її далі очолював і нею кермував полковник Коновалець. Ворожа бомба вирвала Його з визвольного змагання якраз напередодні того періоду, в якому самостійницький фронт найбільше потребував Його, досвідченого й незаступимого політичного і військового керманіча. Його героїчна смерть борця на найвищій і найважливішій стійці скріпила ще більше діючу силу націоналістичної ідеї, віру і завзяття українських націоналістів. Але втрати Його ніщо не вирівняє.

Коли стоїмо над могилою Того, хто був у нашому спільному змаганні Перший, Найбільший, Єдиний, - то жаль і біль проймають наші серця з такою ж невтишною гостротою, як тоді, двадцять років тому, коли вперше, в різних обставинах і не одночасно, але з однаковою грозою поразила нас страшна вістка про загин Полковника. І час, який проминув від тієї пори ті проніс понад нами стільки великих і важких, героїчних і трагічних подій, - не в силі заглушити цього жалю.

А проте і цей жаль-біль не переходить у нас в одчай. Бс кріпить нас наша віра. Невичерпне джерело сили наших душ -християнська віра в Бога, в Його справедливість і безмежна доброта, віра в безсмертність людської душі - дає нам певність що наш невіджалуваний Провідник приймає участь у новому вищому й незнищимому житті. З цієї самої віри черпаєм переконання про нерозривний зв'язок Його й інших полягли борців за волю з нашими дальшими визвольними змаганнями. Цей зв'язок полягає не тільки на їхньому вкладі у визвольну справу за життя, але продовжується далі в інший, містичний

спосіб. Розділені кордоном смерти, але з'єднані зв'язком віри, ідеї і любови - живі та померлі можуть собі взаємно помагати перед Богом і через Бога.

У двадцяті роковини смерти Євгена Коновальця прибули до міста Його загину сотні синів і дочок українського народу, щоб на могилі цього Великого Українського Патріота, Борця і Провідника скласти вінки та вшанувати Його світлу пам'ять. Прибулі - це немов делегація від цілої нації, яка зберігає пам'ять про свого Великого Сина в найбільшій пошані. Наші поминки, молитви і вінки висловлюють найщиріші почуття всіх вірних дітей України, а зокрема всіх активних борців і страдників за цю ідею, для якої жив і за яку поліг полковник Коновалець. Хоч тільки мала частина українських патріотів має змогу спільно вшанувати двадцятую річницю Його смерти, а багато навіть не знає цієї дати, однак всі віддають найкращий поклін Його пам'яті вірністю Його ідеї. І кожний з нас добре завершить вшанування Його пам'яті, коли до молитви за вічне щастя Його душі додасть обітницю над Його могилою: іти Його слідами, все життя працювати щиро для добра України і боротися до загину за її волю. Щоб перемога великої ідеї і правди навіки закріпила пам'ять і славу їх Великого Борця-Подвижника Євгена Коновальця.